

Mediterrán és Balkán Fórum

KELET-MEDITERRÁN ÉS BALKÁN TANULMÁNYOK KÖZPONTJA

XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

ISSN 1788-8026

KEDVES OLVASÓ!

A PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja (KMBTK) által útjára indított Mediterrán és Balkán Fórum a Balkán, a Kelet-Mediterráneum és a Közel-Kelet térségét érintő kutatások eredményeit közli. Az elektronikus formával célunk az, hogy a témában érdekelteket és érdeklődőket gyorsabban tájékoztassuk a friss háttérelmzésekkel.

A Mediterráneum és Balkán rovatokban tudományos elemzések közlésére vállalkozunk, a Mozaik címszó alatt ismeretterjesztő, kulturális jellegű írásoknak adunk helyet.

A Mediterrán és Balkán Fórum lehetőséget biztosít minden tudományos igényességgel elkészített, a térséget érintő munka közlésére. A tanulmányok magyar, ill. angol nyelvűek lehetnek, terjedelmük a 20 000 karaktert (képekkel, térképekkel, ábrákkal) nem haladhatja meg. A szakmai folyóirat csak a szerkesztőbizottság által lektorált írásokat jelenteti meg.

Tartalom:

Köszöntő.....	1
Egyiptom társadalmi és gazdasági helyzete napjainkban.....	2
A nyugat-balkáni területi rendezés és a térség új geopolitikája.....	23
Menekültek kastélyokban.	
Egy speciális kastélyhasznosítási forma politikai és műemlékvédelmi hatásai.....	39

Főszerkesztő:

Dr. Reményi Péter

Főszerkesztő-helyettes:

Dr. Kitanics Máté

Zagyi Nándor

Szerkesztőség:

7624 Pécs

Ifjúság útja 6.

Telefon: 72/503-600

Fax: 72/501-531

Web: <http://www.mbforum.hu>

ISSN 1788-8026

Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Békési László, Dr. Eyüp Artvinli

Dr. Csüllög Gábor, Dr. Gábli Cecília,

Dr. Melek Çolak, Dr. Gulyás László,

Dr. Hóvári János, Dr. Carlos Flores Juberías

Dr. Juhász József, Dr. Kocsis Károly,

Dr. Jaime Nicolas Muniz,

Dr. Pap Norbert (elnök), Dr. M. Császár Zsuzsa

Dr. N. Rózsa Erzsébet,

Dr. Dejan Šabić, Dr. Kókai Sándor,

Dr. Siposné Kecskeméthy Klára,

Dr. Edita Stojić-Karanović,

Dr. Szilágyi István, Dr. Tonk Márton,

Dr. Végh Andor, Dr. Yamamoto Akiyo

Lapszerkesztő:

Sümethy Dávid

Olvasószerkesztő:

Ambrus Andrea, Simon Bertalan, Sümethy Dávid,

Szabó Róbert

Felelős kiadó:

PannonCastrum Kft.

Dr. Pap Norbert

7635 Pécs, Csóka dűlő 19

Egyiptom társadalmi és gazdasági helyzete napjainkban

Neszmélyi György Iván¹

1. Abstract

The political changes that happened in several states in North Africa and in the Middle East, called as Arab Spring, had swept away the three-decade-lasting regime of Mubarak in the course of two weeks. Nearly eight years have passed since the beginning of this political metamorphosis, and this period can be divided into several different stages, which were significantly different from each other. From among these stages, the longest can be attributed to General Abdel Fattah el-Sisi who became the top leader of Egypt in 2013 when the army took the power. Sisi, complying with the regulations of the Egyptian constitution, rules Egypt as civilian president since the election of 2014. From the political changes in 2011, Egyptian people expected improvement in their living conditions, prospects and more freedom. But, even though the Egyptian economy shows signs of recovery, the situation can be characterized by increasing restrictions of the expression of opinions, authoritarianism, furthermore corruption cases of politicians being close to the army. Altogether, signs of the return of a police-state, like it was during the Mubarak era, can be felt.

Keywords: Egypt, arab spring, Sisi

2. Bevezetés

Nyolc éve annak, hogy Egyiptomban az arab tavasznak nevezett politikai átalakulási folyamat elsöpörte Mohammed Hoszni el-Szajed Mubárak elnök három évtizedes uralmát. Az ezt követő évek egymástól jól megkülönböztethető időszakokra bonthatóak: katonai vezetés, majd mérsékelt radikálisnak mondott iszlámista vezetés (Csicsmann L. 2012)², majd egy újabb katonai hatalomátvétel, végül, 2014 májusától a katonai kormányzat vezetőjének, Szísi tábornoknak elnökké választása és jelenleg is tartó hivatali ideje. A 90 millió főt meghaladó lakosság, – különösen a népesség bő felét kitevő mélyszegénységben élő rétegek kilátásai, a felemelkedés esélyei nem javultak, sőt a fiatal generáció tagjainak kilátásai tovább romlottak. Az arab tavasztól a lakosság jobb életet, több lehetőséget várt, ehelyett az erősödő gazdasági megszorításokat, a szabad véleménynyilvánítás korlátozását, a hadsereghez szorosan kötődő vezető politikusok személyéhez kötődő korrupciós ügyeket tapasztalhat, amelyek akár a Mubárak-érát jellemző rendőrállam újbóli megjelenésének egyes jeleiként is értékelhetők.

A tanulmány célja annak számbavétele és elemzése, hogy milyen tényezők vezettek Egyiptom mai bonyolult, és pozitívnak egyáltalán nem tűnő helyzetéhez, amiből kérdés, hogy van-e kiút, és ha igen, annak lehet-e békés útja, avagy pedig előbb vagy utóbb egy újabb politikai változás lehetőségével, és annak ma még beláthatatlan következményeivel kell számolni.

Lehet, hogy túl általánosnak hangzik a kérdés, de mindenképpen válaszra vár: “Voltaképpen mire is volt jó az arab tavasz, illetve a (2011). január 25-i Forradalomnak nevezett történések? A

¹ Dr. habil. Neszmélyi György Iván PhD, a BGE főiskolai tanára, a SZIE egyetemi magántanára, a kairói magyar nagykövetség volt diplomatája. E-mail: neszmelyi.gyorgy@uni-bge.hu

² Csicsmann L. (2012) szerint a mérsékelt iszlámista szervezetek – a dzsihadista mozgalmakkal szemben – felismerték, hogy a fegyveres erő alkalmazása sem vezet feltétlenül az autokratikus berendezkedés megdöntéséhez, illetve egy iszlám állam létrejöttéhez. Ideológiai szinten megkísérlik a demokrácia értékét elfogadni, és amennyiben lehetséges, a választásokon részt venni

2011 tavaszi vágyakhoz képest mi a mai realitás? Ez utóbbihoz viszonyítva, jobban élnek-e ma az egyiptomi polgárok, mint Mubárak elnök idején?”

Egyiptom jövőbeli helyzete és kilátásai – függetlenül attól, hogy milyen forgatókönyv mentén alakul majd – közvetlen és számottevő hatással lesz Európára is. Egyiptom ugyan önmagában is egy jelentős gazdasági potenciállal rendelkező állam, amellyel az Európai Unió tagjai széleskörű kereskedelmi és befektetői kapcsolatokat ápolnak, egészen sajátos geopolitikai helyzetben van.

Egyiptom a földrajzi Afrika és Ázsia közvetlen határán, és Európa viszonylagos közelségében fekszik, területén halad át a világkereskedelem egyik legfontosabb nemzetközi hajózási útvonala, a Szezi-csatorna. Az egész dél-mediterrán térség, régió, illetve az arab világ legnépesebb országa, amely úgy az arab, mint az iszlám államok körében ma is véleményformáló szerepet tölt be. Egyiptom számos nemzetközi vita, illetve konfliktus (például a palesztin-izraeli békefolyamat) megoldása szempontjából kulcsfontosságú politikai szereplő.

Önmagában pozitív tényként értékelhető, hogy az arab tavasz folyamatai Egyiptom esetében nem jártak olyan súlyos, tragikus fejleményekkel, mint Szíriában, vagy a szomszédos Líbiában, Egyiptom ma is egységes, irányítható, működő és szuverén állam. Az arab tavasszal a Közel-Keletre az instabilitás hosszadalmas időszaka köszöntött be, az autokratikus rendszerből a „demokráciába” való átmenet nehéz és nem feltétlenül közvetlen folyamat³. 2012-hez képest ma már világosan látszik, hogy az egyiptomi társadalmi és politikai folyamatok nem az európai értelemben vett demokratikus átalakulás irányába haladnak. Az észak-afrikai ország ismét fordulóponthoz látszik érkezni. Az egyiptomi lakosság egyre nagyobb tömegei tapasztalhatják, hogy az arab tavasz gyakorlatilag semmilyen előrelépést nem hozott az emberi jogok, illetve általában az egyéni boldogulás lehetőségei területén, ugyanakkor a mubáraki rendszer utolsó évtizedében tapasztalt viszonylag kiegyensúlyozott és számottevő növekedést mutató gazdaság fejlődési íve megtört, továbbá a szegény rétegeknek kedvező szociálpolitikai vívmányok eltűnőben vannak. Az országban nyugalom van, de a felszín alatt a társadalom egyre feszültebb. Mindez egy negatív forgatókönyv esetén előrevetíti egy esetleges újabb politikai változás, és szélsőséges esetben egy következő, ezúttal a szíriaiánál sokkal nagyobb migránshullám vízióját. Európai szemmel Egyiptom stabilitásának megőrzése ezért fontos érdek, hiszen az Európai Unió az egyetlen világpolitikai szereplő, amely közvetlenül határos az arab tavasz térségével (N. Rózsa E. 2015).

Az Egyiptomból, illetve Egyiptomon keresztül közvetlenül Európába érkező illegális migráció – összehasonlítva más, régióbeli országokkal - mindmáig csekélynek mondható. Ez a helyzet azonban egy negatív forgatókönyv esetén jelentősen megváltozhat. Az Európában 2015-től kulminálódó, akkor még főként szíriai menekültekből álló migránshullám csupán előjáték lehet ahhoz képest, ha a 90 milliós Egyiptomban társadalmi robbanás és káosz alakulna ki, amely ráadásul – Líbiához hasonlóan – könnyen tranzitútvonallá változna a szubszaharai országokból érkező migránsok számára is.

Nagy (2015) szerint a Lisszaboni Szerződés utáni időszak legnagyobb biztonsági kihívása az arab tavasz volt, amely regionális szinten változtatta meg az Európai Unió környezetét. Európai szemmel ezért is nagyon fontos, hogy az egyiptomi társadalom békéje és stabilitása, valamint az egyiptomi nemzetgazdaság működőképessége fennmaradjon, az Európai Unió jelentős összegekkel igyekszik ehhez hozzájárulni. Például az Európai Szomszédosági Politika (ENP) égíse alatt, az Európai Szomszédosági Eszköz (ENI) keretében, 2014-ben Egyiptom összesen 115 millió euró támogatást kapott a következő három projekt megvalósítására: Egyiptomi Földgáz-összeköttetési Program (68 M EUR), Kafr El-Sheikh-i Szennyvízkezelő Program (17 M EUR), illetve a Veszélyeztetett Gyermek Oktatáshoz való Jobb Hozzáférést elősegítő Program (30 M EUR). Az ENI keretén belül a 2014–15 időszakra megállapított kétoldalú indikatív támogatás összege 210, illetve 257 millió euró, amelynek célterületei a helyi társadalmi-gazdasági fejlesztése, a szociális

³ Nagy Milada: „Quo vadis, Izrael? Az arab tavasz mint regionális biztonsági kihívás. I.” *Hadtudomány*. 2012. elektronikus szám. http://mhtt.eu/hadtudomany/2012_e_Nagy_Milada_1.pdf

védelem, a jó kormányzás, az átláthatóság, illetve a környezet védelme. Az ENI-támogatáson túl Egyiptom 2014-ben más EU-forrásokból is részesült, például 1,5 milliárd eurót kapott az Európai Demokrácia és Emberi Jogi Eszköz (EIDHR) keretből⁴.

3. Előzmények – A Mubarak-rendszer

Alig nyolc nappal az Anvar Szadat korábbi elnök ellen 1981. október 6-án elkövetett halálos merényletet követően az államfői feladatokat Mohamed Hoszni Mubarak (előzőleg alelnök, korábban a légierő főparancsnoka, illetve védelmi miniszterhelyettes) vette át. Mubarak, nagyrészt az 1973-as arab-izraeli háború „veterán” katonai vezetői köreire, illetve a mindvégig kvázi állampártként működő Nemzeti Demokrata Pártra (NDP) épülő erős elnöki rendszert működtetett, egy kvázi-diktatórikus rezsimet, amely mindvégig az ún. rendkívüli állapot feltételei mellett működött. A rendfenntartó szervek és a titkosszolgálatok hatalma, általános jelenléte és szerepe megkérdőjelezhetetlen oszlopa volt a rendszernek. Nemzetközi kapcsolataiban Egyiptom komoly tekintélynek örvendett, véleményformáló szerepet töltött be az arab világban, kiegyensúlyozott kapcsolatrendszerrel ápolta a világ meghatározó politikai és gazdasági hatalmaival, a Camp David-i megállapodást követően korrekt együttműködést alakított ki Izraellel, mindamellett sokrétű és intenzív szerepet vállalt nemzetközi szervezetekben, konfliktusok rendezésében (pl. palesztin megbékélés, darfúri válság) stb.

Egyiptom szekuláris államként működött (és működik jelenleg is), amelyet a mérsékelt muszlim többség és a mintegy 10-12%-nyi keresztény kisebbség aránylag békés együttélése jellemezett. Bár az egyiptomi alkotmány alapvető jogforrásként határozza meg a saríját, azt ténylegesen csupán a muszlim lakosságot érintő családjogi ügyekben alkalmazták.

A szabadságjogok erősen korlátozottak voltak, de a rezsím mindvégig határozottan fellépett a politikai és vallási szélsőségekkel szemben, így elvétve adódtak csak terrortámadások. A rendkívüli állapot és kvázi rendőrállami kontroll ugyanakkor nem különösebben volt zavaró az országba érkező külföldi turisták, üzletemberek számára, sőt mindennek egyik járulékos hatása volt a magas fokú közbiztonság.

Egyiptomot ebben az időszakban, de különösen a 2000–2011 közötti évtized során viszonylag szilárd lábakon álló nemzetgazdaság jellemezte, látványos növekedési mutatókkal és jelentős devizatartalékokkal (2010 végén kb. 38 Mrd USD). A fokozatos reformoknak köszönhetően Egyiptom komolyabb veszteség nélkül élte túl a 2008–2009. évi világgazdasági válság első két évét, még 2010-ben is 5% körüli volt a GDP növekedése. Utóbbi fő forrásai a szénhidrogének exportja, mezőgazdasági kivitel, a Szezi-csatorna használatából származó bevételek, valamint az idegenforgalom. Az idegenforgalom szerepe, súlya fokozatosan növekedett, 2010-ben kb. 14 millió külföldi turista látogatott az országba, ez 12,5 Mrd USD bevételt (a GDP 13%-át) jelentette az egyiptomi gazdaságnak.

Bár a szegényebb rétegek érdekében a Mubarak-adminisztráció átfogó fogyasztói ártámogatási rendszert működtetett az alapvető fogyasztási cikkek széles körére (pl. élelmiszerek, energiahordozók), és így az ország árszínvonala alacsony maradt, az ártámogatási rendszer fenntartása azonban egyre nagyobb tehertétellé vált az egyiptomi költségvetés számára (elérte a GDP mintegy 13%-át). Az ország távolabbi vidékein nagyszabású mezőgazdasági és településfejlesztési projektekkel igyekeztek a túlnépesedett nagyvárosok foglalkoztatási, lakhatási problémáin enyhíteni, valamint az ország élelmiszer-előállító képességét erősíteni. Ezek közül a legjelentősebb az 1990-es évek közepén indult, Toshka-projekt (más néven Új Völgy Projekt) volt, amely Felső-Egyiptomban a Nílus vize egy részének a Nasszer-tóból történő, több száz km-es csatornarendszeren történő elvezetését célozta az ún. Toshka-mélyföldre, ahol újabb víztározó tavakat (Toshka-tavak) alakítottak ki. A projekt az ország délnyugati részén több százezer hektárnyi

⁴ Európai Bizottság (2015): Fact Sheet, ENP Country Progress Report 2014 – Egypt. European Commission, Brussels, 25 March 2015. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-4687_en.htm

sivatagi terület termővé tételét, és ezzel Egyiptom mezőgazdaságilag hasznosítható földterületének megduplázását célozta. A projekt becsült teljes költsége mintegy 100 milliárd USD (Wahby W. S. 2004), ám mindmáig nem fejeződött be, kivitelezése az utóbbi években többször is megakadt, az eddig megvalósított rész gazdasági hatékonysága, illetve az egész projekt környezetre gyakorolt hatása vitatott.

Mindemellett további, részben strukturális reformokkal és gazdaságfejlesztési csomagokkal igyekeztek a gazdasági növekedés fenntartását biztosítani a 2008 őszi nemzetközi gazdasági-pénzügyi válság után is, ezért Egyiptomban a válság hatása az első időszakban alig volt érzékelhető. A társadalmi problémák ennek ellenére erősödtek, különösen a túlnépesedés, a mélyszegénységben élők magas aránya és a munkanélküliség, mely különösen a fiatal generációt sújtja. A Human Development Report 2005. évi, 177 országra kiterjedő világranglistája Egyiptomot a közepesen fejlett országok közé, és a 119. helyre sorolta (Tarrósy I. 2006). A Mubarak-rendszer szociális és gazdaságélénkítő intézkedései nem voltak képesek a társadalmi problémákat orvosolni, ráadásul a fogyasztói ártámogatási rendszer egyre inkább kezdte meghaladni az ország gazdasági lehetőségeit.

A 2000-es évtized végére a Mubarak-rendszer érdemi megújulásra már aligha lett volna képes. Az akkor már 82 éves államfő viszont indulni szándékozott a 2011. évre tervezett következő elnökválasztáson, és aligha kétséges, hogy ha nem jönnek közbe az arab tavasz eseményei, akkor továbbra is a helyén marad. De talán ennél is nagyobb aggodalmat jelentett az egyiptomi lakosság körében, hogy az elnök már évekkorábban ifjabbik fiát, a lakosság körében kevésbé népszerű Gamalt szemelte ki utódjául, akinek helyzetét a politikai establishmenten belül fokozatosan igyekezett erősíteni. Gamalt például már 2007. novemberében beválasztották az NDP tisztújító kongresszusán létrehozott Legfelső Tanácsba, amelynek tagjaként a „saját jogán” is jó eséllyel lehetett (volna) az elnökválasztás pártjelöltje. 2011 első napjaiban még úgy látszott, hogy az egyiptomi lakosság legfeljebb az idősebb, vagy az ifjabb Mubarak között választhat. Mubarak, aligha véletlenül, nem nevezett ki alelnököt, aki halála vagy lemondása után esetlegesen átvehette volna a hatalmat, így a hatalom jó eséllyel Gamal Mubarakra, a technokrata beállítottságú befektetési bankárra szállt volna (Csicsmann L. 2010).

A Mubarak-vezetés – már jóval az arab tavaszt megelőzően – döntést hozott az egyre inkább fenntarthatatlanná váló fogyasztói ártámogatási rendszer fokozatos leépítéséről. Ennek végrehajtását azonban belpolitikai okok miatt mindvégig halogatta. Néhány korábbi kísérlet ugyan történt pl. az energiahordozók árának emelésére, de az azonnali és heves lakossági ellenkezés miatt a vezetés akkor minden esetben visszakozott, ám a kérdés nemzetgazdasági szinten egyre égetőbbé vált. Az Egyiptomban „Január 25-i Forradalom” néven⁵ emlegetett eseményeknek az egyik legfontosabb közvetlen előzménye és kiváltó oka a kormányzatnak egy újabb hasonló lépése volt 2011 januárjában, amely miatt egyes alapvető élelmiszerek (pl. kenyér) fogyasztói ára jelentősen megemelkedett. A 2011. január közepétől szórványosan, majd 25-étől tömegessé váló tiltakozó megmozdulások kezdetben ezt sérelmezték, ám alig egy-két nappal később egyenesen már Mubarak távozása és rendszerének megszüntetése lett a követelések első számú célpontja. Ezekben a napokban – Mubarak országglása során első alkalommal – került sor olyan horderejű megmozdulásokra, amelyeket, a korábbiakkal ellentétben, a rendőri erők már nem tudtak megfékezni (Neszmélyi Gy. 2013).

4. Az arab tavasz Egyiptomban - A Fegyveres Erők ideiglenes kormányzása (2011. január 25.–2012. június 30.)

2011. január 25-án Alexandriában és Szuezbén, később az ország más városaiban is (Kairóban január 28-tól kezdődően) megmozdulásokra került sor. A már említett fő ok, az alapvető

⁵ Január 25 - Egyiptomban eredetileg a Rendőrség Napja volt, de ezen a napon kezdődtek azok a tömegtüntetések, Szuezbén és Alexandriában (pár nappal később Kairóban és más településeken is) amelyekkel az arab tavasz egyiptomi eseményei kezdetüket vették.

élelmiszerek árának emelkedése, a kenyér és más alapvető cikkek ártámogatási rendszerének kilátásba helyezett megszüntetése mellett a feszültség felszításához olyan további tényezők is hozzájárultak, mint a muszlim-keresztény közösség békés együttélését megzavaró események (pl. 2011 Újévkor, az alexandriai al-Qiddiszín (Két Szent) kopt templom előtt elkövetett öngyilkos merénylet⁶).

Ugyanakkor, a tüntető tömegek az eredeti követeléseken túl – rövid időn belül – Mubárak elnök és klánja távozását sürgették, továbbá radikális politikai reformokat követeltek. A rendőri erőket – durva fellépésük miatt – az elnök feloszlatta, majd a középületek védelmét a hadsereg vette át (Gazdik Gy. 2012).

2011. január utolsó napjaiban részleges kormányátalakítás történt, ám ezt sem belföldön, sem a mértékadó nemzetközi vélemények nem tartották elegendőnek. Mubárak, hatalma megtartása érdekében, a kormányátalakításon túl további politikai engedményeket helyezett kilátásba, de ezt akkor már senki nem vette komolyan. A folytatódó megmozdulások és a nemzetközi nyomás hatására Mubárak 2011. február 11-én lemondott, és a hatalmat a hadsereg vezetésének adta át. Közel másfél évig tartó átmeneti időszak következett. A hatalom centruma a Fegyveres Erők Legfelső Tanácsa (FELT, angolul SCAF), Mohamed Huszein Tantávi tábornagy, korábbi védelmi miniszter vezetésével, aki ideiglenesen az államfői teendőket is átvette. A FELT feloszlatta a Parlament mindkét házát, illetve Ahmed Safik vezetésével ügyvezető kormányt nevezett ki, amelyben helyet kapott az előző kormányzat több minisztere is. A FELT deklarált célja kezdettől fogva a békés átmenet biztosítása, majd a hatalom átadása egy demokratikus feltételek mellett megválasztott parlamentnek és államfőnek. A belpolitikai zűrzavar és bizonytalanság gazdasági hatásai azonnaliak és súlyosak voltak. A Kairói Értéktőzsde hónapokra bezárt (elkerülve ezzel a látványos csődöt).

A sztrájkok és tömegmegmozdulások folytatódtak Mubárak távozása után is (ekkor már magasabb fizetésekért és a munkakörülmények javításáért), jelentős mértékben akadályozva országszerte a termelés és az áruellátás folyamatosságát. Szélsőséges csoportok által elkövetett merényletek több alkalommal is megbénították helyenként a közlekedést, illetve az Izrael és Jordánia felé irányuló földgázexportot. Az ország élelmiszereket és más fontos közszükségleti cikkeket kénytelen volt importálni, miközben az exportteljesítmény is romlott: alig fél év alatt mintegy 8 Mrd USD-ral apadt az ország devizatartaléka. Az országba érkező külföldi működőtőke nagysága drasztikusan csökkent (2010-ben 4,361 Mrd USD, 2011-ben 2,245 Mrd USD, 2012-ben 1,892 Mrd USD FDI érkezett).

Alig pár héttel később polgárháború robbant ki Líbiában. Ennek következményeként több százezer Líbiában dolgozó egyiptomi vendégmunkás, sokszor mindenét hátrahagyva kénytelen volt hazatérni. Ezzel Egyiptom egyrészt az egyik legfontosabb külső finanszírozási forrását veszítette el (hazautalások), másrészt a hazatértek elhelyezkedési problémái további terhet róttak az amúgy is telített belső munkaerőpiacra. A munkanélküliség emelkedett. A hazatérő vendégmunkások mellett százezres nagyságrendű külföldi menekült is érkezett az országba, ellátásuk, elhelyezésük további terhet jelentett az amúgy is súlyos gondokkal küszködő egyiptomi nemzetgazdaság számára. A kijárási tilalom, a romló közbiztonság és a nagyfokú bizonytalanság miatt a külföldi turisták hónapokra teljesen eltűntek az országból, később ugyan egy részük visszatért, de számuk és az általuk az országba hozott bevétel messze nem érte el a 2010. évi eredményt.

N. Rózsa Erzsébet (2015) az arab tavaszt, mint a társadalmi-politikai jelenség megnevezését azzal a pozitív, reményteljes várakozással kötötte össze, amely az első békés megmozdulásokat kísérte, és amelyekben a népakarat spontán megnyilvánulva, békésen elérte legfontosabb célját, a vezető menesztését. Ez, véleménye szerint, egyúttal az arab országokban régóta zajló folyamatok felszínre törésének tekinthető, egy új szakasz kezdetének, illetve egy olyan átmeneti időszaknak, melynek végkifejlete a bizonytalan jövőbe tolódik ki és egyelőre beláthatatlan, hogy merre tart. Ez a megállapítás ma ugyanúgy érvényesnek tekinthető.

⁶ „Egypt bomb kills 21 at Alexandria Coptic church”. BBC News, 1 January 2011, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12101748>

5. A Muszlim Testvériség egy éve (2012. június 30.–2013. július 3.)

A 2012. június 16–17-én megtartott elnökválasztáson Mohamed Murszi, a mérsékelt radikális iszlám vonalat képviselő Muszlim Testvériség csoport jelöltje győzött. Murszi, a Zagazigi Egyetem professzora, aki 1982 és 1985 között az Egyesült Államokban élt, 1977-ben csatlakozott a Muszlim Testvériséghez. Mubárak idején, 2000 és 2005 között formálisan független parlamenti képviselő volt. A Muszlim Testvériség hullámzó politikai kapcsolatokat ápolt a Mubárak-rezsimmel, de már az 1980-as években sikerült egy viszonylagos modus vivendit kialakítani azáltal, hogy a rezsim engedélyezte, hogy a szervezet tagjai független jelöltként elinduljanak a parlamenti választásokon, azonban az akkori párttörvény értelmében sohasem támogatták annak pártalapítási kezdeményezését. A 2005. évi parlamenti választásokon a Muszlim Testvériség minden korábbinál jelentősebb sikereket ért el, ugyanis a parlament alsóházában 88 független iszlamista foglalhatott helyet. Az iszlamisták mellesleg már a 2005-ös választást megelőzően együttműködést kezdtek szekuláris (liberális, baloldali stb.) pártokkal, ezzel is demonstrálva a mozgalom pragmatikus politikai irányváltását. A Kifája néven ismert együttműködés fő célja már akkor az volt, hogy megakadályozza, hogy az elnöki szék Gamál Mubárákra szálljon (Csicsmann L. 2012).

2010-ben a Muszlim Testvériség élére új spirituális vezető került Muhammed Badie személyében, aki a mozgalom első generációjához tartozik. Badie 2011 tavaszán bejelentette, hogy a Muszlim Testvériség a törökországi AKP mintájára pártot alapít, a Szabadság és Igazságosság Pártot, amelyet 2011. április 30-án regisztráltak az egyiptomi hatóságok. E párt, az alapítók szándéka szerint, teljes függetlenséget élvez a Muszlim Testvériségtől, valójában azonban a párt vezető tisztségeit a Muszlim Testvériség középkorú, pragmatista szárnya foglalta el, köztük Muhammed Murszi pedig a párt elnöki székébe került (Csicsmann L. 2012).

A Szabadság és Igazságosság Párt jelentősen elmozdult az anyaszervezet korábbi, konzervatív politikai alapelveitől, és az iszlám és a demokrácia összeegyeztethetősége mellett szállt síkra. Ugyanakkor, akárcsak a Muszlim Testvériség, belső mechanizmusában teljesen nélkülözte a demokratikus elveket, a párt vezetőit a valóságban kijelölték a pozíciójukra, hogy biztosítsák az anyaszervezet befolyását (Csicsmann L. 2012).

Maga Murszi csak az elnökválasztás előtt lépett ki formálisan a Muszlim Testvériségből. Murszi személye erősen megosztotta a lakosságot, a Muszlim Testvériség céljai, intézkedései nemcsak az országban élő külföldiek és keresztények, de a muszlim lakosság jelentős részénél is félelmet, ellenérzést keltett. Murszi és a Muszlim Testvériség egy évig tartó országlása idején a gazdaság tovább hanyatlott, a belső ellentétek továbbra is élesek maradtak, egyre gyakoribbakká és erőteljesebbekké váltak a Muszlim Testvériség hívei és ellenzői közti összecsapások.

Az ország nemzetközi megítélése nem volt egységes. Bár magát a 2012. évi elnökválasztást leginkább pozitív visszhang kísérte, Hillary Clinton akkori amerikai külügyminiszter Murszi győzelmét egyenesen az egyiptomi demokrácia felé vezető út fontos mérföldkövének nevezte, majd tárgyalt is Murszival⁷, később azonban, amikor a fokozatosan radikalizálódó iszlám jelei egyre markánsabban érezhetőkké váltak (pl. a helyi keresztény lakosság elleni támadások gyakoribbakká váltak és a Murszi-kormányzat idegenellenes, köztük Izrael-ellenes retorikája is erősödött), a nemzetközi közösség aggodalma is erősödött.

A 2011. január 25-i forradalom óta folyamatosan apadó devizatartalék 2013 február végén érte el mélypontját (13,5 Mrd USD), ettől kezdődően – fél év alatt – fokozatosan növekedett, majd kb. 17-19 Mrd USD szinten stabilizálódott. Az ország külső finanszírozási igényéről egyeztetéseket folytattak nemzetközi szervezetekkel és egyes tőkeerős arab országokkal. Még Murszi időszakában megállapodás született az IMF-fel, amely egyértelművé tette, hogy a hitelért cserében megszorító intézkedéseket várt (adóemelések, állami ártámogatások csökkentése stb.) de ennek végrehajtása akkor nem kezdődött el. Az ország gazdasága és nemzetközi fizetési mérlege szempontjából

⁷ Billy Gertz (2016): Clinton Backed Egypt's Muslim Brotherhood Regime; <https://freebeacon.com/national-security/clinton-backed-egypt-muslim-brotherhood-regime/>

rendkívül fontos idegenforgalom ez idő alatt stagnált és a külföldi befektetők is távol maradtak az országtól. 2013. június 30-án, Murszi hivatalba lépésének első évfordulóján nagyszabású tiltakozó megmozdulásokra került sor (14 millió fő vonult az utcákra), Murszi lemondását követelve. Közben az elnök hívei is színre léptek, a megmozdulások eldurvultak, és sok száz halálos áldozattal járó összecsapásokba torkollottak.

6. Szísi hatalomátvétele és katonai kormányzása (2013. július 3.–2014. június 8.)

A hadsereg vezetése, megelégtelve az eseményeket, az ország további hanyatlását megakadályozandó, ultimátumban lemondásra szólította fel Murszi elnököt, majd ennek eredménytelensége miatt 2013. július 3-án ténylegesen eltávolította a hatalomból (először házi őrizetbe került, később börtönbe). A hadsereg, Abdel-Fattáh esz-Szísi tábornok vezetésével ismét, ideiglenes jelleggel átvette a hatalmat. A hadsereg felfüggesztette az ország alkotmányát, és ideiglenes államfői tisztséggel bízta meg Adly Manszúrt, az Alkotmánybíróság vezetőjét. Murszi mellett a Muszlim Testvériség több vezetőjét letartóztatták, majd a mozgalmat 2013 szeptemberében betiltották. A hadsereg lépését a lakosság és az üzleti körök jelentős része megkönnyebbüléssel fogadta, ám a kialakult helyzetet, különösen Murszi eltávolításának módját és a lakossági megmozdulások erőszakkal történt elfojtását vegyes nemzetközi reagálások kísérték, hiszen Murszi, vallási és politikai beállítottságától függetlenül is, mégiscsak az ország első, demokratikus körülmények között megválasztott államfője volt. A nemzetközi sajtó is elsősorban emiatt, valamint a tömeges letartóztatások és a fogvatartottakkal való sokszor embertelen bánásmód miatt adott komoly aggodalmának hangot. Ezek közt is említést érdemel, hogy komoly diplomáciai feszültség alakult ki ekkor Egyiptom és Törökország között⁸, miután az akkor az ország miniszterelnöki tisztségét betöltő mai államfő, Recep Tayyip Erdoğan puccsnak nevezte Mohamed Murszi elnök leváltását és élesen bírálta az iszlamistákat sújtó elnyomó intézkedéseket is⁹.

Ugyanakkor az is világos volt, hogy Murszi vezetése alatt az egyiptomi gazdaság állapota továbbra is a pangás jeleit mutatta, ráadásul a társadalom erősen megosztottá vált, és az elnök nem volt képes ezt a helyzetet kezelni, és a lakosság Murszit nem támogató része, valamint az üzleti szféra is azt remélte, hogy Szísi vezetése eredményesebben lesz képes véghezvinni az ország gazdasági és társadalmi stabilizációját. A helyzet legitimálódását segítette az is, hogy a hadsereg lépését nyilatkozatban támogatta Ahmed el-Tayeb, az Al-Azhar nagysejkje, II. Tawadros kopt ortodox pápa¹⁰, valamint Mohamed El-Baradei vezető ellenzéki politikus is. Murszi elmozdítását követően az ideiglenes kormányzat elutasította az IMF „ortodox” receptjét, mivel Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek és Kuvait összesen több mint 12 Mrd USD támogatást helyezett kilátásba Egyiptom számára. 2013 augusztusában a kormányzat 3,2 Mrd USD gazdaságélénkítő csomagot hirdetett meg, majd ezt 4,25 mrd USD-ra bővítette, 2014 elején pedig egy újabb, 3,4 Mrd USD összegű ösztönző csomagot indított.

A külföldi tőkebefektetők bizalma erősödése jeleként a PepsiCo, az Almarai és a Saudi Food cégek összesen 345 M USD összegű vegyesvállalat-létesítési szándékot jelentettek be¹¹. A Kairói Értéktőzsde indexe 2014-ben már emelkedő tendenciát mutat, amely elérte a megelőző három év maximumát.

⁸ “No respect for coup-installed rulers, says Turkey in Egypt row” AFP Ahram Online, 2013. nov. 23. <http://english.ahram.org.eg/NewsPrint/87301.aspx>

⁹ Fadel, Leila: „Egypt And Turkey: Why A Coup Succeeded In One And Failed In The Other”. NPR Parallels, 2016. július 27. <http://www.npr.org/sections/parallels/2016/07/27/487495019/egypt-and-turkey-why-a-coup-succeeded-in-one-and-failed-in-the-other>

¹⁰ Richard Spencer (2013): Egypt's army drives Mohammed Morsi from presidency and power in dramatic coup; <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/10158775/Egypt-s-army-drives-Mohammed-Morsi-from-presidency-and-power-in-dramatic-coup.html>

¹¹ Beer, Eliot: „Almarai and PepsiCo plan \$345m Egypt investment”. Food Navigator, 2014. július 03. <http://www.foodnavigator.com/Regions/Middle-East/Almarai-and-PepsiCo-plan-345m-Egypt-investment>

7. Szíszi elnöki időszaka (2014. június 8-tól)

A 2014. május 26-28-án megtartott elnökválasztáson Abdel-Fattáh esz-Szíszi tábornok a szavazatok közel 97%-át kapta (igaz, meglehetősen alacsony, kb. 47,5%-os részvétel mellett) és ezzel az ország államfője lett¹². Szíszi elnöki tevékenysége, elsősorban annak gazdaságfejlesztési oldala, nemzetközi körökben kezdetben jórészt pozitív fogadtatásra talált. Ugyanakkor az Egyesült Államok, amely kezdetől fogva aggodalmát fejezte ki az „elnyomó politikai környezet” miatt, szorgalmazta, hogy az államfő változtasson emberjogi politikáján. Szíszi, bár már rögtön megválasztását követően úgy nyilatkozott, hogy „itt az ideje munkához látni”¹³, ugyanakkor mindvégig nem volt teljesen világos, hogy az adóemeléseken és a szociális háló megnyirbálásán túl milyen módszerekkel kívánja megoldani Egyiptom gazdasági és társadalmi problémáit. Gazdasági és politikai elemzők 2014-ben még optimizmussal nyilatkoztak a Szíszi vezette Egyiptom helyzetéről és jövőjéről. Úgy tűnt, hogy az ország – Szaúd-Arábiától és más, Öböl menti arab országok által beígért hitelek és befektetések révén jó úton halad. Aboulkheir – idézve az Egyiptomi Nemzeti Bank (National Bank of Egypt) egy szakértőjét – valóságos csodának nevezte Szíszi gazdaságfejlesztési, illetve a politikai stabilitás helyreállítása érdekében tett lépéseit¹⁴. [A szerző megjegyzése: az Egyiptomi Nemzeti Bank a legrégebb kereskedelmi bank Egyiptomban, ami nem azonos a jegybankkal, az Egyiptomi Központi Bankkal (CBE).]

Kritikusai szerint azonban már 2014. nyarára világossá vált, hogy Szíszi kormányzata, a gazdasági kilábalást célzó programja megvalósítása során a költségvetés, illetve a folyó fizetési mérleg egyensúlyának helyrebillentése céljával a legkönnyebb megoldást választotta: a sorozatos megszorító intézkedéseket, egyrészt az ártámogatási rendszer további megnyirbálását, másrészt az adók emelését. Első lépésként, 2014. július 5-től az üzemanyagok, majd röviddel ezután a földgáz és a villamos energia árának emelésére került sor. Szíszi kezdetől eltökélt volt a fogyasztói ártámogatások leépítése mellett is¹⁵. Bejelentették azt is, hogy öt év alatt az energetikai szektort érintő ártámogatásokat 67%-kal csökkentik. 2016. augusztus 29-én az egyiptomi parlament megszavazta az értéktöbblet utáni forgalmi adó rendszerének bevezetését, 13%-os adókulccsal¹⁶, amely 2017 januárjától 14%-ra emelkedett.

8. Egyiptom gazdasági és társadalmi stabilizálódását akadályozó tényezők Szíszi hatalomra kerülését követően

Önmagában az a tény, hogy Szíszi magas rangú katonai vezetőből lett „civil” elnök, nem jelent semmi rendkívülit, vagy megbotránkoztatót az egyiptomi lakosság számára, hiszen a hadsereg már a fáraók korában is megkülönböztetett pozíciót és szerepet töltött be az állam és a társadalom életében. Az egyiptomi alkotmány rendelkezései miatt a tábornoki rangjáról lemondott Szíszi példája korántsem az első és egyetlen példa arra, hogy valaki magas rangú katonatisztból válik államfővé Egyiptomban, hiszen ő csak követte Mubárák, Anvar Szadat, illetve Gamal Abd el-Nasszer példáját. A hadsereg ráadásul a lakosság körében mindig is népszerű volt, és élvezte annak bizalmát. (A 2011 januárjában, a politikai változások első napjaiban a még hatalomban lévő Mubárák elnök nem véletlenül oszlatta fel el az erőszakos túlkapásai miatt rossz hírű rendőri

¹² Casey, Mary (2014): „Sisi Declared Winner of Egypt’s Presidential Election”. Foreign Policy - The Middle East Daily, 04.06.2014. <http://link.foreignpolicy.com/view/52543e79c16bcfa46f6cfd3c1m3wk.rxa/12bb5675>

¹³ Casey, M. (2014): Uo.

¹⁴ Aboulkheir, Raja: “Analysts: Sisi reforms key to Egypt’s economic upswing”. Al-Arabiya News online, Business – Economy, 2014. okt. 24. <http://english.alarabiya.net/en/business/economy/2014/10/24/Analysts-Sisi-reforms-key-to-Egypt-s-economic-upswing.html>

¹⁵ Aboulkheir, R. (2014) Uo.

¹⁶ Aboulenein, Ahmed – Noueihed, Lin: “Egyptian parliament approves Value Added Tax at 13 percent”. Reuters, 2016. aug. 29. <http://www.reuters.com/article/egypt-economy-tax-idUSC6N1AW01D>

szerveket, és rendelte el, hogy helyettük a hadsereg vonuljon be Kairóba és a nagyobb városokba fenntartani a rendet, továbbá az is részben ezzel magyarázható, hogy Mubárak elnök miért a hadseregbe ruházta át a hatalmat, amikor végül lemondott.) Azonban viszonylag új jelenség – és egyértelműen Szízi kormányzásához köthető –, hogy mára az egyiptomi hadsereg népszerűsége némileg erodálódott az egyiptomi lakosság körében. Szízit, bár 2018-ban újabb négy évre megválasztották az ország elnökévé (92%-os eredménnyel, 41,5%-os részvétel mellett)¹⁷, személye, illetve kormányzatának tevékenysége mindmáig megosztja az egyiptomi társadalmat. Bár a gazdaságban ma már pozitív jelek is érezhetők (pl. az utóbbi egy-két évben ismét jelentősen növekedett a beutazó turisták száma), az egyiptomi lakosság számos olyan kiábrándító nehézséggel szembesül, amely miatt sokan ma is erős fenntartásokkal viszonyulnak a mai kormányzathoz. E problémák közül érdemes néhányat sorra venni.

8.1. Gyorsan szűkülő politikai és emberi jogok

A kormányzat erős elkötelezettséget mutat a szélsőséges politikai és vallási mozgalmak, szervezetek elleni fellépés iránt, beleértve az Iszlám Állam Egyiptomban is megjelenő ügynökeit, az állam ugyanezt a kemény fellépést alkalmazza mindazokkal szemben is, akik nyíltan kimutatják szimpátiájukat a Muszlim Testvériség, illetve Murszi exelnök iránt, akit életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Miután a Muszlim Testvériség nagyon jelentős társadalmi támogatottsággal rendelkezik Egyiptomban, az említett intézkedések elviekben akár milliókat is érinthetnek, de az eddig történtek is túllépték azt a mértéket, amelyet pusztán esetenkénti hatósági túllapásoknak lehet minősíteni, hanem ezek akár inkább tudatos, elnyomó intézkedéseknek nevezhetők. A hadsereg lépései, különösen a 2013. július 3-i eseményekben játszott szerepe nem egyezik meg a deklarált politikai célokkal, hanem sokkal inkább annak jele, hogy a tábornokok – akárcsak a múltban – inkább arra törekedtek, hogy megakadályozzák további hatalmi centrumok megjelenését és kifejlődését, amely valódi demokratikus fejlődés forgatókönyve esetén bekövetkezne (Besenyő J.–Miletics P 2014.). Szízi ugyan “civil” elnökként vezeti az országot, ám továbbra is katonaként gondolkozik és cselekszik, és vezetése alatt a hadsereg közel teljhatalmat élvez. A *The Telegraph* idézi Philip Luthert, az Amnesty International közel-keleti és észak-afrikai igazgatóját, aki szerint a hatóságok erőszakos fellépése, illetve emberek eltűnése az állami politika kulcsfontosságú eszközévé vált. „Mindenkinek, aki nyíltan mer beszélni, kockázatot vállal” – tette hozzá¹⁸. Külső szemlélő számára már önmagában is ellentmondásosnak hat, hogy Szízi “civil” elnökként lépett az ország élére, ám vezetése alatt a hadsereg szinte korlátlan hatalomra tett szert, és bárki, aki a hadsereg (túl)hatalmának jogosságát kétségbe vonja, vagy kritizálni meri a fegyveres erők intézkedéseit, különösen a Muszlim Testvériséggel szemben tett lépéseit, az megtorlásra számíthat.

A BBC News 2016 júliusában – az Amnesty International (AI) információira hivatkozva, – beszámolt arról, hogy az egyiptomi biztonsági erők több száz ember erőszakos eltűnéséért és megkínzásáért felelősek a megelőző egy éven belül. Diákok, politikai aktivisták, és tiltakozók – köztük alig 14 éves személyek – tűntek el nyomtalanul az AI szerint. Komoly nemzetközi visszhangot keltett 2016 februárjában Giulio Regeni olasz diák erőszakos halála. A 28 éves egyetemista Kairó külvárosában megtalált holttestén kínzások nyomai voltak. Bár az egyiptomi kormány mindvégig tagadta az eltűnéseket és a kínzás alkalmazását a fogvatartottakkal szemben, Murszi 2013. évi eltávolítása óta több, mint ezer embert öltek meg és legalább 40 ezer főről sejtethő,

¹⁷ Sisi wins second term as Egyptian president after purge of challengers (2018); <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/29/egyptian-president-wins-second-term-after-purge-of-challengers>

¹⁸ “Unprecedented rise’ in Egypt forced disappearances amid fears of torture”. *The Telegraph*, 2016. júl. 13. <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/07/13/unprecedented-rise-in-egypt-forced-disappearances-amid-fears-of/>.

hogyan tartóztatásban van¹⁹. A Middle East Eye hírügynökség a „Január 25-i Forradalom” ötödik évfordulóján nyilvánosságra hozott egy jelentést, amely szerint az egyiptomi politikai ellenzék széttagolt, mélyen megosztott és a félelemkeltés taktikája jellemzi. Szerepe jelképes és annak esélye minimális, hogy a fennálló rendszert képes legyen érdemi módon megváltoztatni. Hangsúlyozza, hogy a 2011. évi felkelés idején egészen más volt a helyzet: akkor az egyiptomi emberek, vallási hovatartozástól, társadalmi helyzettől, politikai, ideológiai meggyőződéstől függetlenül összefogtak a Tahrir téren és képesek voltak véget vetni Mubárak több évtizedes uralmának, majd az események nyomán több mint 90 új politikai párt alakult és került be a parlamentbe. Ám, az időközben eltelt évek alatt ezek a csoportok mind a politikai pálya szélére kerültek, de egymás között is mélyen megosztottak, aktív szerepük rövid életű volt.

Shadi Hamid, a Brookings Institution vezető munkatársa szerint „a mai Egyiptomban nincs valószínű politikai ellenzék”. „Egyetlen olyan csoport sincs azok között, amelyek a jelenlegi politikai folyamatokban részt vesznek, és ellenzéknek lehetne nevezni” – tette hozzá. Nagwan al-Ashwal, a firenzei Európai Politikai Intézet elemzője szerint „ma a különböző csoportok, különösen azok, amelynek ideológiájukban különbözőek, nem hajlandók szóba állni egymással...”²⁰.

A belső feszültséget tovább szíthatja Murszi közelmúltban történt halála. 2019. június 17-én a börtönbüntetését töltő, de éppen egy újabb bírósági tárgyaláson jelen lévő Murszi, hirtelen rosszul lett követően elhunyt. A történekeért az illegalitásban lévő Muszlim Testvériség a kormányt, illetve az egyiptomi börtönviszonyokat okolja, de nemzetközi források idézik Recep Tayyip Erdoğan török államfő nyilatkozatát is, aki szerint „a történelem soha nem felejt el azokat az önkényurakat, akik miatt ez a haláleset bekövetkezett, akik őt börtönbe zárták és kivégzéssel fenyegették”²¹.

8.2. *A gazdasági kilábalás eredményei kétségesek, a reformlépések elsősorban a szegény rétegeket sújtják*

Szíszi kormányzatát a jelek szerint elsősorban csak a makrogazdasági egyensúlyi mutatók mielőbbi helyreállításának célja vezérli, figyelmen kívül hagyva, hogy az egyiptomi lakosság igen nagy hányada (közel a fele) mélyszegénységben él, napi 2 USD jövedelmi szinten, vagy az alatt, és a megszorító intézkedések tovább rontják a szegény rétegek esélyeit. Miközben tehát a társadalom legszegényebb rétegei érzik (és fizetik) meg a makrogazdasági kiigazítás árát, semmi jele annak, hogy az egyiptomi társadalom krónikus problémái megoldódnának, vagy legalábbis enyhülnének.

Az egyiptomi gazdaság, legalábbis bizonyos makrogazdasági mutatókra leszűkítve, felületesen szemlélve, valóban mutathat javuló tendenciára utaló jeleket. Például a GDP-arányos államadósság némileg csökkent 93,7%-ról 91,7%-ra (2014/2015)²², ugyanakkor gazdasági elemzők szerint továbbra is csőd közeli állapotban van.

¹⁹ “Hundreds forcibly disappeared in Egypt crackdown, says Amnesty”. BBC News, 2016. júl. 13. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-36775035>.

²⁰ “‘There is no opposition’: How Egypt's 'real politics' fizzled and faded”. Middle East Eye, 2016. jan. 24. <http://www.middleeasteye.net/news/5th-anniversary-revolution-egypt-opposition-remains-divided-980722446>

²¹ Michaelson, Ruth: Mohamed Morsi, ousted president of Egypt, dies in court The Guardian, 17 June 2019, [online] <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/17/mohamed-morsi-dead-ousted-president-egypt-collapses-after-court-session>

²² CIA World Factbook: – Egypt. Central Intelligence Agency, USA, 2016. https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print/country/countrypdf_eg.pdf.

1. táblázat Egyiptom néhány fontosabb gazdasági mutatója 2013–2018.

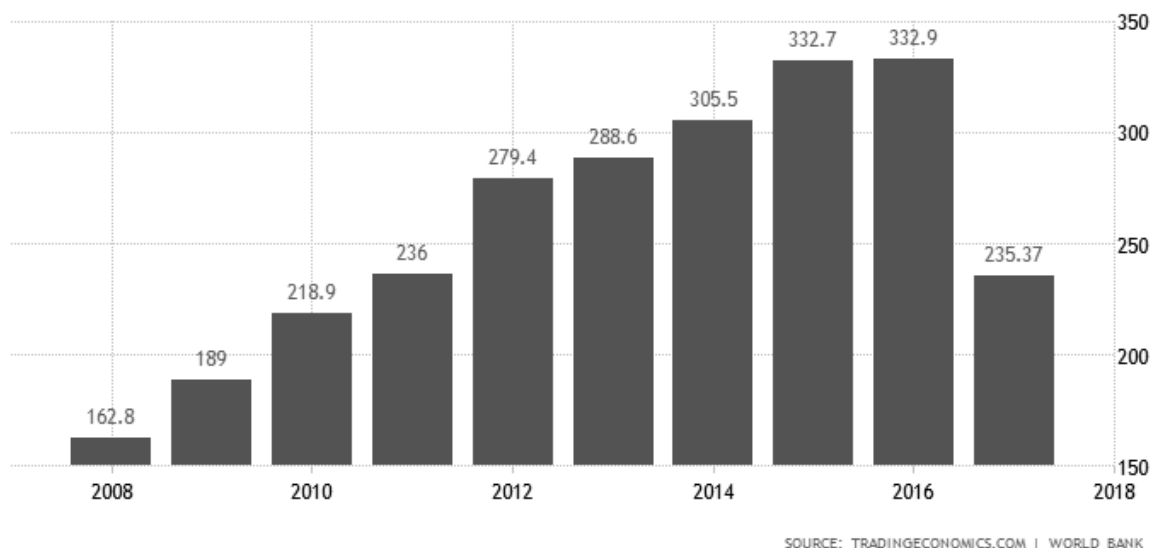
	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
GDP (folyó áron, mrd USD)	288,0	305,6	332,1	332,51	237,1	na
Egy főre jutó GDP (USD)	3.400,3	3.524,4	3,731,2	3.686,1	2.500,8	na
GDP (PPP mrd USD)	969,7	1.015,8	1.071,7	1.132,1	1.201,2	1.292,7
Egy főre jutó GDP (PPP, USD)	11.448,1	11.716,7	12.042,1	12.550,6	12.670,8	13.330,0
GDP éves növekedés (%)	3,3	2,9	4,4	4,3	4,2	5,5
Folyó fizetési mérleg egyensúlya (mrd USD)	-6,4	-2,7	-12,2	-19,8	-15,4	na
Folyó fizetési mérleg egyensúlya (GDP %)	-2,2	-0,9	-3,7	-6,0	-6,5	-4,4
Infláció, éves (%)	6,9	10,1	11,0	10,2	23,5	20,1
Munkanélküliség (%)	13,0	13,4	12,9	12,7	12,2	11,1

Forrás: Ausztrália Külügy- és Kereskedelmi Minisztériuma²³

Az 1. sz. táblázat adatai alapján a gazdaság növekszik, az utóbbi években 4-5% körüli mértékben, és a munkanélküliség is mérséklődik, ugyanakkor nagyobb a folyó fizetési mérleg hiánya és az infláció számottevően emelkedik. Az 1. sz. táblázatban, valamint az 1. ábrán szereplő, folyó áron számított GDP visszaesése látszólagos, az akkori viszonylag hirtelen árfolyamváltozásnak lehet az eredménye. Egyiptomban az arab tavasztól egészen 2016-ig az egyiptomi fontnak (EGP) az árfolyama csak kismértékben változott (ez a gazdaság teljesítményének jelentős visszaesését aligha tükrözte). Ezt követően viszont az egyiptomi font jelentősen leértékelődött. Ennek háttérében az Egyiptomi Központi Bank 2016. március 14-i lépése áll²⁴, amely egy egyszeri, jelentős mértékű leértékelés mellett az egyiptomi font árfolyammechanizmusát is egyúttal rugalmasabb rendszerre változtatta, ez utóbbi következtében a font értékvesztése tovább folytatódott. (A szerző személyes tapasztalatok alapján is megjegyzi, hogy az arab tavasz előtt egy USD mintegy 5,5-6,0, míg egy euró nagyjából 7 egyiptomi fontot ért, és ez 2016-ig alig 15-20%-ot változott. 2018-ban azonban már egy euró 20-21 egyiptomi fontot ért.)

²³ Egypt – Data sheet of the Australian Government, Department of Foreign Affairs and Trade
<http://dfat.gov.au/trade/resources/Documents/egypt.pdf>

²⁴ Teresa Kersting (2016): Egypt: Central Bank devalues Egyptian pound, announces move to a more flexible exchange rate regime; <https://www.focus-economics.com/countries/egypt/news/exchange-rate/central-bank-devalues-egyptian-pound-announces-move-to-a-more>

1. ábra: Egyiptom GDP-jének alakulása folyó árfolyamon 2008–2017 között (milliárd USD)
 Forrás: Trading & Economics²⁵

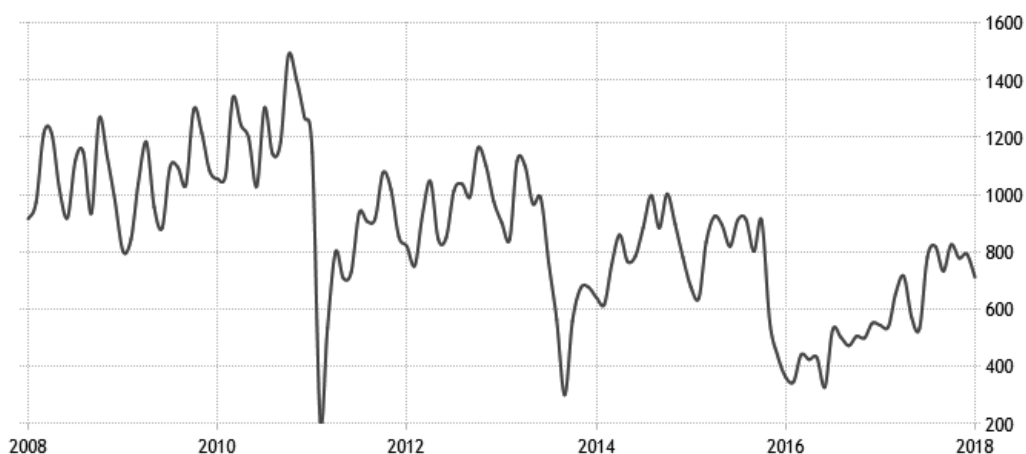

2. ábra: Egyiptom devizatartalékai 2008–2018. között (M USD) Forrás: Trading & Economics²⁶

Egyiptom a Mubarak-rendszer utolsó napjaiban mintegy 38 Mrd USD devizatartalékkal rendelkezett, amely az arab tavasz idején alig fél év alatt a felére csökkent, később főként Murszi idején ez még mélyebbre süllyedt. Szíszi hatalomra kerülését követően ez 2015-ig alig változott, ám az utóbbi egy-másfél év során jelentősen emelkedett, mára mintegy 44 Mrd USD-ra, meghaladva ezzel első ízben az arab tavasz előtti összeget (ld. 2. ábra).

²⁵ <https://hu.tradingeconomics.com/egypt/gdp>

²⁶ "Egypt Foreign Exchange Reserves". Trading Economics database. 2016.
<http://www.tradingeconomics.com/egypt/foreign-exchange-reserves>

SOURCE: TRADINGECONOMICS.COM | CENTRAL BANK OF EGYPT

3. ábra: Egyiptom idegenforgalmának alakulása 2008-2018. között (1.000 fő)
Forrás: Trading Economics database²⁷

Az utóbbi évek során a külföldi turisták beutazása hullámzó, és erősen követte az országban lezajlott politikai eseményeket, illetve terrorista cselekményeket. Bár az utóbbi egy-két évben a beutazó turizmus újból erősödni látszik, ám a 2011-2018 közötti időszak alatt egyszer sem érte el vagy közelítette meg az arab tavasz előtti szintet (ld. 3. ábra).

Egyiptomnak igen nagy szüksége lenne valódi, érdemi gazdasági növekedésre, amely munkalehetőséget és megélhetést biztosítana az évente a munkaerőpiacra lépő mintegy 600 ezer új álláskeresőnek²⁸.

8.3. Nagyszabású presztízs-projektek és a Tírán-szigetek hovatartozása

Bár Egyiptom továbbra is komoly gazdasági és társadalmi problémákkal küzd, a kormányzat erőnek erejével támogat néhány megaprojektet – az egyiptomi nemzet jövőjébe való befektetésnek nevezve őket –, amelyek szükségességét ugyan nem, de időszerűségét és gazdasági racionalitását sokan vitatják. Hasonlóképpen megoszlanak a véleménye e projektek várható pozitív és negatív (pl. környezeti károk) hatásairól is, az egyiptomi közvélemény jelentős részben ezeket a projekteket a felső szintű politikai vezetők korrupciós ügyeivel hozza összefüggésbe.

E megaprojektek közül röviden érdemes a következőket megismerni, legalábbis a célok és a nyitott kérdések, várható problémák vonatkozásában.

A II. vagy Új Szezezi-csatorna Projekt

A Szezezi-csatorna kapacitásának bővítése a világkereskedelem és a nemzetközi hajóforgalom növekedése miatt vált indokolttá. A projekt céljai közt szerepelt a hajók áthaladási és várakozási idejének jelentős csökkentése (észak-dél irányban egy hajókonvoj áthaladása 18 órától 11 órára csökken), az áthaladó hajók számának megduplázása, a Csatorna használatából származó bevételek két és félszeresére emelése 2023-ra (a mostani 5,3 Mrd USD-ról 13,5 Mrd USD-ra), továbbá a

²⁷ "Egypt Tourist Arrivals". Trading Economics database. 2016. <http://www.tradingeconomics.com/egypt/tourist-arrivals>.

²⁸ Barsoum, Ghada, - Ramadan, Mohamed, - Mostafa, Mona: „Labour market transitions of young women and men in Egypt”. Work4Youth Publication Series No. 16 International Labour Office, International Labour Organization, Geneva, 2014. június
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_247596.pdf

környező régiók gazdasági fejlődésének és versenyképessége javulásának elősegítése, munkahelyteremtés, elsősorban a fiatal generáció számára²⁹.

A Szezei-csatorna az egyiptomi nemzetgazdaság számára stabil jövedelemforrás, amely éves szinten nagyjából 5,0-5,5 milliárd USD bevételt nyújt. Így nem is elsősorban a projekt létjogosultságát³⁰, hanem inkább a megvalósítás módját és időzítését érték bírálatok³¹. A döntően belföldi forrásból történt finanszírozást (8,2 Mrd USD) és a párhuzamosan megvalósuló lakossági megszorító intézkedések közt sokan összefüggést látnak annak ellenére is, hogy a lakosság részéről jelentős érdeklődés mutatkozott a kibocsátott kötvények iránt.

Az új csatorna nem a meglévő mellett fut végig, hanem csupán annak egy kritikus szakasza mellett épült meg 72 km hosszan (ld. 4. ábra), tehát a hajók továbbra is csak az egyetlen bejáraton mehetnek be, illetve kifelé jövet is csak egy helyen juthatnak ki. Egy tanulmány arra mutat rá, hogy túlzottan optimista az említett egyiptomi terv, mely szerint 2023-ig elérhető lenne a 13,5 Mrd USD bevétel. Ennek realitását a világkereskedelem növekedésének jelenlegi üteme nem támasztja alá, idézve az UNCTAD információját, amely szerint 2000 és 2013 között a világ tengerhajózással lebonyolított kereskedelme mindössze 37%-kal növekedett, továbbá azt az IMF-től származó adatot, amely szerint 2016-ban, illetve az azt megelőző évtizedben a világkereskedelem éves növekedése 3,4% körül alakult³². A jelenlegi nyomott olajárak mellett ráadásul akár jobban megérheti körbehajózni Afrikát, mint kifizetni a csatorna használati díját.

4. ábra: Az Új Szezei-csatorna Projekt. Forrás: The Economist³³

²⁹ Suez Canal Authority, <http://www.suezcanal.gov.eg/English/About/SuezCanal/Pages/NewSuezCanal.aspx>

³⁰ Safiaa Mounir (2015): Critics say Suez Canal project falls short of expectations; <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/07/egypt-suez-canal-corridor-project-development.html>

³¹ Imogen Lambert & Nada Ramadan (2015): The murky waters of the "New Suez Canal" project; <https://www.alaraby.co.uk/english/features/2015/8/6/the-murky-waters-of-the-new-suez-canal-project>

³² "A bigger, better Suez Canal - But is it necessary?". The Economist, 2015. aug. 8. <http://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21660555-it-necessary-bigger-better-suez-canal>

³³ Uo. <http://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21660555-it-necessary-bigger-better-suez-canal>

A Szalmán Király Híd Projekt

A Vörös-tengeren, az Akabai-öböl bejáratánál Egyiptomot és Szaúd-Arábiát összekötő híd építésének gondolata már több évvel ezelőtt felvetődött. A korábbi javaslatok szerint a közúti kapcsolat mellett a híd a két ország tervezett gyorsvasúti hálózatának összekötését is tartalmazta. A tervek szerint a híd a Tírán-szigeten keresztül vezetne (ld. 5. ábra), amely egyben a két ország közti kapcsolati pont funkcióját is betöltené³⁴. A projekt célja a két ország, és tágabb értelemben két kontinens közti közvetlen közúti összeköttetés megteremtése. Erre vonatkozóan már Mubárák elnök idején is készültek tervek, de Mubárák 2005-ben a projektet felfüggesztette. Egy 2011. évi tervjavaslat szerint a kb. 33 km hosszú híd megvalósítási költsége 5 Mrd USD. A tervezők azzal is számoltak, hogy ez az összeg a Szaúd-Arábiában található iszlám szent helyekre látogató zarándokok díjfizetési révén viszonylag hamar megtérül majd³⁵. Más elképzelések szerint a híd lehet jóval rövidebb is, és bár a híd pontos terveit nem hozták nyilvánosságra, de amennyiben a két országot legrövidebb szakaszon, a szaúdi Rasz al-Sheikh Hamid in Tabuk és az egyiptomi Sharm al-Sheikh Nabq között kötik össze, úgy a híd hossza 16 km-es lehet, és ez már 3-4 milliárd USD-ból megvalósítható³⁶.

Akármilyen nyomvonalon haladjon is a leendő híd, megvalósítása számos környezetvédelmi és tengerbiológiai aggályt is felvet, mindazon túl, hogy az Akabai-öböl hajófogalmában akadályt jelentene. Ráadásul, egyiptomi részről rendkívül érzékeny kérdéssé vált az ügylet kapcsolódó részének számító, jelenleg Egyiptomhoz tartozó Tírán-szigetek átadása Szaúd- Arábia részére.

5. ábra: A Szalmán Király Híd Projekt. Forrás: Gulf News³⁷

³⁴ „Saudi Arabia, Egypt agree to build bridge over Red Sea” Al-Jazeera, 2016. ápr. 9. <http://www.aljazeera.com/news/2016/04/saudi-arabia-egypt-announce-bridge-red-sea-160409032158790.html>

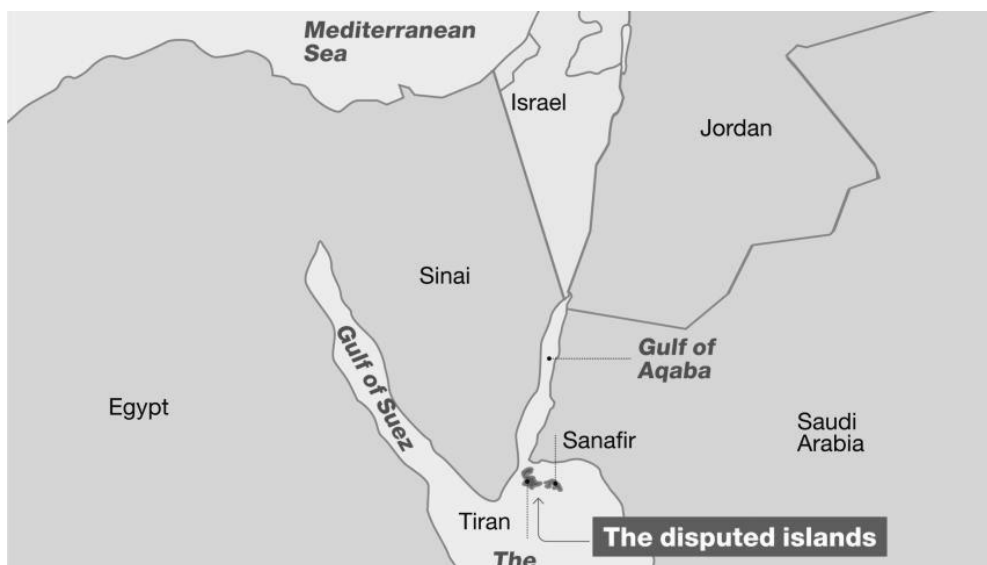
³⁵ Alter, Charlotte: “Saudi Arabia and Egypt Want to Build a Bridge Over the Red Sea” Time, 2016. ápr. 8. <http://time.com/4286571/saudi-arabia-egypt-bridge-red-sea/>

³⁶ King Salman Bridge will 'recover cost in 10 years' (2016); <http://www.arabnews.com/node/931926/saudi-arabia>

³⁷ “Egypt, Saudi Arabia agreed on \$16 bln investment fund, settle maritime spat”. Gulf News, 2016. ápr. 10. <http://gulfnnews.com/news/gulf/saudi-arabia/egypt-saudi-arabia-agree-on-16b-investment-fund-settle-maritime-spat-1.1707587>.

A Tírán-szigetek kérdése

Érdeemes kitérni a Tírán-szigetek, illetve azok Szaúd-Arábiának való átadása kérdésére, amely az utóbbi időben az egyiptomi közbeszéd egyik fontos témájává vált, és amely a lakosság széles körében gerjesztett indulatokat és csalódottságot. A Tírán-szigetek (Tírán és Szanáfír) két apró sziget a Vörös-tengerben, közel az Akabai-öböl bejáratához (ld. 6. ábra). A szigeteknek nincs természetes lakossága (csupán egyiptomi helyőrség, illetve nemzetközi megfigyelők tartózkodnak ott) és számottevő természeti erőforrásokkal sem rendelkezik. A szigetek birtoklásának fontossága azok geostratégiai helyzetéből adódik: innen lehetséges az Akabai-öböl, beleértve Izrael és Jordánia hajóforgalmának ellenőrzése. Mindezen túl az utóbbi évtizedek során az idegenforgalom szempontjából is megnövekedett a szigetek és különösen az azokat körülölelő tengeri területek jelentősége, értéke. Történetileg a szigetek Szaúd-Arábiához tartoztak, de 1950-ben Egyiptom – szaúdi kérésre – átvette az ellenőrzést a szigetek felett. Ennek oka az volt, hogy Szaúd-Arábia abban az időben nem rendelkezett az ehhez szükséges, megfelelő hadiflottával. Az egyiptomi-izraeli háborúk során Izrael kétszer is elfoglalta a szigeteket, de ezt követően mindkét alkalommal Egyiptomnak és nem Szaúd-Arábiának adta vissza őket. Tette ezt annak ellenére is, hogy még az egykori egyiptomi elnök, Anvar Szadat is úgy gondolta, hogy a Tírán-szigetek Szaúd-Arábia északnyugati, Hidzsász régiójához tartozik, így nem lehetett tárgya sem az 1978. évi Camp David-i megállapodásnak, sem az 1979. évi egyiptomi-izraeli békemegállapodásnak³⁸.

5. ábra: A Tírán-szigetek. Forrás: Haaretz³⁹

2016 áprilisában, egy Kairóban tartott kétoldalú államfői találkozón Szalman ibn Abdul-Aziz al-Szaúd szaúdi uralkodó 16 Mrd USD értékű gazdasági segélycsomagot ígért Egyiptomnak. Mindezen túl, több mint egy tucat további megállapodást jelentettek be, köztük egy Egyiptomban létesülő ipari zónáról szóló egyetértési megállapodást. Itt hangzott el a stratégiai fontosságú Tírán-szigetek átadásának (pontosabban: visszaadásának) kilátásba helyezése is. Ez utóbbit az egyiptomi lakosság jelentős tömegei megdöbbenéssel és tiltakozással fogadták⁴⁰. Néhány hónappal később, 2016 júniusában, amikor Szízi elnök megkötötte a megállapodást szaúdi partnerével a szigetek

³⁸ Al-Hatani, Ibrahim.: „Why Egyptians' anger at island handover is misplaced” A-Monitor, 2016. ápr. 21.

<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/04/egypt-saudi-arabia-islands-deal-saudi-debt-investment.html>

³⁹ „Egyptian Court Rejects Transfer of Red Sea Islands to Saudi Arabia” Haaretz, 2017. jan. 16. <http://www.haaretz.com/middle-east-news/egypt/1.765320>

⁴⁰ Al-Atrush, Samer: „Egypt, Saudi Arabia agree on \$16b fund, settle maritime spat” The Times of Israel, 2016. ápr. 10.

visszaadásáról, mivel a megállapodás közvetlenül kapcsolódott a Szalmán Király Híd projekthez, az egyiptomi lakosság indulatait ez még inkább felkorbácsolta, olyan vélekedés is szárnyra kapott, hogy Szíszi elnök egyenesen eladta a szigeteket (és ebből bizonyára nem kevés személyes haszna is volt).

Khalid Ali, jogász, az Egyiptomi Szocialista Front politikusa kifejtette, hogy a Tíráni-szoros, amely jelenleg egyiptomi felségterület, a megállapodás végrehajtását követően nemzetközi hajózási útvonallá válik, amelyen más országok, például Izrael hajói szabadon haladhatnak át, míg ehhez most az egyiptomi hatóságok engedélyére van szükség. Khalid Ali emiatt az állammal szemben pert indított, és azt első fokon meg is nyerte, emellett a bíróság kinyilvánította, hogy a szigetek Egyiptomhoz tartoznak⁴¹.

Az indulatok azt követően sem csillapodtak, hogy 2016. június 21-én az egyiptomi közigazgatási bíróság első fokon érvénytelenítette a szaúdi-egyiptomi tengerjogi megállapodást, amelynek része volt a szigetek visszaadása is⁴². Az egyiptomi kormány nem fogadta el az elsőfokú ítéletet. Szíszi elnök kijelentette, hogy továbbra is érvényesnek tekinti a szaúdi királlyal kötött megállapodást, így a szigetek mindenképpen Szaúd-Arábiához fognak kerülni. Mindezen túl, – figyelmen kívül hagyva az ügyben folyó bírósági eljárást, – a megállapodást beterveztette ratifikálásra a parlamentnek (az 596 tagú testület nagyrészt Szíszi támogatóiból áll). A kérdésben az egyiptomi legfelső közigazgatási bíróság 2017 januárjában hozta meg végső döntését, eszerint a Tírán-szigetek a jövőben is Egyiptom elidegeníthetetlen részét képezik⁴³.

A döntés, bár azt az egyiptomi lakosság nagy része örömmel és megkönnyebbüléssel fogadta, Szíszi elnöknek és kormányának presztízsveszteséget jelent, és egyúttal feszültséget a szaúdi-egyiptomi viszonyban, továbbá azt, hogy az egyiptomi gazdaság eleshet a kilátásba helyezett jelentős szaúdi befektetéseknek legalábbis egy részétől. Így jó eséllyel feltételezhető, hogy a Szíszi-adminisztráció nem adja fel, és valami módon keresztülviszi akarátát. Ám, ha így is lesz, az még hosszú ideig nem fog érzékelhető változást eredményezni a Tírán-szigetek státuszában. Egyiptomi médiaforrások szerint a megállapodás ugyanis azt tartalmazza, hogy a szigetek feletti ellenőrzés jogának átadására csak 65 évvel később kerül sor, azaz nagyjából 2080-2081 körül⁴⁴.

Aligha hihető azonban, hogy az ügy ezzel végső nyugvópontra került. Az egyiptomi-szaúdi „területi vitát” ráadásul tovább árnyalja egy olyan újabb fejlemény, amely szintén kiváltotta az egyiptomi társadalom nemtetszését. Szíszi bejelentette, hogy Egyiptom csatlakozni kíván ahhoz a nagyszabású, a szaúdi trónörökös, az országot ma már gyakorlatilag ténylegesen irányító Mohamed bin Szalmán koronaherceg által szorgalmazott projekthez, amely Neom⁴⁵ néven az ország északnyugati részén – Egyiptom és Jordánia közelében – összesen 26.500 km² területen egy ultramodern ipari zónát és települést kíván létrehozni. A megaprojekt teljes költsége összesen mintegy 500 Mrd USD lenne. Mohamed bin Szalmán 2018 tavaszán megállapodott Szíszi elnökkel arról, hogy Egyiptom egy külön 10 Mrd USD-os projekt keretében csatlakozik a Neom-projekthez, és ennek részeként Egyiptom 1000 km² területet átenged Szaúd-Arábiának fejlesztés céljára a Sínai-félsziget déli részén⁴⁶.

⁴¹ Elabd, Rania Rabea: „Will Egypt hold popular referendum on islands transfer?”.

Al-Monitor, 2016. júl. 31. (Khalid Alival készült interjú teljes szövege)

<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/07/egypt-khalid-ali-saudi-arabia-transfer-islands-sisi-tiran.html#ixzz4Og0xvjAb>

⁴² Elgohari, Mohamed. „What Was in the Egyptian Court’s Reasoning in the Tiran and Sanafir Case?” Atlantic Council, 2016. június 24. <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/what-was-in-the-egyptian-court-s-reasoning-in-the-tiran-and-sanafir-case>

⁴³ „Egyptian Court Rejects Transfer of Red Sea Islands to Saudi Arabia”; Haaretz, 2017. jan. 16. <http://www.haaretz.com/middle-east-news/egypt/1.765320>; <http://www.haaretz.com/middle-east-news/egypt/1.765320>

⁴⁴ Ahren, Raphael: „With island deal, Saudis signal they’re warming up to Israel”

The Times of Israel, 2016. ápr. 14. <http://www.timesofisrael.com/island-deal-shows-saudis-warming-up-to-israel/>

⁴⁵ Egypt to donate slice of Sinai to Saudi mega-development (2018); <http://www.globalconstructionreview.com/news/egypt-donate-slice-sinai-saudi-mega-development/>

⁴⁶ Ingi Rashed (2018): NEOM: A new channel for Egyptian-Saudi cooperation; <http://www.egypttoday.com/Article/2/56096/NEOM-A-new-channel-for-Egyptian-Saudi-cooperation>

9. Következtetések

Nyolc évvel az „arab tavasznak” nevezett, politikai és társadalmi átalakulást követelő megmozdulást követően Egyiptom komoly társadalmi és gazdasági nehézségekkel néz szembe, és jól érzékelhetően egyfajta válaszüthöz érkezett. Egyiptom nem követte a líbiai vagy szíriai példát, az ország kormányzás, működés szempontjából továbbra is egységes maradt. Ám ezzel ki is merült a “vívmányok” sora: a gazdaság állapota messze van a valódi kilábalástól, a gazdasági és társadalmi problémák nemhogy megoldódtak volna, de tovább mélyültek, a külföldi befektetők és turisták bizalma sem állt helyre.

Szíszi elnök igyekszik erős kézzel kormányozni az országot, módszerei egyre inkább autokratikusak. Nincs semmi fejlődésnek jele a demokratikus értékek, illetve az emberi jogok tiszteletben tartásának terén, sőt, a hatóságok fellépését intolerancia és erőszak jellemzi, szinte már ugyanúgy, mint a Mubárák-rezsim idején – nélkülözve viszont az utóbbira jellemző, a szegény rétegeknek kedvező szociális védőhálót.

A vélemény szabad kinyilvánításának korlátozása, a mélyülő társadalmi problémák az utóbbi egy-két év törekeny gazdasági eredményei mellett is egy nem túl fényes jövő képét vetítik előre. Mindez mára odáig vezetett, hogy a lakosság egyre nagyobb része bizalmatlan Szíszi elnökkel és kormányzatával szemben. Sokatmondó lehet az a tény, hogy Szíszi újbóli megválasztása során a rá adott szavazatok mellett a választópolgárok közül kétmillióan érvénytelen szavazatot adtak le⁴⁷. Szíszi jelenleg (még) abban a helyzetben van, hogy módjában áll a jövő fejlődésének, eseményeinek irányt szabnia, és vélhetően ő maga is tudatában van, hogy Egyiptomban a dolgok nem jó irányban haladnak. A fő kérdés az, hogy maradt-e reális esély a kilábalásra és a társadalmi megbékélésre, avagy pesszimistább forgatókönyv fog érvényesülni.

Irodalomjegyzék

- BESENYÓ J.–MILETICS P. (2014): *Országismertető - Egyiptom, Második, bővített kiadás*. Budapest: MH ÖHP–MH KDK, és az MH GEOSZ közös kiadványa, ISBN: 978-963-89948-1-3, 294. p.
- CSICSMANN L. (2010): Egyiptom: A Mubárák-rezsim liberalizációja és deliberalizációja. In: CSICSMANN L. (szerk.): *Iszlám és modernizáció a Közel-Keleten. Az államiság eltérő modelljei*. Aula Kiadó, Budapest, pp. 167–208.
- CSICSMANN L. (2012): *A mérsékelt iszlamista mozgalmak szerepe az „arab tavaszt” követő politikai átmenetben*. *Külügyi Szemle*, 2012(1), pp. 103–127.
- GAZDIK GY. (2012): Egyiptomi belpolitikai átalakulás a poszt-Mubáráki korszakban. *Külügyi Szemle*, 2012(1), pp. 144–165.
- N. RÓZSA E. (2015): *Az Arab Tavasz – A Közel-Kelet átalakulása*. Osiris Kiadó, 223. p.
- NAGY M. (2015): *Az Európai Unió és a Kelet-Mediterráneum - Kihívások és válaszok*. Aposztróf Kiadó, 103. p.
- NESZMÉLYI GY. (2013): Az arab tavasz politikai és gazdasági hatásai Egyiptomban. *Kül-Világ*, 2013(3–4), pp. 71–85.
- TARRÓSY I. (2006): A globális világtrend és az Észak–Dél-kontextus. *Politikatudományi Szemle*, 15(2–3), pp. 169–188.
- WAHBY, W. S. (2004): Technologies Applied in the Toshka Project of Egypt. *The Journal of Technology Studies*, 30(4), 86–91. pp. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ905156.pdf>

⁴⁷ Sisi wins second term as Egyptian president after purge of challengers (2018); <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/29/egyptian-president-wins-second-term-after-purge-of-challengers>

Internetes források

- ABOULENEIN, A.–NOUEIHED, L.: Egyptian parliament approves Value Added Tax at 13 percent. Reuters;
<http://www.reuters.com/article/egypt-economy-tax-idUSC6N1AW01D>
- ABOULKHEIR, R.: Analysts: Sisi reforms key to Egypt's economic upswing. Al-Arabiya News on-line, Business – Economy;
<http://english.alarabiya.net/en/business/economy/2014/10/24/Analysts-Sisi-reforms-key-to-Egypt-s-economic-upswing.html>
- AFP AHRAM ONLINE: No respect for coup-installed rulers, says Turkey in Egypt row.
<http://english.ahram.org.eg/NewsPrint/87301.aspx>
- AHREN, R.: With island deal, Saudis signal they're warming up to Israel. The Times of Israel;
<http://www.timesofisrael.com/island-deal-shows-saudis-warming-up-to-israel/>
- AL-ATRUSH, S.: Egypt, Saudi Arabia agree on \$16b fund, settle maritime spat. The Times of Israel
- AL-HATLANI, I.: Why Egyptians' anger at island handover is misplaced. A-Monitor;
<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/04/egypt-saudi-arabia-islands-deal-saudi-debt-investment.html>
- AL-JAZEERA: Saudi Arabia, Egypt agree to build bridge over Red Sea.
<http://www.aljazeera.com/news/2016/04/saudi-arabia-egypt-announce-bridge-red-sea-160409032158790.html>
- ALTER, C.: Saudi Arabia and Egypt Want to Build a Bridge Over the Red Sea. Time;
<http://time.com/4286571/saudi-arabia-egypt-bridge-red-sea/>
- ARABNEWS: King Salman Bridge will 'recover cost in 10 years';
<http://www.arabnews.com/node/931926/saudi-arabia>
- AUSTRALIAN GOVERNMENT, DEPARTMENT OF FOREIGN AFFAIRS AND TRADE: Egypt – Data sheet of the Australian Government, Department of Foreign Affairs and Trade
<http://dfat.gov.au/trade/resources/Documents/egyp.pdf>
- BARSOUM, G.–RAMADAN, M.–MOSTAFA, M.: Labour market transitions of young women and men in Egypt. Work4Youth Publication Series No. 16 International Labour Office, International Labour Organization, Geneva,
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_247596.pdf
- BBC NEWS: Egypt bomb kills 21 at Alexandria Coptic church.
<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12101748>
- BBC NEWS: Hundreds forcibly disappeared in Egypt crackdown, says Amnesty.
<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-36775035>
- BEER, E.: Almarai and PepsiCo plan \$345m Egypt investment. Food Navigator;
<http://www.foodnavigator.com/Regions/Middle-East/Almarai-and-PepsiCo-plan-345m-Egypt-investment>
- CASEY, M.: Sisi Declared Winner of Egypt's Presidential Election". Foreign Policy - The Middle East Daily
<http://link.foreignpolicy.com/view/52543e79c16bcfa46f6cfd3c1m3wk.rxa/12bb5675>
- CIA WORLD FACTBOOK: Egypt. Central Intelligence Agency, USA, 2016.
https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print/country/countrypdf_eg.pdf

- ELABD, R. R.: Will Egypt hold popular referendum on islands transfer?. (Khalid Alival készült interjú teljes szövege)
<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/07/egypt-khalid-ali-saudi-arabia-transfer-islands-sisi-tiran.html#ixzz4Og0xvjAb>
- ELGOHARI, M.: What Was in the Egyptian Court's Reasoning in the Tiran and Sanafir Case? Atlantic Council;
<http://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/what-was-in-the-egyptian-court-s-reasoning-in-the-tiran-and-sanafir-case>
- EURÓPAI BIZOTTSÁG: Fact Sheet, ENP Country Progress Report 2014 – Egypt. European Commission, Brussels;
http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-4687_en.htm
- FADEL, L.: Egypt And Turkey: Why A Coup Succeeded In One And Failed In The Other”. NPR Parallels
<http://www.npr.org/sections/parallels/2016/07/27/487495019/egypt-and-turkey-why-a-coup-succeeded-in-one-and-failed-in-the-other>
- GERTZ, B.: Clinton Backed Egypt's Muslim Brotherhood Regime;
<https://freebeacon.com/national-security/clinton-backed-egypts-muslim-brotherhood-regime/>
- GLOBAL CONSTRUCTION NEWS: Egypt to donate slice of Sinai to Saudi mega-development,
<http://www.globalconstructionreview.com/news/egypt-donate-sinai-saudi-mega-development/>
- GULF NEWS: Egypt, Saudi Arabia agreed on \$16 bln investment fund, settle maritime spat”
<http://gulfnews.com/news/gulf/saudi-arabia/egypt-saudi-arabia-agree-on-16b-investment-fund-settle-maritime-spat-1.1707587>
- HAARETZ: Egyptian Court Rejects Transfer of Red Sea Islands to Saudi Arabia”
<http://www.haaretz.com/middle-east-news/egypt/1.765320>
- INGI, R.: NEOM: A new channel for Egyptian-Saudi cooperation;
<http://www.egypttoday.com/Article/2/56096/NEOM-A-new-channel-for-Egyptian-Saudi-cooperation>
- KERSTING, T. (2016): Egypt: Central Bank devalues Egyptian pound, announces move to a more flexible exchange rate regime
<https://www.focus-economics.com/countries/egypt/news/exchange-rate/central-bank-devalues-egyptian-pound-announces-move-to-a-more>
- LAMBERT, I.–RAMADAN, N.: The murky waters of the "New Suez Canal" project;
<https://www.alaraby.co.uk/english/features/2015/8/6/the-murky-waters-of-the-new-suez-canal-project>
- MICHAELSON, R.: Mohamed Morsi, ousted president of Egypt, dies in court. The Guardian,
<https://www.theguardian.com/world/2019/jun/17/mohamed-morsi-dead-ousted-president-egypt-collapses-after-court-session>
- MIDDLE EAST EYE: 'There is no opposition': How Egypt's 'real politics' fizzled and faded.
<http://www.middleeasteye.net/news/5th-anniversary-revolution-egypts-opposition-remains-divided-980722446>
- MOUNIR, S.: Critics say Suez Canal project falls short of expectations;
<https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/07/egypt-suez-canal-corridor-project-development.html>

- NAGY M.: „Quo vadis, Izrael? Az arab tavasz mint regionális biztonsági kihívás. I.” Hadtudomány. 2012. elektronikus szám
http://mhht.eu/hadtudomany/2012_e_Nagy_Milada_1.pdf
- SPENCER, R.: Egypt's army drives Mohammed Morsi from presidency and power in dramatic coup;
<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/10158775/Egyptys-army-drives-Mohammed-Morsi-from-presidency-and-power-in-dramatic-coup.html>
- SUEZ CANAL AUTHORITY:
<http://www.suezcanal.gov.eg/English/About/SuezCanal/Pages/NewSuezCanal.aspx>
- TELEGRAPH: 'Unprecedented rise' in Egypt forced disappearances amid fears of torture.
<http://www.telegraph.co.uk/news/2016/07/13/unprecedented-rise-in-egypt-forced-disappearances-amid-fears-of/>
- THE ECONOMIST: A bigger, better Suez Canal - But is it necessary?
<http://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21660555-it-necessary-bigger-better-suez-canal>
- THE GUARDIAN: Sisi wins second term as Egyptian president after purge of challengers,
<https://www.theguardian.com/world/2018/mar/29/egyptian-president-wins-second-term-after-purge-of-challengers>
- TRADING ECONOMICS DATABASE: Egypt Foreign Exchange Reserves 2016.
<http://www.tradingeconomics.com/egypt/foreign-exchange-reserves>
- TRADING ECONOMICS DATABASE: Egypt Tourist Arrivals 2016.
<http://www.tradingeconomics.com/egypt/tourist-arrivals>
- TRADING ECONOMICS DATABASE: <https://hu.tradingeconomics.com/egypt/gdp>

A nyugat-balkáni területi rendezés és a térség új geopolitikája

Reményi Péter¹

1. Abstract

Following the dissolution of Yugoslavia a new territorial order has been created in the Western Balkans, according to which the new borders followed the former administrative boundaries of the state. Though the conflict wasn't fought by republics (territories) but by groups of people (ethnic groups). In the decades following the Dayton Peace Accords and the Kosovo conflict it became clear that the successor states can be divided into two groups: On one hand the ethnically more homogenous (or homogenized) states (Croatia, Serbia, Montenegro), and the ethnically divided ones (Bosnia-Herzegovina, Kosovo, North-Macedonia), where stability and development are more difficult. The latter are also more prone to external influence, sometimes even actors within these states are interested in its increase. We argue in our paper that the current order of the Western Balkans wasn't able to increase its internal or external stability thus it increased its geopolitical significance in the global competition. The easiest solution of the situation would be the euroatlantic integration of the region which is blocked by elements of the new territorial order.

Keywords: Western Balkans, geopolitics

2. Bevezetés

Európa egyik eddigi utolsó, jelentős államföldrajzi/geopolitikai átalakulása a Jugoszlávia felbomlását követő, uniós/amerikai felügyelet mellett megvalósított nyugat-balkáni rendezés volt. Ennek következtében a térség államföldrajzi szempontból fragmentálódott, számos új állam született, az államhatárok hossza több mint duplájára nőtt, a nemzeti/etnikai szállásterületek megindultak az etnikai homogenizálódás, illetve szegregálódás útján. Ezzel párhuzamosan nyugati segítséggel megindult az államépítés, amelynek a célja az EU értékrendjével kompatibilis társadalmi, politikai, gazdasági struktúrák kialakítása volt. A nyugati érdekek és értékek mentén történő rendezés egyik eleme volt az euroatlanti perspektíva ígérete is, mely Szlovénia és Horvátország esetében teljesen, Albánia és Montenegró esetében részben valósággá is vált.

Napjaink globális/amerikai világrendjének átalakulásáról, ennek lehetőségéről szóló irodalom egyre nagyobb volumenű, (magyarul pl. Brzezinski, Z. 2013, Kagan, R. 2015, Zakaria, F. 2009). A kérdés egyre kevésbé az, hogy átalakul-e, mintsem az, hogy hogyan és mivé a jelenlegi világrend. Az elmúlt évek világpolitikai eseménysorai az általunk vizsgált térség számára is kedvezőtlen folyamatokat indítottak el, avagy erősítettek fel, melyek következtében a több mint két évtizedes rendezést egyre több kritika éri.

Jelen írásunkban azt a kérdéskört vizsgáljuk, hogy a 20. század végén létrejött és a délszláv háborúkat lezáró területi rendezést ért kritikáknak melyek a legfontosabb belső okai és ez milyen kapcsolatban áll a változó geopolitikai struktúrákkal. Célunk annak bemutatása, hogy a Balkán területi-politikai fragmentációja, illetve az államterek és a térségi legfontosabb identitásképző elemek, a nemzetek, egymással nincsenek területi harmóniában. Amellett érvelünk, hogy a térségi etnokratikus rendszerek a hosszú távú stabilitás ellen hatnak, befagyott konfliktusokat okoznak és

¹ Docens, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszéke

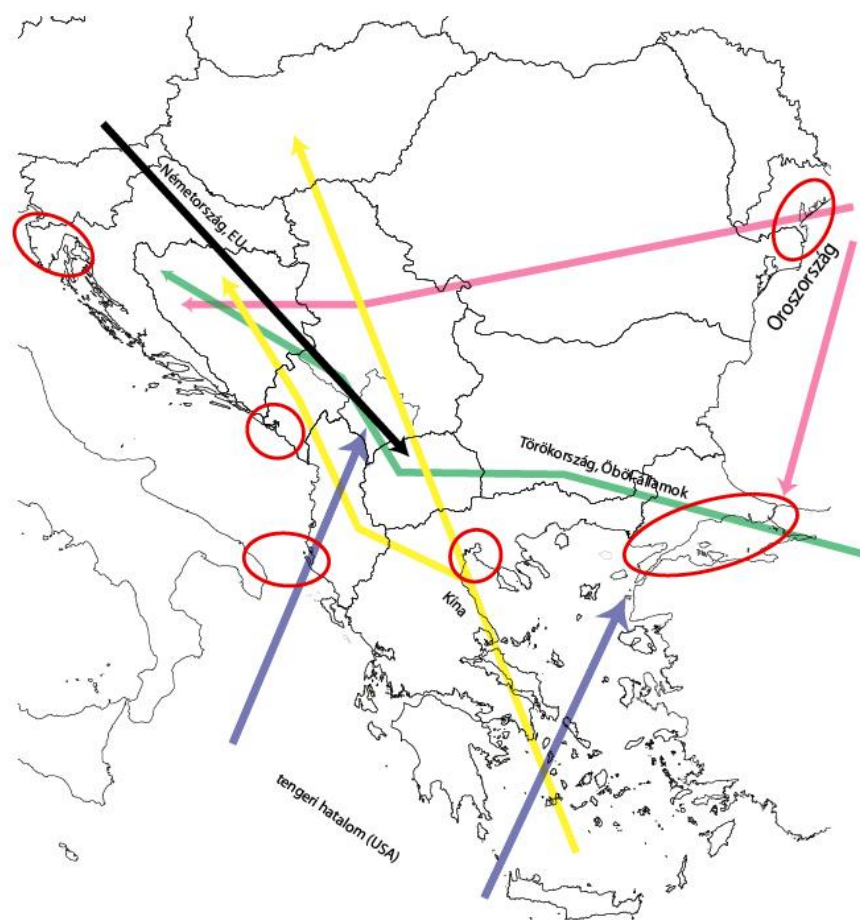
a nyugati figyelem és elkötelezettség csökkenésével párhuzamosan kedvező terepet nyújtanak a külső erők beavatkozásának.

3. A Balkán vázlatos geopolitikai jelentősége történelmi kontextusban

Napjaink egyik legfontosabb (kritikai) politikai földrajzosa szerint „[...] a világ földrajza nem a természet terméke, hanem a tér elfoglalásához, megszervezéséhez és irányításához szükséges hatalomért folytatott küzdelmek történeté.” (Ó Tuathail, G. 2005, p. 1. szerző fordítása), azaz a földrajz a hatalomról szól. A Balkánon, történelmi perspektívában a hatalomért folytatott küzdelem kérdése kétszintű jelenség: külső és belső szereplők küzdelme folyik a tér uralásáért, az érdekek érvényesítéséért. Ebben a Balkán természetföldrajzi sajátosságai miatt a földrajznak mindig is komoly szerepe volt. A vertikális és horizontális tagoltság megkönnyítette az elkülönülő, kis kiterjedésű társadalmi/politikai formációk születését és fennmaradását (nyelvek, kultúrák, vallások, államok...) valamint a belső ellenállások kialakulását is. Ez egyszerre tette nehezen pacifikálhatóvá a Balkánt, másrészt a kis területű, gyenge, egymással sokszor konfliktusban álló államok és nemzetek maguk is „igényelték” a külső patrónusok támogatását (~balkanizáció).

A viszonylagosan nyitott határai, valamint a relatív földrajzi helyzete pedig megkönnyítette ezt a külső behatolást a félszigetre. A földrajzi helyzet (kontinensek, civilizációk találkozásánál, fontos tengeri és szárazföldi útvonalak metszéspontjában, egykori vagy jelenlegi nagyhatalmak érdekszféráinak találkozásánál...) továbbá érdekeltté is teszi ezeket a potenciális hatalmakat a térségi szerepvállásban. Így a térségnek mindig van geopolitikai jelentősége, kapcsolati tér jellegéből fakadóan nem tud kimaradni a nagytérségi folyamatokból, a (nagy)hatalmi beavatkozások jellegadóik (1. ábra).

Történelmi kontextusban ez alapvetően négy nagyhatalmi centrum befolyását jelentette. A közép-európai, elsősorban germán hatalom északi irányból, a Duna-medence felől igyekszik a térséget befolyása alá vonni. Ez időnként katonai, napjainkban inkább pénzügyi/gazdasági eszközökkel történik, de minden esetben fontos a modernizációs hatás. Kelet felől, a Fekete-tenger irányából az orosz törekvések jelennek meg, melyeknek sarkalatos pontja a szorosok kérdése és a balkáni szláv/ortodox közösségvállalás. A Földközi-tenger medencéje felől a mindenkor tengeri hatalom (britek, amerikaiak) elsősorban a stabilitásban, a közelben húzódó globális kereskedelmi útvonalak biztonságában és az orosz törekvések ellensúlyozásában érdekeltek. Délkelet felől az elsősorban iszlám civilizációjú hatalmi törekvések jelentős részben kulturálisak, vallásiak, ideológiaiak, időnként katonaiak. Természetesen időről időre egyéb államok/hatalmi centrumok is képesek kisebb nagyobb befolyást gyakorolni a térségben (Olaszország, Franciaország, Magyarország...), de ez inkább epizodikus jellegű.

1. ábra: Külső érdekek és a Balkán stratégiai pontjai (Hajdú 2010. és Ilić 1995 alapján)

Ezek a vázlatosan bemutatott törekvések hosszú távon képesek egyensúlyban tartani a térséget. Ilyenkor a Balkánon stabilitás tapasztalható, a balkáni nemzetek belső konfliktusai háttérbe szorulnak. Amikor azonban felborul az egyensúly, a belső feszültségek (újra) megjelennek, melyeket politikai felfordulás és fegyveres konfliktus kísér (v.ö. a Balkán, mint birodalomváltó tér – Hajdú 2009). Mindezek politikai földrajzi változásokat, új területi rendet (államosodást, új határokat) hoznak a Balkánon, mely politikai fragmentálódást jelent az új egyensúly kialakulásáig. Ez lejajlott többek között az Oszmán Birodalom meggyengülése során (orosz-török háborúk, Balkán-háborúk), az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlásakor (I. világháború), az európai nagyhatalmak meggyengülésekor (II. világháború), a hidegháború végén.

4. A balkáni stabilitás felbomlása a hidegháború után

A bipoláris világrend jelentette a legutóbbi egyensúlyi állapotot a térségben, melynek legfőbb hasznélvezője az el nem kötelezett Jugoszlávia volt, mely egyszerre tudott a két tábor államaival is élhető kapcsolatot kialakítani. A két szuperhatalomnak egyaránt érdekében állt Jugoszlávia integritása és stabilitása, de még inkább az, hogy ne a másik tábort erősítse. A szovjet-amerikai status quo megszűnése így politikai földrajzi földindulást váltott ki a Balkánon.

A jugoszláv belső feszültségek növekedésével mindez ismét politikai fragmentálódáshoz vezetett, ahol a központi kérdés a tér és a terület ellenőrzése, birtoklása volt, mely a lojális lakosságon keresztül valósítható meg a leghatékonyabban. A tér uralása és megszervezése azonban nem egyszerű, ha nincs egyértelmű többségi lakosság (Bosznia-Hercegovina), vagy ha a lakosság nem lojális a hatalomhoz (Koszovó, horvátországi Krajínák). Ráadásul, a Balkántól ismét nem

idegen módon, az újonnan vagy újra létrejövő államok territoriális igényei egymással jelentős átfedésbe kerültek, melyek feloldása békés eszközökkel ritkán volt kivitelezhető. Így a térségben mindenhol a fentiekre adott válasz a nacionalizmusok (Brubaker hármas nacionalizmus elméletével jól leírhatók a viszonyok – Brubaker, R. 2006) és az etnikai alapú fegyveres konfliktusok lettek. A politikai élitek a nacionalizmusokat és rajtuk keresztül a tömegek befolyásolását a saját hatalmuk és vélt, vagy valós nemzeti érdekeik szolgálatába állították, melyek egyenesen vezettek az ezredfordulón a II. világháború utáni Európa legvéresebb konfliktussorozatahoz.

2. ábra: a Balkán új határai (szerző szerkesztése)

A háborúk eredményeként az államok száma megnőtt: Jugoszlávia minimum hétfelé szakadt, a nyugat-balkáni államhatárok hossza megduplázódott (2. ábra). Mindezek következménye az is, hogy az államok átlagos mérete (terület, lakosság, gazdaság...) zsugorodott, az érdekérvényesítő képességük csökkent, az államon belüli kapcsolatok államközivé váltak. Azaz a térségben egy új kisállamosodás zajlott le, immáron sokadszor a történelem folyamán, melynek egyik következménye – szintén nem először – a kisállamok térségen kívüli pártfogók iránti igényének növekedése, valamint a külső hatalmak befolyásszerzési (piac, erőforrás, vetélytársak ellensúlyozása...) törekvéseinek erősödése.

5. A nyugat-balkáni rendezés és következményei

Jugoszlávia felbomlásakor, ahogy arra már korábban utaltunk, központi kérdés volt a territorialitás, másképpen fogalmazva a határkérdés. A politikai földrajzos akadémiai vitákban az 1990–2000-es években nagy hangsúlyt kapott a territorialitás, nagy hatású koncepciók születtek (state as a container, territorial trap, end of geography..., és ezek kritikái), elsősorban a globalizáció következtében lezajlani látszó deterritorializáció hatására (Agnew, J. 1994, Newman, D. 2006, Taylor, P. J. 1994, O'Brien, R. 1992). Ha valami, akkor a jugoszláv válság és rendezése viszont pont arra mutat rá, hogy – legalábbis Európa ezen részén – a területnek továbbra is mennyire fontos szerepe van. Különösen így van ez a fiatal nemzetállamok esetében, mint amilyenek a nyugat-balkáni országok is.

A fegyveres konfliktus (és az azt követő rendezés) területekért, falvakért, utcákért zajlott, az ellenség eltávolítása a meghódított területről fontos katonai/politikai cél volt. A béketárgyalások során is a területi arányok érvényesítése központi célja volt pl. Milosevicnek (Juhász J. et al. 2003).

A daytoni rendezés során végül a nemzetközi közösség az uti possidetis elve alapján az egykori tagköztársasági, illetve később Koszovó esetében ettől eltérő módon az autonóm tartományi határokat tekintette a függetlenedő államok új államhatárának (Hoffmann T. 2007). Ezzel elutasítva az etnikai elvet (és ezen keresztül a nacionalizmust) és a territorialitást helyezte előtérbe. Ez azonban csak azon államok esetében volt működőképes, ahol vagy nem él(t) jelentős és aktív kisebbség (Szlovénia, Montenegró) vagy pedig a háború során a többség erőszakkal „megszabadult” a kisebbségeitől (Horvátország).

Szerbiában, a legnagyobb kisebbsége, a koszovói albánok esetében a konfliktus tovább folytatódott és újabb fegyveres összecsapásba torkollt, melynek albán részről a legfőbb kiváltó oka éppen a daytoni rendezésből való kimaradás volt (Juhász J. et al. 2000). A Szerbiából kiszakadó Koszovó esetében még mindig lehetett találni nem etnikai határt, így lett az egykori autonóm tartományi határ a részleges nemzetközi elismertségű állam részlegesen elismert határa. A „maradék” Szerbia esetében a további kisebbségek jelenleg számukból és törekvéseikből fakadóan nem jelentenek lényeges destabilizáló erőt az államra nézve. Az etnikai konfliktusokkal kevésbé terhelt államokat tekinthetjük a térség sikeresebbjeinek, akár a gazdasági teljesítményt, akár az európaizációt tekintjük mérvadónak (Koller B.–Ördögh T. szerk. 2019).

Három egykori jugoszláv alkotmányos területi egység esetében azonban különböző módon, de az etnikai elv az állam területiális igazgatásának központi elemévé vált, annak ellenére, vagy éppen amiatt, mert az államosodás szintjén ez elutasításra került. Erre azért volt szükség, mert ezen új államok (Bosznia-Hercegovina, Észak-Macedónia, Koszovó) esetében a belső etnikai megosztottság jelentős, és a fegyveres konfliktus során a szemben álló felek – elsősorban a külföldi beavatkozás következtében – nem tudták erőszakkal homogenizálni a teljes államterületet, a Jugoszlávia felbomlása kapcsán elfogadott elvek szerint viszont etnikai választóvonalak mentén nem lehetett új határokat meghúzni, az utódállamok területi integritása sérthetetlen volt. Így ezen államok megörökölték Jugoszlávia konfliktusainak egy részét.

Közös jellemzője a három esetnek – a számos különbség mellett –, hogy etnoterritoriális rendszereket működtetnek, a társadalmi béke és egyensúly érdekében a kitüntetett nemzeteknek (etnikumoknak) széleskörű jogaik vannak, melyek területiséggel is párosulnak. Azaz a rendezés során az államok szintjén az etnikai alapú területi rendezés elvetésre került, az etnikailag megosztott, de egyben tartott államok esetében azonban szubnacionális szinten megjelent, egyes esetekben uralkodóvá is vált. Ez a felülről, a nemzetközi közösség által a térségre „kényszerített” rendezés aztán kedvező keretet teremtett az etnokráciák különböző formáinak kialakulásához (Yiftachel-Ghanem, A. 2004, Reményi P. 2011), az államok funkcionista modelljében (Hartshorne-modell) pedig az etnikai megosztottság egy komoly centrifugális, destabilizációs tényező (Hartshorne, R. 1950, Pap N. 2001, Reményi P. 2013, Hány Sz. 2016). Ugyanakkor azt is látni kell, hogy ezen államok egyben tartása és a térség békéje elképzelhetetlen lett volna az etnikai alapú decentralizáció nélkül, így visszaérünk a területiális és etnikai elv dilemmájához, mely napjainkban ismét megjelenik a térség helyzetéről folyó diskurzusokban (szerb-koszovói területcsere, Nagy-Albánia, Boszniai Szerb Köztársaság függetlenedési törekvései), melyek elutasíthatósága lényegesen kisebbnek látszik lenni, mint 25 évvel ezelőtt.

5.1. Bosznia-Hercegovina befagyott konfliktusa

Napjaink Bosznia-Hercegovinája egyszerre az etnikai alapú konfliktusok, a szeparatív nacionalizmusok és a sikertelen nyugati típusú államépítések példája. Közel huszonöt évvel a daytoni békeszerződés után is – melynek elvitathatatlan érdeme a fegyveres konfliktus beszüntetése – a legfontosabb feladat az állam fejlődésének, működőképességének, hatékonyságának a megteremtése, a társadalom integrációjának előmozdítása, számos tanulmány értekezik a problémák forrásáról és a megoldási lehetőségekről (pl.: McMahan, P. C.–Western, J. 2009, Kartsonaki, A. 2016). Az elmúlt két és fél évtizedben számos próbálkozás történt az alkotmányos, illetve államreformra, de valamilyen partikuláris érdeken mindig zátonyra futottak a törekvések

(Bieber, F. 2010). Az igazi hatalmat az entitások etnikai alapon szerveződő politikai és gazdasági elitjei birtokolják (ICG 2014), melyek ragaszkodnak hatalmukhoz és ennek érdekében komoly erőfeszítéseket is tesznek. Az entitások tulajdonképpen etnokratikus rezsimeket működtetnek (Reményi, P. 2011), a Boszniai Szerb Köztársaság pedig ezen felül folyamatosan napirenden tartja a szecesszió valamilyen formájának a kérdését, tovább destabilizálva az államot.

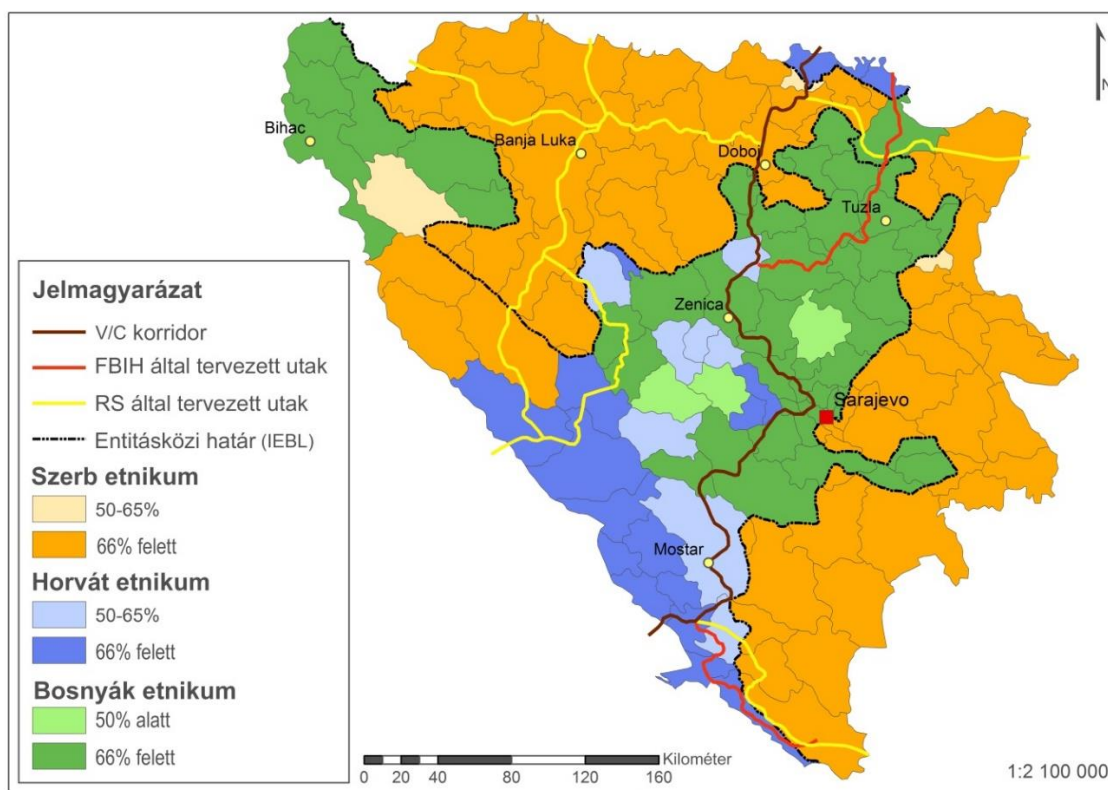
A daytoni béke, annak érdekében, hogy fegyvernyugvást teremtsen az országban etnoterritoriális alapon decentralizálta azt. Ez leegyszerűsítve azt jelenti, hogy a kitüntetett három etnikai csoport (bosnyákok, szerbek, horvátok) kezébe territoriális következménnyel is járó jogokat adott. Ez a szerbek esetében saját entitást, kvázi államot (Boszniai Szerb Köztársaság), a horvátok esetében a Bosznia-Hercegovina Föderáción belüli kantonokat jelentett. A legnépesebb, és a 2013-as népszámlálás adatai alapján immáron abszolút többségbe került bosnyákság számára pedig egyrészt az állam egységét, másrészt a „többiek” territoriális jogain keresztül az ország fölötti szuverenitás korlátozását jelentette.

A háborút követő időszak politikai folyamatai egyértelműen az etnikai alapon szerveződő pártok és érdekcsoportok dominanciáját mutatja. Kevés az etnikai határokon átnyúló párt, amelyek léteznek, azok sem túl sikeresek. Ugyan léteznek a klasszikus társadalmi tényezők pártválasztásra gyakorolt hatásai, de ezek sokkal gyengébb korrelációt mutatnak a pártok eredményeivel, mint az etnikai törésvonalak. Önmagában az etnikai alapon szerveződő pártok nem feltétlenül kellene, hogy problémát jelentsenek, és egyáltalán nem meglepőek egy etnikai alapú háborút követő időszakban. Kiegészülve azonban a daytoni rendszer merevségével, a területi jogokat biztosító szélsőséges decentralizációval és a vétójogokkal, az eredmény egy kvázi önálló államocskából álló politikai egység lett.

A saját területi egységeikben az etnikai alapon szerveződő elitek és pártjaik saját etnokratikus rendszereket működtetnek. Ezek közül kiemelhetőek az identitás erősítésére (is) szolgáló alrendszerek, mint pl. az oktatás, a kultúra, a szimbolikus politika. Az etnikai elitek irányítása alatt álló oktatási rendszer(ek) anomáliái a társadalom hosszú távú stabilitását is veszélyeztetik (OSCE 2018). A tananyagok etnikai csoportok alapján eltérőek, ami különösen a nyelv, a történelem, a földrajz tanítása során termelik újra és erősítik meg a társadalom felnövekvő generációiban a különbséget, illetve ennek percepcióját. 2019-től ráadásul a Boszniai Szerb Köztársaság a saját tananyagainak „nemzeti” részét (történelem, földrajz, irodalom) a szerbiaival harmonizálja (Kovacevic, D. 2018), azaz ugyanazt és ugyanúgy tanulnak Banja Lukában, mint Belgrádban, de máshogy, mint Szarajevóban. Azaz ebben az alrendszerben az állam klasszikus területi szuverenitása helyébe az államhatárokon átlépő etnikai territorialitás lép, dacára a daytoni törekvéseknek, mégis azok segítségével. Ezt erősíti továbbá a „két iskola egy fedél alatt” intézménye is, ahol etnikai alapon szegregáltan tanulnak a diákok (OSCE 2018, Surk 2018). A közterek átnevezése, a nemzeti rituálék, ünnepségek szintén ennek a divergáló identitásépítésnek az eszközei, melyek közül kiemelkedik a RS politikája. Ennek egyik nemzetközi visszhangot is kapott eleme a Boszniai Szerb Köztársaság ünnepe (január 9.), melyet a bosznia-hercegovinai alkotmánybíróság betiltott, de ettől függetlenül RS-szerte ünneplik, de erről nevezték el pl. a Banja Luka-Doboj közti autópályát is (Rose, E. 2017). Szarajevó városában a köztereken szintén tetten érhető a „bosnyákosodás”.

Az etnikai alapú döntések további fontos területe – ahogy az etnokrácia eredeti modelljében is szerepel – a területfejlesztés. Beszédesebb, hogy az országban az entitásoknak saját területfejlesztési intézményrendszerük és terveik vannak, ezek egymással történő harmonizálásának pedig nem adottak a keretei. A saját entitás területiségét, kohézióját támogató fejlesztési elképzelések, tervek és projektek nem az egységes Bosznia-Hercegovina stabilitása irányába, hanem sokkal inkább a lassan távolodó entitások területi kohéziója irányába hatnak. Ez egyszerre jó példája az etnokratikus működésnek, hiszen az entitások politikai elitjeit az etnikai alapon szerveződő pártok jelentik és az etnokrácia modelljében a terület feletti uralom, kontroll kiemelt jelentőségű. Emellett a funkcionális állammodell szempontjából is kiemelt jelentősége van a területfejlesztésnek, azon belül a Boszniában is világosan megfigyelhető infrastruktúra-fejlesztésnek (3. ábra). A hatékony

közlekedési rendszer a Hartshorne-modell szerint fontos centripetális tényező. Azonban amikor ezt nem az állam, hanem azon belüli egységek partikuláris érdekei alapján szervezzük, az nem az állam kohézióját fogja erősíteni, hanem fordítva (Reményi P. et al. 2019).

3. ábra: Néhány etnikai érdekek alapján tervezett útvonal (szerkesztette: Simon B.)

A fentiekben túl az élet apróbb-nagyobb területei is etnikai befolyás alatt állnak. A teljesség igénye nélkül ilyen például az RS oktatási hatóságának azon utasítása, mely megtiltja a RS egyetemének és oktatóinak a FBiH partnerintézményeivel való együttműködést, vagy az V/C autópálya építésének obstruálása a horvát fél részéről politikai előnyök elérése érdekében (szóbeli közlés 2018. október H. G. University of Sarajevo).

Fontos kontextusát adja a boszniai befagyott konfliktusnak a gazdaság állapota. Bosznia-Hercegovináé az egyik leggyengébben teljesítő gazdaság a Nyugat-Balkánon, növekedése a térség átlaga alatti. Különösen fontos a munkanélküliség kérdése, ahol az utóbbi évek jelentős kivándorlása ellenére sem érte el a foglalkoztatás a válság előtti szintet. A fiatalok munkanélkülisége 38 százalék feletti, amit csak a másik két konfliktusos országé (Koszovóé és Észak-Macedóniáé) előz meg, a boszniaiak legnagyobb félelme pedig a munkanélküliség (World Bank 2019).

A megélhetési nehézségek különböző életstratégiákat szülhetnek, melyek közül a kivándorlás az elmúlt években egyre nagyobb méreteket ölt és napjainkra kétféle millió fő körüli a külföldön élő boszniai születésűek száma (Kovacevic, D. 2017). Egy másik következmény az etnokratikus rendszerek továbbélését segíti. Mivel Daytonban az etnikai csoportoknak juttattak területet és hatalmat, így, ahogy korábban már szó volt róla ezek etnikai alapon szerveződő pártok formájában irányítják napjainkig az ország egyes területeit. Mivel a hatalom az ő kezükben van, az egyszerű ember előre jutására is komoly hatással vannak. Ezért a rajtuk keresztül való boldogulás lehetősége (akár állami megrendelések formájában vállalkozásoknak, akár biztonságos állami állások megszerzésén keresztül) egy újabb stratégia (ICG 2014). Az ilyen típusú rendszereket szokás konnektokráciának is nevezni, elsősorban az afrikai kontinens államaiban (Alie, A. D. J. 2006). A kapcsolatokon keresztül való előrejutásnak természetesen ára van, ez pedig a politikai támogatás.

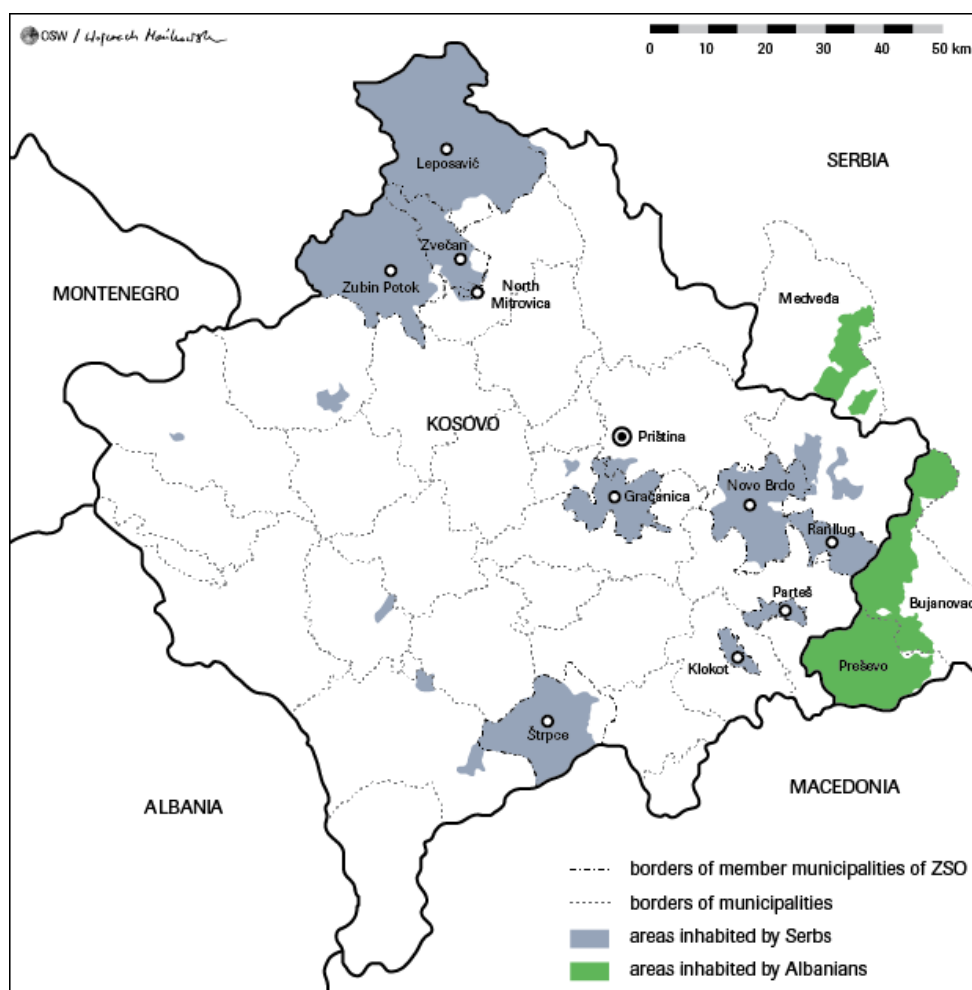
Mivel Boszniában a hatalom az etnikai elitek kezében van, ezért a kapcsolatok és az azokból származó előnyök is etnikai alapon működnek, mint ahogy a támogatás is az etnikai pártokra érkezik ezáltal. A kör így bezárul, konnektokrácia és etnokrácia egymást erősítő folyamatokat tart fenn.

Magától értetődő lenne a megoldás keresése során a rendszer valamelyik elemének megszüntetése, de ez nem egyszerű folyamat. Az etnikai pozíciókat Dayton garantálja, többszöri reformpróbálkozás sem vezetett sikerre, mert az óhatatlanul valamelyik vétójoggal rendelkező fél érdekeit sértené. A gazdaság oldaláról történő beavatkozás komoly külső forrásbevonást feltételezne, amely hatékony felhasználása viszont a túlbonyolított, túlbürokratizált és korrump rendszer falaiba ütközik, akár támogatásról, akár működőtőke-beruházásról beszélünk. Az állam belső erőforrásai akár a politikai reformok, akár a gazdasági fellendülés tekintetében elégtelenek. A helyzetet csak jelentős külső erőforrásimport segítségével lehet megoldani. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy Bosznia-Hercegovina egy főre vetítve több támogatást kapott eddig, mint Németország a Marshall-segély idején (Novák T. 2014), és az elmúlt közel negyedszázad nem volt híján a politikai elkötelezettségnek sem, azaz semmi garancia arra, hogy további erőfeszítések sikerre vezethetnek. Nyilvánvalóan ez is közrejátszik az európai államok egy részénél (elsősorban Franciaország és Hollandia, de Németországban Merkel ellenzékénél is) a balkáni bővítés kapcsán megfigyelhető kiábrándultságban.

5.2. A koszovói államépítés

Koszovó rendezetlen államjogi státusa további problémák forrása (a Koszovó-problémáról bővebben lásd pl. Gulyás 2000, 2008, Gulyás–Csüllög 2016, Juhász et. al. 2000). A részleges el nem ismertség nehézzé teszi mind a bilaterális, mind a multilaterális kapcsolatok fejlődését. Az államon belüli etnikai alapú szegregáció miatt pedig mind Szerbia, mind Albánia, valamint a térség több államában kisebbségként élő albánság miatt számos másik állam számára is fontos igazodási pont Koszovó helyzete és annak jövőbeli alakulása. Jelenleg a szerb–koszovói kapcsolatok az egyik mélypontjukat élik. Nem függetlenül az EU válságától a Brüsszeli Folyamat, mely a kapcsolatok normalizálását tűzte ki célul, zátonyra futott, az előrelépés helyett a viszony romlását figyelhettük meg az elmúlt egy évben. Szerbia továbbra is blokkolja Koszovó nemzetközi elismerésének közvetlen vagy közvetett formáit (pl.: Interpol- tagság megakadályozása), Koszovó pedig a saját lehetőségei szerint reagál (büntetővám szerb és boszniai termékekre, a koszovói rendőri erők észak-mitrovicai akciói, döntés a koszovói hadsereg felállításáról...).

Koszovó instabilitása kapcsán fontos szereplője a „küzdelmeknek” a fiatal állam területén élő szerbség, akik szintén rendelkeznek bizonyos területi különállással. Státuszuk, már csak kisebb számbeli arányuk miatt sem hasonlítható a boszniai helyzethez, de a logika hasonló: alkotmányosan garantált etnoterritoriális jogkörökkel rendelkeznek (Constitution 2008), mely a helyi politikára, rendfenntartásra, oktatásra, szociális és fejlesztési ügyekre terjed ki. Szerbia támogatásával ráadásul informális, vagy legalábbis a koszovói adminisztrációtól független rendszerek is működnek a szerbek által lakott területeken. Ezek mellett több helyen, ahol a szerb többségű falvak nem alkottak közigazgatási egységet, kisebbségi-többségi közigazgatási egységeket hoztak létre, hogy alkalmazni lehessen a szerb helyi autonómiáról szóló rendelkezéseket. A tervezett koszovói szerb községek szövetsége azonban soha nem jött létre, ami egyik oka a tárgyalások elakadásának.

4. ábra: Koszovó szerb kisebbsége, a szerb községek, és a Presevo-völgy albán lakossága (Szpala 2018 alapján)

A közelmúlt heves reakciókat kiváltó elképzelése a két ország államfői által felvetett Koszovó és Szerbia közti területcseréről, határmódosításról a szerb kisebbség (és a szerbiai albán kisebbség) helyzetének rendezésére teendő radikális lépés lenne (4. ábra). Tulajdonképpen a nyugat-balkáni rendezések egyik hiányosságának, az állami és etnikai határok egymásnak meg nem felelésének a kiigazítása lenne, így a támogató hangok (elsősorban az Egyesült Államokból – Bytyci, F. 2018). Az ellenzők viszont a „szokásos” precedenstől és a balkáni határváltozások dominóhatásától félnék (Bajrami, A. 2018, Grey, A. 2018, Szpala, M. 2018, Walker, S.–MacDowall, A. 2018). Az egymással ellentétes narratívák mellett nehéz tisztán látni jelenleg, hiszen a lényeg a részletekben rejlik. Az azonban biztos, hogy egy eddig tabuként kezelt kérdés (mely sok minden más mellett erősen politikai földrajzi jellegű), hivatalosan is felkerült az asztalra. Egy esetleges határváltozás és annak mikéntje hosszú távú hatásokat okozhat a térségben. A szerb-koszovói kapcsolatoknak így a területiség, a határok és az etnikai hovatartozás szintén sarkalatos elemévé vált. Az etnokratikus megoldások kevésbé nyilvánvalóak, mint Bosznia-Hercegovina esetében, de az etnikai alapú szimbolikus és gyakorlati térfoglalás ugyanúgy zajlik, ennek eklatáns példái a koszovói tájképet ellepő albán emlékművek, melyek elsősorban a függetlenségi háborút, annak szereplőit, eseményeit dicsőítik.

Az albán integráció kérdése talán a legkomolyabb tabu volt az elmúlt évtizedek balkáni politikájában. A közelmúltban azonban ezzel kapcsolatban is jelentek meg korábban elképzelhetetlen javaslatok, mértékadó helyeken. Az egymás mellett létező két albán többségű állam közti kapcsolatok a gyakorlatban is egyre szorosabbá válnak. A két fővárost összekötő autópálya (patriotic highway), energetikai együttműködések, a tananyagok harmonizálása, a közös

kormányülések, a közös külpolitika mind az integráció irányába mutatnak. A koszovói elitnek nem feltétlenül érdeke „Nagy-Albánia” programja, de bizonyos körülmények között ez reális forgatókönyvvé válhat. Az egyik ilyen az euroatlanti integrációs perspektíva esetleges sikertelensége és a térségbeli társadalmak kiábrándulása, mely elsőre talán nem tűnik kezelhetetlen kihívásnak, de térségbeli elemzők szerint ennek, mint stratégiai célnak a hiánya más távlati célok felé terelhetik a társadalmakat. Ezek közül lehet az egyik a pánalbanizmus, mely szintén a térség jelenlegi territoriális rendjével szembe menő folyamat lenne.

5.3. Észak-Macedónia

Észak-Macedónia fenntarthatóságával kapcsolatban szintén komoly kételyek fogalmazhatóak meg. Ennek legfontosabb eleme az ország etnikai alapú megosztottsága, mely az ohridi keretegyezmény következtében a boszniaihoz, vagy a koszovóihoz hasonló területi politikai megosztottságot eredményezett (Háry Sz. 2016). Az egyezményt megelőző fegyveres összecsapások célja az ország albánsága önrendelkezésének kiharcolása volt. Azaz hasonlóan a másik két államhoz, a rendezés területi elve mellett megjelenő etnikai törekvések miatt kellett szubnacionális szinten etnikai alapú territoriális decentralizációt végrehajtani. Az albán lakosság ennek következtében szintén területi jogokkal rendelkezik az ország északnyugati részén, melyet az ott élő albánok aránya alapján állapítanak meg. Ugyan jelenleg az állam sokkal stabilabb, mint akár Bosznia, akár Koszovó, hosszú távon kérdéses a helyzet kimenetele. A jelenlegi macedón kormány sok engedményt tett az albán lakosságnak, melyet nem mindenki néz jó szemmel. Az etnikumok közti feszültségek pedig kritikus helyzetekben robbanásközeli helyzetet okozhatnak, mint például a többször elhalasztott, eredetileg 2011-ben esedékes népszámláláskor. Hasonlóan a másik két érintett államhoz, Észak-Macedóniában is az etnikai arányokon nyugszik a törekeny politikai egyensúly. Ez magyarázza a népszámlálások kiemelt politikai jelentőségét és a demográfiai folyamatok (természetes szaporodás/fogyás, migráció) politikailag érzékeny voltát.

A régóta húzóódó névvita 2018-as gyors lezárását követően sokan várták, hogy az ország euroatlanti integrációja új lendületet vesz, amely majd segít fejlődési pályára állítani az országot, ez azonban egyelőre nem látszik igazolódni.

6. Törekvések a daytoni rendezés megváltoztatására

A térségben és azon kívül számos olyan csoport található, melyek valamely megfontolásból megváltoztatnák a jelenlegi területi rendet a Nyugat-Balkánon.

Bosznia-Hercegovina mindhárom alkotmányos nemzete esetén megfigyelhetők a jelenlegi területi-politikai rendet illető kritikák. Növekvő demográfiai súlyuk következtében a bosnyák elit érdekelt lehet a daytoni rendszer lebontásában és az állam centralizálásában (2019 szeptemberében az SDA, a legerősebb bosnyák párt kongresszusán a centralizáció programja deklarálásra is került – Latal, S. 2019). Jelenleg ez elsősorban a Föderáció területén érvényesül, ahol a kisebbségben élő horvátok ennek a törekvésnek az elszenvedői. Részükről szintén megfogalmazódik rendszeresen Dayton átalakításának igénye, de ellentétes előjellel. Ahogy arra már fegyveres kísérletet is tettek 2001-ben, a cél a saját, RS-hoz hasonló entitás létrehozása (Juhász J. et al. 2003), mely nagyobb biztonságot nyújthatna a növekvő bosnyák demográfiai súllyal szemben. A saját entitással rendelkező szerbek esetében a daytoni rendszer fenntartása fontos cél, ez biztosítja számukra a nemzeti/etnikai különállást és megmaradást. Egy esetleges reform esetében viszont, ahogy politikai alkuk során is nem egyszer, az entitás vezetése a szeparatista törekvéseit sem rejti véka alá.

A nyugat-balkáni rendezés másik jelentős belső kritikája az albánsághoz kötődik. Szintén volt fegyveres összecsapás a macedóniai albánok önrendelkezése kapcsán, valamint a dél-szerbiai Preševo-völgy esetében is. Mindkét területen a helyi albán többség igyekezett a koszovói helyzethez hasonló szituációt kialakítani és elszakadni a többségi társadalomtól. Természetesen ezen

törekvések is határokat, azok módosítását és területek feletti fennhatóságok változását jelentették volna. Jelenleg ezen törekvések csak a felszín alatt jelennek meg.

Egyre nagyobb teret kap azonban Nagy-Albánia kérdése, mely vezető albániai és koszovói politikusok nyilatkozataiban is tetten érhető. Többen ezeket a nyilatkozatokat csak politikai manővereknek tekintik, de már pusztán az a tény, hogy erről nyilatkozatok születnek, árulkodó. Az elsősorban Koszovó-Albánia relációjában megfogalmazott „koncepció” természetesen a többi albánok lakta területet is újra elérheti.

A fenti koncepcióhoz hasonlóan korábban tabutémának számító és az előbbieken már említett szerb-koszovói határmódosítás kérdése is a gyakorlatban a fennálló területi rend és alapelvek kritikája.

7. Az új hatalmi versengés a Balkánon

A korábban elképzelhetetlen változási javaslatok napirendre kerülése valószínűleg nem független a térség átalakuló hatalmi viszonyaitól. A jelenlegi területi rendezés egy amerikai-európai vállalkozás, melyben a többi nagy- és regionális hatalomnak csak kiegészítő szerep jutott. Amikor tető alá hozták, az amerikai világrend a zenitjén állt, a NATO, az USA és Európa is erősnek látszott, a versenytársak (Oroszország, Kína, Öböl-országok) pedig még saját belső problémáikkal voltak elfoglalva. A térségben gyorsan terjeszkedett a NATO és az EU is, mára a Nyugat-Balkán maradéka a két szupranacionális szervezet kvázi enklávéja (5. ábra). Ahogy pedig az enklávéhoz hasonló területi extremitások a politikai földrajzi elméletek szerint konfliktusos területek, úgy a Nyugat-Balkán sem kivétel ez alól.

5. ábra: A Nyugat-Balkán, mint az euroatlanti integrációs szervezetek enklávéja (saját szerk.)

jelmagyarázat: sötétkék – EU-tag, világoskék – társult tag, fehér – egyik sem, csillag – NATO-tag, csíkos – az eredeti Nyugat-Balkán (szerző szerkesztése)

A Balkánnal kapcsolatosan azonban napjainkban mind az EU, mind az Egyesült Államok politikája változóban van, alapvetően gyengül, mely lehetővé teszi más elképzelések megjelenését is. Európa belső válságaival van elfoglalva, az amerikai figyelem csökkenése pedig szervesen illeszkedik a jelenlegi adminisztráció befelé forduló és kevésbé intervencionista politikájába.

Az EU álláspontja a Balkánnal kapcsolatban (ismét) nem egységes. Egy jelentős része a tagállamoknak nem támogatja a bővítést, mely az európai perspektíva válságát, az EU legfontosabb érdekérvényesítő eszközének kiüresedését hozta (Macron az EU reformját teszi a bővítés feltételévé, Juncker 2025 előtt nem tartja reálisnak a csatlakozásokat). Ez természetesen utat nyit más szereplők számára is, hogy a térségben érdekeiket érvényesítsék. Az uniós országok egy másik csoportja, élén Németországgal (de ide tartozik hazánk is), továbbra is a bővítés pártján áll, nem kis részben geopolitikai/biztonságpolitikai megfontolásokból (Miner, L. et al. 2019). A megosztottságot mi sem jellemzi jobban, minthogy egyszerre zajlik a Berlini Folyamat, mely a térség felzárkóztatásának jelenlegi német vezetésű projektje és tárgyal az EU külügyi biztosa a koszovói-szerb területcseréről. A bővítési perspektíva halványulása a helyi elitiek számára is szükségszerűvé teszi az útkeresést, így növekvően van a más hatalmi központok felé történő orientálódás és az európai/amerikai értékek, elvek, megoldások népszerűségvesztése.

Leglátványosabban Oroszország tért vissza a Balkánra. A hagyományos szerb/ortodox közösségeken keresztül is rendelkezik befolyással a térség államaiban, mely elsősorban kulturális, (dez)információs területen érhető tetten. Szerbia támogatása Koszovó kapcsán fontos pozíciókat hozott Oroszországnak a Balkán közepén. Ez egyrészt gazdasági (szerb energiaipar), másrészt titkosszolgálati/információs területen is megfigyelhető. Az orosz jelenlét kiemelendő még Montenegróban, elsősorban a gazdaságban, valamint Macedóniában. Mindkét helyen feltételezhető hogy orosz érdekek mentén történt beavatkozás a belpolitikai folyamatokba. A Boszniai Szerb Köztársaság még a fentieknél is sajátosabb helyzetben van. Orosz támogatással zajlik a nem hivatalos fegyveres erőinek fejlesztése, de a gazdaságban is jelentősek az orosz pozíciók (Mironova, V.–Zawadewicz, B. 2018). Oroszország számára feltételezhetően a térség stabilitásának csökkentése, az euroatlanti integráció lassítása a fő cél, ezzel gyengítve nyugati riválisait.

Törökország elsősorban soft-power eszköztárát, kisebbrészt gazdasági erejét használja a térség folyamatainak befolyásolására. A térség muszlim, török kötődésű lakossága körében létezik egyfajta vonzalom Törökország iránt, mely kicsit hasonlít az orosz–szerb kapcsolatokhoz. Az Oszmán birodalom épített öröksége, a kulturális, tudományos, oktatási kapcsolatok támogatása a legfontosabb elemei a török jelenlétnek. Politikai téren is fellép időnként Törökország, legutóbb a boszniai–szerb kapcsolatok egyengetésében vállalt kulcsszerepet. A Belgrád–Szarajevó tervezett autópálya finanszírozója is a tervek szerint Törökország lesz (Colborne, M.–Edwards, M. 2018).

Kína új játékosként lépett a balkáni színpadra az elmúlt évtizedben. Az „egy övezet egy út” politika struktúrájában Délkelet-Európa is megjelenik, ami magával hozta a kínai befektetések gyarapodását is (Csapó D.–Reményi P. 2018). Ezt a Balkánon különösen nagy figyelem kíséri, hiszen olyan partner finanszíroz beruházásokat (elsősorban a közlekedésben és az energetikában), aki az EU-val ellentétben nem támaszt politikai/környezeti elvárásokat. A nagy léptékű korrupció is megjelent azonban a kínai beruházások megjelenésével (Makocki, M.–Nechev, Z. 2017), valamint az eladósodás veszélye, mely a térségben egyelőre Montenegrót veszélyezteti leginkább (Hopkins, V.–Kynge, J. 2019). A kínai befolyással kapcsolatos nézetek ambivalensek. Egyrésztől megfogalmazódik a geopolitikai térnyerés problémája, másrésztől viszont az az álláspont, miszerint ha más nem ad kölcsön, akkor a balkáni államoknak nincs más választása, mint Kínával üzletelni. Ez áttételesen ismét az európai (finanszírozási) pozíciók meggyengülésére utal. Kína a területi rendezés kapcsán nem hallatja gyakran hangját, Daytont elfogadja, de Koszovót továbbra sem ismeri el.

Törökország mellett, melynek térségbeli befolyása inkább kulturális és pénzügyi, a radikálisabb iszlám terjedésének is szemtanúi vagyunk, elsősorban a rurális Balkánon. Ez az alapvetően vallási/ideológiai befolyás az elmaradottabb, szegényebb, vidékiesebb térségekben jelentős, de ma már a Nyugat-Balkán muszlim közösségeiben mindenhol tetten érhető. A

hagyományosan szekuláris balkáni iszlám a délszláv háborúk alatt indult el a radikalizálódás útján, amikor a létét fenyegető fegyveres konfliktus során a katonai/pénzügyi segítséggel párhuzamosan megnőtt az Öböl menti muszlim országok befolyása. Napjainkban ez az egykori katonai segítség szociális támogatássá transzformálódott, de az ideológiai befolyás ugyanúgy kísérőjelensége. Nem beszélhetünk a teljes társadalom radikalizálódásáról, de beszédesek azok a számok, melyek az Iszlám Állam sorai közé álló önkéntesek lakosságban belüli arányát mutatják (Phillips, D. L. 2015).

A fenti fontosabb külső szereplők érdekei „hagyományosan” keresztezik egymást a Balkánon és szintén „hagyományosan” vannak helyi hordozói, melyek szintén konfliktusban állnak egymással. Ezen konfliktusok egy része, ahogy fentebb láttuk, területi jellegű, így a területi konfliktusok a nagyhatalmi érdekek érvényesítésének egyszerre jelentik a lehetőségét (a fragmentálódó államtérben megnő a szereplők száma, de lecsökken az erőforrásaik mértéke) és az eszközét (a konfliktusok destabilizálhatnak, azok megoldása stabilizálhat térségeket) is.

8. Összegzés

A fentiek alapján úgy gondoljuk, hogy a Nyugat-Balkán amerikai/európai rendezése a térség konfliktusait csak részben tudta megoldani. A kevés belső társadalmi (elsősorban etnikai) törésvonallal rendelkező államok perspektívái lényegesen jobbak, míg a megosztott társadalmak, elsősorban Bosznia-Hercegovina és Koszovó jövője konfliktusosnak látszik lenni. A Nyugat-Balkán (a szó eredeti tartalmát tekintve, miszerint ez a Balkán problémásabb, posztkonfliktusos fele) így területileg zsugorodik, egyes eredeti tagjai (Horvátország, Montenegró, Albánia), lassan elhagyják ezt a területi kategóriát, de az ezt kiváltó lendület (európaizáció, integráció) megtörni látszik.

Az új Nyugat-Balkán' továbbra is instabil, hordozza mindazon attribútumokat, melyek az eredeti elnevezés okai voltak, így ismét könnyen válik a nagyhatalmi versengés színterévé, ugyanakkor fontos kijelentenünk, hogy egyre kevésbé tétje, mint inkább eszköze és színpada a versengésnek. Magterülete (Bosznia-Hercegovina, Koszovó, Észak-Macedónia) a klasszikus balkáni etnoterritoriális konfliktusoktól terhelt, fegyveres konfliktusok ugyan nincsenek, de a hétköznapiakban a célok változatlanok (etnikailag definiált csoportok küzdelme területi-politikai erőforrásokért), csak az eszközök mások. Clausewitzet megfordítva a háború folytatása zajlik, csak más eszközökkel.

Ennek, az új Nyugat-Balkánnak' az integrálása komoly kihívás, nem véletlen, hogy mindezidáig nem boldogult vele az EU. Nagyon úgy tűnik, hogy belülről az államok a patthelyzeteik miatt vagy nem, vagy csak nagyon lassan (Észak-Macedónia törékeny folyamatai óvatos reménykedésre adhatnak okot) képesek a reformokra. A fejlődésben leginkább érdekelt külső erőközpont, az EU jelenleg nem képes megfelelő impulzusra, amit a többi szereplő kihasználva leginkább a jelenlegi status quo megmerevedését hozza. Amennyiben rövid távon nem tapasztalhatunk erősödő uniós elköteleződést, félő, hogy a nyugat-balkáni államok más támogatók után lesznek kénytelenek nézni, az európaizáció helyett más igazodási pályákat fognak bejárni. Ez sem az Uniónak, sem hazánknak nem áll érdekében.

A kutatás az MTA Bolyai programjának és az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült

Irodalomjegyzék

AGNEW, J. (1994): The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory. *Review of International Political Economy*, 1994, 1(1), pp. 53–80.

- ALIE, A. D. J. (2006): Background to the Conflict (1961–1991): What went wrong and why? In: AYISSI, A.–POULTON, R. E.: *Bound to Cooperate. Conflict, Peace and People in Sierra Leone*, UNIDIR, Geneva, 2006, pp. 15–35.
- BAJRAMI, A. (2018): A Kosovo-Serbia land swap is ethnic cleansing by another name. Don't do it, The Guardian;
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/oct/17/kosovo-serbia-land-swap-ethnic-cleansing> (Letöltve: 2019. 07. 05.)
- BIEBER, F. (2010): *Constitutional reform in Bosnia and Herzegovina: preparing for EU accession*, European Policy Centre, www.epc.eu
- BRUBAKER, R. (2006): Nemzeti kisebbségek, nemzetiesítő államok és anyaországok az új Európában, *Regio*, 17(3), pp. 3–29.
- BRZEZINSKI, Z. (2013): *Stratégiai vízió. Amerika és a globális hatalom válsága*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 297 p.
- BYTYCI, F. (2018): Trump urges Kosovo to reach 'historic' deal with Serbia. Reuters, 2018. december 18;
<https://www.reuters.com/article/us-usa-kosovo-serbia/trump-urges-kosovo-to-reach-historic-deal-with-serbia-idUSKBN1OH291> (Letöltve: 2019. 10. 08.)
- COLBORNE, M.–EDWARDS, M. (2018): Erdogan Is Making the Ottoman Empire Great Again. Foreign Policy;
<https://foreignpolicy.com/2018/06/22/erdogan-is-making-the-ottoman-empire-great-again/> (Letöltve: 2019. 07. 05.)
- CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF KOSOVO 2008;
<http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Constitution1Kosovo.pdf> (Letöltve: 2019.10.08.)
- CSAPÓ D. G.–REMÉNYI P. (2018): Kína térnyerése a nyugat-balkáni országokban. Mediterrán és Balkán Fórum. 2018/1. pp. 2–19.
- GULYÁS L. (2000): Tíz év Koszovó történetéből 1989-1999. A jugoszláv állam széthullása VII. *KAPU* 2000(8), pp. 52–55.
- GULYÁS L. (2008): Nyolc év Koszovó történetéből (1999. június 10–2007. december 10.) *Mediterrán és Balkán Fórum*, 2(3), pp. 8–17.
- GULYÁS L.–CSÜLLÖG G. (2016): Koszovó története az első Balkán-háborútól a második világháború végéig 1912–1945. *Történeti Földrajzi Közlemények*, 4(1-2), pp. 108–124.
- GREY, A. (2018): Angela Merkel: No Balkan border changes, Politico;
<https://www.politico.eu/article/angela-merkel-no-balkan-border-changes-kosovo-serbia-vucic-thaci/> (Letöltve: 2019. 07. 05.)
- HAJDÚ Z. (2009): A Nyugat-Balkán: történeti földrajzi bevezetés. In: PAP N.–KOBOLKA I. (szerk.): *A Nyugat-Balkán*. MK KBH, Budapest, pp. 31–46.
- HAJDÚ Z. (2010): A balkán az európai térben. In: HORVÁTH GY.–HAJDÚ Z. (szerk.): *Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országjaiban*. MTA RKK, Pécs, pp. 17–42.
- HARTSHORNE, R. (1950): The functional approach in political geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 40(2), pp. 95–130.
- HÁRY SZ. (2016): Centrifugális és centripetális erők Macedóniában. *Felderítő Szemle*, 2016, 15(3), pp. 140–194.
- HOFFMANN T. (2007): Jugoszlávia felbomlása és a népek önrendelkezési joga”. In: GLATZ F. (szerk.), *A Balkán és Magyarország*. Budapest, MTA TKK – Európa Intézet, 103–116.

- HOPKINS, V.–KYNGE, J. (2019): Montenegro fears China-backed highway will put it on road to ruin. *Financial Times*;
<https://www.ft.com/content/d3d56d20-5a8d-11e9-9dde-7aedca0a081a> (Letöltve: 2019. 07. 07.)
- ILIĆ, J. (1995): The Balkan geopolitical knot and the Serbian question. In: The Serbian questions in the Balkans. Faculty of Geography, University of Belgrade, Belgrade;
<https://www.rastko.rs/istorija/srbi-balkan/jilic-knot.html> (Letöltve: 2019.10.08.)
- ICG (2014): *Bosnia's Future Europe Report N°232*. Sarajevo-Brussels;
<https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/bosnia-s-future.pdf> (Letöltve: 2019. 07. 05.)
- JUHÁSZ J.–MAGYAR I.–TÁLAS P.–VALKI L. (2000): *Koszovó. Egy válság anatómiája*. Budapest, Osiris, 392 p.
- JUHÁSZ J.–MÁRKUSZ L.–TÁLAS P.–VALKI L. (2003): Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában. Budapest, 328 p.
- KAGAN, R. (2015): *Made in America. Avagy kitart-e az amerikai világtrend?* Antall József Tudásközpont, Budapest, 166 p.
- KARTSONAKI, A. (2016): Twenty Years After Dayton: Bosnia-Herzegovina. (Still) Stable and Explosive, *Civil Wars*, 18(4), pp. 488–516.
- KOLLER B.–ÖRDÖGH T. (szerk.) (2019): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Dialóg-Campus
- KOVACEVIC, D. (2017): Half of All Bosnians Live Outside Bosnia. BIRN;
<https://balkaninsight.com/2017/08/08/half-of-all-bosnians-live-outside-bosnia-08-07-2017/> (Letöltve: 2019. 07. 05.)
- KOVACEVIC, D. (2018): Bosnian Serbs to Adopt Same School Curriculum as Serbia. BIRN;
<https://balkaninsight.com/2018/02/26/the-same-curriculum-for-pupils-in-serbia-and-rs-02-23-2018/> (Letöltve: 2019. 07. 05.)
- LATAL, S. (2019): Bosnia risks being drawn into rivals' power games. *Balkan Insight*, 2019. szeptember 30;
<https://balkaninsight.com/2019/09/30/bosnia-risks-being-drawn-into-rivals-power-games/> (Letöltve: 2019. 10. 08.)
- MAKOCKI, M.–NECHEV, Z. (2017): Balkan corruption: the China connection. 2017/22;
<https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert%202022%20Balkans.pdf> (Letöltve: 2019. 07. 07.)
- MCMAHON, P. C.–WESTERN J. (2009): The Death of Dayton. How to stop Bosnia from falling apart, *Foreign Affairs*, 88,(5), pp. 69–83.
- MINER, L.–PARROCK, J.–AMIEL, S. (2019): EU-Western Balkans summit: Is enlargement in sight?
<https://www.euronews.com/2019/07/05/eu-western-balkans-summit-is-enlargement-in-sight-euronews-answers> (Letöltve: 2019. 07. 05.)
- MIRONOVA, V.–ZAWADECWICZ, B. (2018): Putin Is Building a Bosnian Paramilitary Force. *Foreign Policy*;
<https://foreignpolicy.com/2018/08/08/putin-is-building-a-bosnian-paramilitary-force/> (Letöltve: 2019. 07. 05.)
- NEWMAN, D. (2006): The Resilience of Territorial Conflict in an Era of Globalization”, In: KAHLER, M.–WALTER, B. (szerk.): *Globalization, Territoriality and Conflict*. Cambridge, pp. 85–110.
- NOVÁK T. (2014): Fenntartható fenntarthatatlanság? Bosznia-Hercegovina gazdasága. In: REMÉNYI P. (szerk.): *Állam- és nemzetépítés a Nyugat-Balkánon*. Pécs, pp. 147–164.

- O'BRIEN, R. (1992): *Global financial integration: the end of geography*. Royal Institute of International Affairs, London, 120 p.
- Ó TUATHAIL, G. (2005): *Critical geopolitics*. Routledge, London, 250 p.
- OSCE (2018): Two Schoos Under One Roof;
<https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/404990?download=true>
(Letöltve: 2019. 07. 05.)
- PAP N. (2001): *Törésvonalak Dél-Európában*. Pécs, PTK TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja
- PHILLIPS, D. L. (2015): Islamism in Kosovo. The Huffington Post;
https://www.huffingtonpost.com/david-l-phillips/islamism-in-kosovo_b_8855128.html
(Letöltve: 2019. 07. 07.)
- REMÉNYI P. (2011): An Emerging Border of an Emerging State? The Case of the IEBL and the Republika Srpska of Bosnia-Herzegovina, *EuroTimes* 11: pp. 129–141.
- REMÉNYI P. (2013): Bosznia-Hercegovina államisága és a Hartshorne-modell. In: LÉPHAFT Á.-REMÉNYI P. (szerk.): *VII. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia*. Pécs, pp. 38–47.
- REMÉNYI P.–VÉGH A.–PAP N.–SÜMEGHY D. (2019): A bosznia-hercegovinai területfejlesztés etnicizáltsága és az állam stabilitása. In: PAP N. LILÓN, D.–SZÁNTÓ, Á. (szerk.): *A tér hatalma - a hatalom terei : Tanulmánykötet a 70 éves Szilágyi István professzor tiszteletére*, Pécs, pp. 195–204.
- ROSE, E. (2017): Defiant Bosnian Serbs Celebrate Banned 'National Day', BIRN;
<https://balkaninsight.com/2017/01/09/bosnian-serbs-hold-national-day-despite-ban-01-09-2017/> (Letöltve: 2019. 07. 05.)
- SURK, B. (2018): In a Divided Bosnia, Segregated Schools Persist The New York Times;
<https://www.nytimes.com/2018/12/01/world/europe/bosnia-schools-segregated-ethnic.html> (Letöltve: 2019. 07. 05.)
- SZPALA, M. (2018): Serbia-Kosovo negotiations – playing for time under pressure from the West. OSW Commentary. No. 281. Centre for Eastern Studies. Warsaw.
- TAYLOR, P. J. (1994) : The state as container: territoriality in the modern world-system. *Progress in Human Geography*. 18(2), pp. 151–162.
- WALKER, S.–MACDOWALL, A. (2018): US-backed Kosovo land-swap border plan under fire from all sides, The Guardian;
<https://www.theguardian.com/world/2018/sep/03/us-backed-kosovo-land-swap-border-plan-under-fire-from-all-sides> (Letöltve: 2019. 07. 05.)
- WORLD BANK (2019): Reform Momentum Needed. *Western Balkans Regular Economic Report*, No. 15.
- YIFTACHEL, O.–GHANEM A. (2004): Understanding 'ethnocratic' regimes: the politics of seizing contested territories. *Political Geography*, 23, pp. 647–676.
- ZAKARIA, F. (2009): *A posztamerikai világ*. Gondolat kiadó, Budapest, 300 p.

Menekültek kastélyokban.

Egy speciális kastélyhasznosítási forma politikai és műemlékvédelmi hatásai

Sümeghy Dávid¹–Péterfi Judit²

1. Abstract

In Sweden, a country with rich feudal history and historical diversity, we can find many castles and mansions. These buildings, for centuries, were not only the homes of the nobility and symbol of their power, but also had important defense and military functions. The country has been avoided by the world wars, so the castles can be visited in their old splendor as hotels, event centers and museums. In this paper, we would like to present an unique way of the castle utilization, the "Flyktingslott", that is, the new residence of immigrants. Sweden has undergone significant changes regarding diversity in the recent years as the country was one of Europe's most popular destinations for immigrants. At the top of the migration wave, the government was forced to fill the monuments with such a role, which, in our view, is contrary to the original purpose of the building, or even damages it. The sources of the study include the collection of secondary and primary data. By using statistical data, we can figure out how much the local communities' life has been influenced by the immigrants living in the castle and whether overall the government's move has had a positive effect on reducing xenophobia.

Keywords: castle, castle utilization, migration, monument protection, Sweden, xenophobia

2. Bevezetés

Jelen tanulmány aktualitása nem vitatható, hiszen a műemlékvédelem és a migráció két olyan jelenség, amelyet nagy figyelem övez. Napjainkban az épített örökségek olyan értékek az adott országokban, amiket sok esetben törvényi keretek között szabályozva védenek. Ilyen épített örökségi értékek a kastélyok is. A tanulmány a svédországi kastélyokat és azok egyik speciális hasznosítási formáját vizsgálja, a „flyktingslott” (magyarra fordítva menekültkastély) jelenségét. Ezen kastélyidegen funkció létrejöttét egy olyan komplex folyamat eredményezte, melynek első lépése a – jelenleg is tartó – Svédországot érintő migrációs hullám volt. A skandináv állam a huszadik század közepéig jelentős kibocsátó (túlnyomóan az Amerikai Egyesült Államokba irányuló emigráció volt jellemző) ország volt, azonban napjainkra ez a tendencia megváltozott. Jelenleg az első generációs bevándorlók száma eléri az 1 300 000 főt, ha a második és a harmadik generációs migránsokat is számításba vesszük, akkor Svédország a közel 2 millió bevándorló országa lett (Ekberg, J. 2011), így Európában az egyik leggyorsabban diverzifikálódó állammá vált (Németh Á.–Sümeghy D. 2018). Ennek a folyamatnak a hátterében többek között az áll, hogy az északi ország aláírta az 1951-es ENSZ Genfi Menekültügyi Egyezményt és az 1967-es Jegyzőkönyvet is (Englund, C. 2003). Svédország emellett az 1980-as évek óta befogadja a világ krízis által sújtott területeiről (pl.: Chile, volt Jugoszlávia, Irak, Szíria) érkezőket.

¹ MSc, PhD-hallgató, PTE TTK Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszéke. E-mail: suemp96@gmail.com

² MSc, PhD-hallgató, PTE TTK Turizmus Tanszék. E-mail: juditpj03@gmail.com

A jelenlegi tendenciákat figyelembe véve egyértelműsíthető, hogy a legtöbb ország etnikailag diverz, az abszolút homogenitás már megszűnőben van. Kurrens jelenség, hogy a bevándorlók eltérő kultúrával, nyelvvél, vallással, értékrenddel rendelkeznek, mint a befogadó ország társadalma. Ennek következtében egy úgy nevezett „beilleszkedési kihívás” lép fel, melynek keretében valósul meg az asszimiláció, az integráció vagy a szegregáció. (L. Rédei M. 2014). Minél nagyobbak az említett különbségek, annál nehezebben és lassabban alakul ki az inklúzió, amit tovább lassíthat a társadalmi intolerancia és a feszült politikai légkör. Ez a kulturális deficit paradigmája (Dahlstedt, M–Ertzberg F. 2007). A bevándorlók társadalomba való sikeres integrációjának kihívásai és a növekvő diverzitásbéli különbségek jelentős nehézségek elé állítják a kormányokat. A kialakuló etnikai, anyanyelvi, kulturális különbségek ronthatják egy adott ország gazdasági teljesítőképességét (Alessina, A.–Ferrara, F. 2000), csökkenthetik a szociális kohéziót (Glaeser, E. et al. 2010) és negatívan befolyásolhatják a társadalom képzettségét is (Kokkonen, A. et al. 2010).

A migrációs hullám által létrejövő sajátos problémák közé tartozik továbbá a lakhatás is, tehát a bevándorlók és a menekültek elszállásolása. Svédországban a menedékkérők elszállásolásáról a Migrationsverket (Bevándorlási Hivatal) dönt, valamint a folyamat költségeit is az állam fedezi. Amennyiben a kérelem pozitívan kerül elbírálásra, a Migrationsverket az ország bármelyik kommunáját utasíthatja a befogadásra (a helyi vezetésnek csak minimális szerepe van a döntés esetleges megváltoztatásában), ez a Bosättningslagen (Letelepedési törvény). A betelepülés limitjét a kommuna nagysága, munkakínálata és a már befogadott bevándorlók száma határozza meg³. A kommunáknak a rendelkezésükre álló ingatlanállományból kell megvalósítaniuk az elszállásolást, – és mivel szűkösek a lehetőségek – így a menekülteket befogadó épület lehet egy egykori rendőrségi épület, önkormányzati lakás vagy akár még kastély is⁴.

A svéd kastélyok fogalmi lehatárolása komplikált, ugyanis létezik slott és herrgård kategória is, amelyeknek határai nem élesek. A slott feleltethető meg a magyar terminológia kastélyainak, tehát a tradicionális, hatalmat reprezentáló egykori gazdasági jelképeknek. Számuk közel 160-ra tehető az országban. Ezen épületek napjainkban fontos turisztikai funkcióval rendelkeznek, kedvelt turista desztinációk (pl.: Gripsholms slott, Drottningholms slott, Stora Sundby slott)⁵. A herrgård inkább a kúriákkal, udvarházakkal állítható párhuzamba és megközelítőleg 3500 található a skandináv ország területén. Ezek az épületek a múltban a földesurak lakhelyeiként szolgáltak, innen irányították a kúriához tartozó kiterjedt földeken zajló munkát. Az 1900-as évektől ezekre az épületekre – elsősorban a jó állapotban lévő, szép udvarházakra – is slott-ként kezdtek el hivatkozni. Napjainkra ez a tendencia olyannyira terjedt el, hogy ezen épített örökségeket már szinte kivétel nélkül kastélynak hívják, megkönnyítve ezzel az ingatlan esetleges értékesítését és növelve ezzel a hely desztinációként való erősödését. A herrgårdok ettől függetlenül is egyre népszerűbb rekreációs térszínekké váltak, a turisztikai kínálatuk – a birtok kiterjedt földjeit is hasznosítva – gyakran az aktív turizmus lehetőségeit is magába foglalják (lovaglás, vízisport)⁶.

Az épített értékek védelmét szolgálják az örökségvédelmi törvények és rendelkezések, melyek Svédországban is megjelennek. Az örökségvédelemről az északi országban egy külön tanács dönt, a Nemzeti Örökségek Tanácsa, mely javaslattal élhet az épületek műemlékvédelem alá helyezéséről. “Egy épület, amely rendkívül magas kulturális-történelmi értékkel rendelkezik, vagy amely egy nagyon magas kulturális-történelmi értékű települési terület része, épületi emlékként, tehát műemlékként védhető”⁷. A Nemzeti Örökségek Tanácsának feladata az is, hogy “nemzeti felelősséget vállaljon az építési és kulturális örökség-gazdálkodás területén szerzett tudás

³ <https://www.migrationsverket.se/Andra-aktorer/Kommuner/Om-personer-med-uppehallstillstand/Bosattning-i-en-kommun.html> (Letöltve: 2019.02.05.)

⁴ <https://www.skaborgslanstidning.se/artikel/stora-ekberg-fylls-upp/> (Letöltve: 2019.02.05.)

⁵ <https://slottsguiden.info/slottsverige.asp> (Letöltve: 2019.02.05.)

⁶ <http://www.svenskaherrgardar.se/vad-ar-en-herrgard/definition-av-herrgard> (Letöltve: 2019.02.05.)

⁷ <https://www.raa.se/kulturarv/byggnader/byggnadsminnen/?fbclid=IwAR3W4gOHrDuN7toKxCYBK7IERCUaEY16RtBd1eiHQUfGkIBABO9TEPLESck> (Letöltve: 2019. 02. 05)

fejlesztéséért és közvetítéséért”⁸. Ezen kijelentéssel párhuzamban érdemes megvizsgálni azt, hogy az említett elvek milyen mértékben egyeztethetők össze a kastélyok jelenlegi hasznosítási formájával.

A problémafelvetés determinálja a kutatás célját is, miszerint a tanulmány be kívánja mutatni röviden ezt az újfajta kastélyhasznosítási formát és azokat a társadalomban bekövetkezett változásokat is, melyeket a bevándorlók elszállásolása hívott életre. A kutatás esettanulmányként hivatkozik azon kastélyokra, melyeket e célra hasznosítanak (Flyktingslott) és elsősorban másodlagos adatokra támaszkodva ad objektív választ az örök örökségvédelmi dilemmára (műemlékvédelem vagy gazdasági hasznosítás?) a sajátosan kialakult svéd helyzetben. Azonban a következmények nemcsak az örökségvédelem oldaláról jelentkeznek, hanem a menekültek oldaláról is, hiszen olyan folyamatokat generál a jelenlétük, amelyek kihatnak a település gazdasági életére, a kommunák társadalmára és a politikájában is érezhetők. A kérdést azonban tovább árnyalják a bevándorlókat érő ingerek is, úgy, mint a helyi lakosság reakciója vagy a számukra biztosított életszínvonal. A kutatási kérdések ezen ismert tények és hipotetikus elgondolások mellett úgy fogalmazható meg, hogy: Milyen lokális hatással járt a menekültek kastélyokban történő elszállásolása; kialakultak-e ezen folyamat hatására bevándorlás ellenes gondolatok, erősödött-e a szélsőjobboldal; milyen körülmények között éltek a menekültek és végül milyen hatással volt ez a hasznosítás a kastélyok állapotára? Ezen kérdések megválaszolásához és az elméleti háttér megteremtéséhez olyan kutatási módszerekre van szükség, melyben kiemelt hangsúlyt kap a szekunder adatok feldolgozása és a médiaelemzés.

3. A kutatás módszertana

A kutatás során a kvantitatív (statisztikai adatok elemzése) és a kvalitatív (szakirodalom, interjú, médiaelemzés) módszerek is nagy arányban vannak jelen, de a legfontosabb eleme a rendelkezésre álló források feldolgozásának, a médiaelemzés. A kutatás gyakorlati megkezdése előtt azonban fontos a már meglévő, a kutatási témával szorosan összefüggő szakirodalmi áttekintés. A tanulmány komplexitása miatt, a szakirodalmat az örökségvédelem és a migrációs trendek oldaláról is tanulmányozni szükséges és eredményeit szükségszerű az elméleti háttér megalapozásához használni.

Kutatásunk során a flyktingslott-tal rendelkező svéd kommunákat elemeztük, ezek leválogatása hivatalos adatforrás hiányában a média, vagyis az interneten fellelhető adatok segítségével történt. Összesen kilenc ilyen jellegű épület került leválogatásra, így ezek képezik kutatásunk alanyait (1. ábra). Ezen épületekkel rendelkező kommunákról változatos statisztikai adatokat szereztünk be a 2010 (nagyarányú bevándorlás előtti) és 2016 (migrációs válság csúcsa) közötti időintervallumból.

⁸ <https://www.raa.se/kulturarv/byggnader/byggnadsvard/att-varda-byggnader/> (Letöltve: 2019. 02. 05.)

1. ábra: A flyktingslottal rendelkező svéd kommunák (2019, szerzők szerkesztése. A képek elérhetősége az internetes források után található)

Az adatok gyűjtését megkönnyítette, hogy Észak- és Nyugat-Európában egyre elterjedtebb a regiszter alapú népszámlálás, miszerint minden polgár rendelkezik egy személyi számmal, mely tartalmazza az egyén alapadatait. Ezt egészítik ki azok a bevételek, amelyeket az oktatási intézmények, munkahelyek és a személyek kötelesek benyújtani az állam felé (Lakatos M.–Sánta J. 2001). Ezért a svédországi adatbázis sokkal naprakészebb és megbízhatóbb. A Svéd Statisztikai

Hivatal (Statistiska Centralbyrån, SCB⁹) nyilvánosan elérhető etnikai és születési ország szerinti adatait használtuk, majd ezekből az egyes kommunákra Periférikus Heterogenitási Indexet (PHI) számoltunk, ami az etno-kulturális diverzitást mutatja. Ez az index megfelel annak a kritériumnak, hogy egy számértékbe „sűrítse” az információt a diverzitás mértékével kapcsolatban, amit a továbbiakban független változóként lehet használni (Sümeghy D.–Németh Á. 2018). Előzménye az etnikai kutatásokban már hazánkban is több kutató által használt etnikai fragmentációs és polarizációs index (Léphaft Á. et al. 2014; Németh Á. 2013; Németh Á. 2014; Reményi P. 2010; Reményi P. 2013). A PHI alkalmaz egy kulturális különbségeken alapuló súlyozást is és csak a domináns többség (svédek) és az egyes kisebbségek „távolságával” számol, a kisebbségek egymástól való „távolságát” nem veszi figyelembe (Desmet, K. et al. 2005). Leegyszerűsítve, tehát ez a mérőszám azt mutatja meg, hogy ha például egy svéd etnikumú ember véletlenszerűen találkozik az utcán valaki mással, akkor mekkora az esélye annak, hogy e másik egyén kulturális értelemben eltér tőle. Az index az alábbi képlettel írható fel:

$$PHI = 2 \sum_{j=1}^K s_j s_c \tau_j$$

s_j: A svéd etnikum aránya a teljes populációhoz viszonyítva

s_c: A c etnikum aránya a teljes populációhoz viszonyítva

τ_{jc}: A svéd és a c etnikum közötti súlyozásra alkalmas változó, a továbbiakban a kulturális különbség

A kulturális különbség azonban rendkívül puha és képlékeny fogalom, ami igen nehezen számszerűsíthető. Ronald Inglehart és Christian Welzel azonban megkísérelték, és elkészítették az Inglehart-Welzel kulturális térképet, ahol az országokat egy koordináta-rendszerben helyezték el. Az adatokat a World Values Survey szolgáltatta, ami egy 1981-ben indult globális kezdeményezés¹⁰. Az Inglehart-Welzel diagram x tengelye a túlélés/jólét nevet kapta, mely a posztmodernizáció folyamatait jelenti: demokratizálódás, bizalom, szólásszabadság, tolerancia, civil szervezetek ereje. Az y tengely pedig a tradicionális tekintély/világi-rationális tekintély elnevezést viseli, ez az egyre gyengülő vallási, családi, nemzeti kötődéseket mutatja (Keller T. 2009). Erről a térképről leolvasható két tetszőleges ország kulturális távolsága. A szükséges képletet Merlin Schaeffer dolgozta ki, az így kapott eredményeket ezután még azonban standardizálni szükséges (Schaeffer, M. 2014).

A súlyozás nélküli fragmentációs index a maximális diverzitást jelenti, amikor minden csoport között egy a távolság. A súlyozott index ennél csak kisebb lehet.

- Sokkal kisebb akkor lesz, ha az adott területen élő csoportok közötti „kulturális távolság” kicsi, például a svédek mellett dánok és norvégok élnek.
- Kevésbé csökken akkor, ha az etnikai csoportok közötti „kulturális távolság” nagy, például a svédek mellett irakiak és chileiek élnek nagy számban (Sümeghy D. 2017).

Szintén az SCB adatbázisát használtuk fel a kommunák foglalkoztatottsági és átlagjövedelmi mutatóinak eléréséhez. Ezek ugyanis olyan szocioökonómiai mutatók, melyek érzékenyek a diverzitás növekedésének hatására, a bevándorlók esetében ugyanis Svédországban általánosságban kisebb a munkavállalók és a magas jövedelműek aránya (Andersson, R. 2007.; Englund, C. 2003.; Quirico, M. 2012.).

Az etnikai adatok mellett a Migrationsverket adatai közül a kommunák által évenként befogadott menedékkérőket elemeztük. Hipotézisünk szerint a növekvő diverzitás hatással lehet a települések politikai életére, az egyének pártválasztására is, erősödhet a radikalizmus. Svédországban jelenleg a bevándorlásellenes Svéd Demokraták Párt nyerhet szavazókat ennek következtében. A párt sikeres, a 2018. szeptemberi választásokon 17,53%-ot és a harmadik helyet

⁹ <https://www.scb.se/> (Letöltve: 2019.02.05.)

¹⁰ <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp> (Letöltve: 2019.02.05.)

szerezte meg¹¹. Választási eredményeiket a 2010-es, 2014-es és 2018-as választásokról a Választási Hivatal weboldalán értük el¹².

A kvalitatív adatok mellett a svéd adatbázis kérdőíves felméréseit is felhasználtuk. A lekérdezéseket a SOM Intitutet közvéleménykutatással foglalkozó intézet hajtotta végre minden évben, melyek közül a 2010-es¹³ és a 2016-os¹⁴ adatbázist kérvényeztük a Svéd Nemzeti Adat Szolgáltatótól (SND¹⁵). Jelen tanulmányban a Västra Götaland megyére fókuszáló felmérést használtuk, mivel ebben a megyében kettő megvalósult és egy tervezett flyktingslott is található, valamint az egyes kommunákban a kérdőíves felmérés reprezentatívnak tekinthető. A közel száz – az élet szinte minden területére vonatkozó – kérdés közül az “Ön mennyire tartja jó ötletnek a bevándorlás korlátozását?” és az “Ön szerint mennyire jó az Ön kommunájában élni?” kérdéseket vizsgáltuk kiemelten, mérve a bevándorlásellenes attitűdöt és a lakóhellyel való elégedettséget is.

A kvalitatív kutatási módszertan során az interjúk és a médiaelemzés kapott még szerepet a tanulmányban, mely során az interjúk elkészítése csak limitált sikerrel zárult. A kilenc kommuna vezetőségének és a három legnagyobb svéd párt (a Szociáldemokraták, a Mérsékelték és a Svéd Demokraták) helyi irodáinak kiküldött 36 e-mail (olyan kérdésekkel, amik tartalmazzák a kastélyok bemutatására, a lakóira, a helyi közösségre és azok véleményére történő információkérést) közül csupán hét darab válasz érkezett. Az interjúk megerősítették, hogy történt a kommunákban ilyen jellegű kastélyhasznosítás, a kinyert információkat pedig a válaszadók anonimitását tiszteletben tartva beépítettük a tanulmányba. A kastélyok üzemeltetőit (főleg a Jokarjo AB és a Ströms slott AB, nem sikerült elérni, a weboldalaik már nem üzemelnek és a cégnyilvántartásban sem szerepel az elérhetőségük.

Az ismertett okok miatt a médiaelemzés még nagyobb hangsúlyt kapott, mely során elsősorban a lokális elektronikus sajtó került elemzésre, ahol az adatok feldolgozása során kulcsszavas keresést alkalmaztunk. A kutatás során igyekeztünk kiszűrni a nem hiteles áhíreket. A különböző helyi orgánumokra hivatkozóan a szélsőjobboldali Fria Tider elnevezésű portál olyan hírcsokrokat hozott létre, melyek szintén bekerültek az elemzésekbe. Fontos azonban megjegyezni, hogy az említett oldal erősen bevándorlásellenes, köthető a Svéd Demokraták Párthoz is¹⁶. A vizsgált országban a médium népszerűségét azonban egyértelműen jelzi az, hogy 2016 júniusában közel 1,5 millió egyedi megtekintés érkezett az oldalra¹⁷. A hírek hitelességének ellenőrzése céljából, az egyik legnépszerűbb svéd napilap (Expressen¹⁸) és a svéd állami televízió (SVT¹⁹) weboldalán is felkutattuk az állítások elérhető részét.

4. A kutatás elméleti háttere

A nagyarányú bevándorlás olyan közvetlen és közvetett változásokat hozhat létre, amelyeket a nacionalista pártok a saját előnyükre kívánnak fordítani a választások során. A leggyakoribb indokként használt motívumok közé tartozik a saját kultúra és identitás védelme a bevándorlóktól, de emellett jelentős hangsúlyt kapnak a migránsok által elkövetett bűnesetek, netán terrortámadások és a szociális hálóval történő visszaélések is. Továbbá nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a lakosság sok esetben veszélyforrást, konkurenciát észlel bennük, az egyre szűkülő munkaerő- és az ingatlanpiacon, illetve a megtermelt javak redisztribúcióját illetően

¹¹ <https://data.val.se/val/val2018/slutresultat/R/rike/index.html> (Letöltve: 2019.02.05.)

¹² <https://www.val.se/> (Letöltve: 2019.02.05.)

¹³ University of Gothenburg, SOM Institute (2012). *The Regional Western Sweden SOM Survey 2010*. Swedish National Data Service. Version 1.0. <https://doi.org/10.5878/002378>

¹⁴ University of Gothenburg, SOM Institute (2018). *The Regional Western Sweden SOM Survey 2016*. Swedish National Data Service. Version 1.0. <https://doi.org/10.5878/003007>

¹⁵ <https://snd.gu.se/en> (Letöltve: 2019.02.05.)

¹⁶ <https://www.svt.se/nyheter/val2018/annu-en-sd-politiker-fran-halmstad-utesluts> (Letöltve: 2019.02.05.)

¹⁷ <https://expo.se/2016/07/det-stora-genombrottet> (Letöltve: 2019.02.05.)

¹⁸ <https://www.expressen.se/> (Letöltve: 2019.02.05.)

¹⁹ <https://www.svt.se/> (Letöltve: 2019.02.05.)

is (Koopmans, R. et al 2005, Olzak, S. 1992, Fennema, M. 2005). Ezen tendenciákat kihasználva, elsősorban a képzetlen, munkanélküli, egyedülálló férfi lakosságban látják a pártok az új potenciális szavazóbázist. Knigge (1998), Lubbers et. al (2002) valamint Swank és Betz (2013) pozitív korrelációt talált a radikális pártra érkező szavazatok és a bevándorlók aránya között (Van den Brug et. al, 2005 is hasonló következtetésre jutott a menekülteket vizsgálva).

Az utóbbi években egyre nagyobb teret nyert az etnikumok közötti közösségi kapcsolatok kutatása, felértékelődött a közösségi tőke szerepe is. A társadalmi kohézió és az etnikai diverzitás közötti kapcsolat kutatása a 2000-es évek népszerű interdiszciplináris kutatási területe, amely a politológia, az etnikai földrajz és a szociológia határmezsgyéjén mozog. Kezdetben egy erőteljes közgazdaságtani szemlélet jellemezte (Alessina, A.–Ferrara, F. 2000), majd az igazi elterjedés Robert David Putnam nagy horderejű tanulmányának, az E Pluribus Unum-nak a megjelenése után következett be. A harvardi kutató amellelt érvel, hogy a diverz, több etnikum által lakott lakóközösségek negatív és romló helyzete a bizalom, az együttműködés és a barátságok hiányának tulajdonítható (Putnam, R. D. 2007).

Szükséges megemlíteni, hogy két elmélet nagymértékben befolyásolta a kutatását. Az első a conflict-theory, mely szerint egy szűkös földrajzi térben versengés indul meg a korlátozottan elérhető javakért (állás, ingatlan), és az etnikai csoportok ebben a harcban egymásra vetélytársakként tekintenek (Blalock, H. M. 1967). Ennek ellentmondóan a contact theory szerint a gyakori, pozitív, másik etnikai csoporttal (out-group) kialakított kapcsolatok csökkenthetik a bizalmatlanságot, az egyén újraértékeli a saját csoportját, amelybe így már az adott etnikumot (legalábbis néhány tagját) belefoglalja (Allport, G. W. 1954, Gaertner, S. L. et al. 1993 Pettigrew, T. F. 1998). Putnam munkája és az elmúlt évek társadalmi, politikai folyamatai óta a kutatási terület népszerűsége egyre csak nő. 2014-ig több mint 65 empirikus kutatást publikáltak ebben a témában, főleg az Amerikai Egyesült Államokból, az Egyesült Királyságból és Hollandiából (Meer, T. V.–Tolsma, J. 2014). Ezen tendenciát folytatva jött létre a jelen tanulmány is nagy hangsúlyt fektetve a helyi társadalom és a bevándorlók közti kapcsolódási pontokra, ahogy a kastélyokra is.

5. Eredmények

5.1. A kastélyok múltja, jelene és jövője

A svéd műemléki állomány egy részének speciális hasznosítása számtalan problémaforrást foglalhat magába. Ennek megfelelően elsősorban a bevándorlók elszállásolására használt épületeket szükséges bemutatni, a kutatás alanyát képező kastélyokat. A kutatásba bevont kilenc épület múltban betöltött szerepét és napjainkban meglévő funkcióit szemlélteti a táblázat (1. táblázat).

1. táblázat: A kastélyok múltja és adatai flyktingslottként

Kastély	Múlt	Flyktingslott
Ströms (Lilla Edet)	iskola, rendezvényközpont	2015 óta menekülteket fogadott
Stora Ekeberg (Skara)	szanatórium	2014 óta 500 menekült
Bjärka-Säby (Linköping)	rendezvényközpont	2015 óta 18 menekült
Skebo (Norrtälje)	hotel, rendezvényközpont	2013 óta 94 menekült
Glava (Arvika)	egészségügyi funkció	2012 óta 400 menekült
Gärdshyttan (Askersund)	lakófunkció	2012 óta 130 menekült
Hotell Carl XII (Dals-Ed)	hotel	2014 óta 60 menekült
Lia Hof (Falkenberg)	szanatórium	2012 óta 182 menekült
Westura (Surahammar)	egyetem, erdészeti iskola	2011 óta menekülteket fogadott

Forrás: interjú; expressen.se, frietider.se, svt.se

Ezen kastélyok többnyire a 18. században épültek (kivéve a Störms, ami az 1400-as években, a Lia Hof és a Stora Ekeberg, amik az 1900-as években), és céljuk nagyrészt a főurak hatalmát reprezentáló lakófunkció betöltése volt. Ezek a presztízsepületek az idő során több hasznosítási móddal is fel voltak ruházva, volt, amelyik szanatóriumként, volt, amelyik iskolaként és volt, amelyik rendezvényközpontként üzemelt. Emellett volt olyan kastély is, amely nem került hasznosításra, vagy nem áll róla rendelkezésre nyilvános információ. A vizsgálatba bevont épületek többsége jelenleg magánkézben található, így a kilenc kastély vállalkozók és cégek ingatlanjait képezik.

A kastélyok múltban betöltött szerepe és a jelenlegi hasznosítási trendek között nem mutatható ki korreláció. A luxus épületeket az eredeti funkciókkal össze nem egyeztethető módon használják, amikor szociális lakásként működtetik. Ahogy a táblázat adataiból is látszik a kastélyok először 2011-ben fogadtak menekülteket. Van olyan kastély, amely kifejezetten gyermekek elszállásolására lett átadva, de többnyire bevándorló családok laknak ezekben az épületekben. Sok esetben a luxus színterei voltak ezek az épületek, nemcsak a múltban jelenlévő pompa miatt, de a turisztikai hasznosítás során jacuzzik, szaunák, díjnyertes éttermek is helyet kaptak ezekben a kastélyokban. Amellett, hogy jelenleg a vizsgált kastélyok állapota folyamatosan romlik a lakófunkció miatt, még számos egyéb probléma is jelentkezik. A nehézségek egyrészt a kastély, mint műemléki épület állagmegóvási törekvései miatt jelentkeznek, valamint a menekültek, a helyiek és a helyi vezetés oldaláról is problémák tapasztalhatók. Az egyértelmű, hogy a hasznosítás ezen módja nem összeegyeztethető a kastélyok eredeti funkciójával, ahogy a műemlékvédelemmel sem. Az épületek lakóházként való üzemeltetése az integrált értékvédelem eszközeként, még indokolt is lenne azokban az esetekben, ahol az épületet nem használták és csak az amortizáció lett volna a jövőképe. Azonban például a Skebo kastély Norrtälje településen egy luxushotelnek számító (díjnyertes konyhával, angol kerttel, wellness részleggel) ingatlan volt, mielőtt ezt az új funkciót megkapta volna, így a kastély érdekeit ebben az esetben sem tartották szem előtt²⁰. A tulajdonosok, a menekültek és a helyiek együttműködése nem feltétlenül tud megvalósulni, ahogy a kastélyok

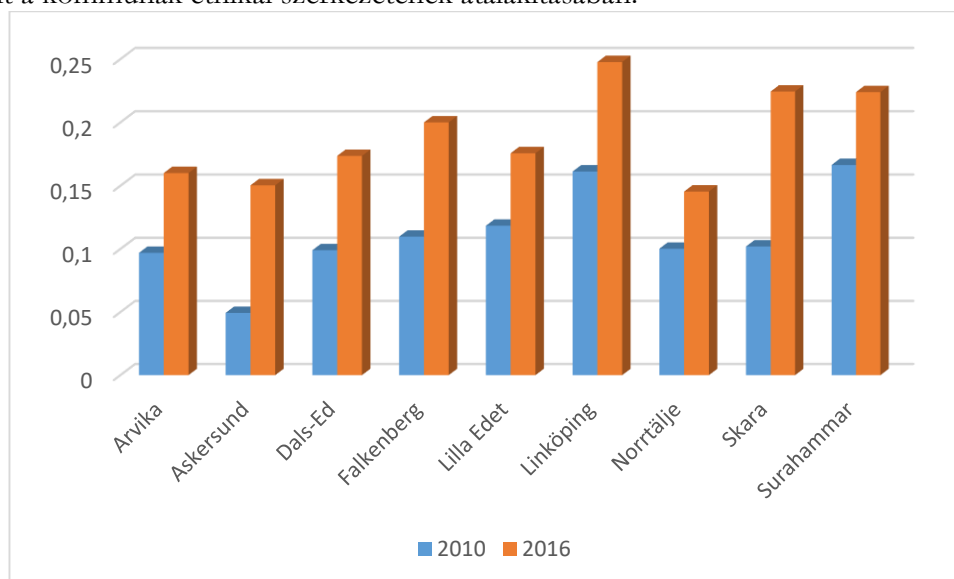
²⁰ <http://www.frietider.se/anrik-herrgard-blir-pampigt-flyktingslott> (Letöltve: 2019.02.05.)

állapota, úgy a stakeholderek érdekei is sérülnek. A kérdés továbbra is az, hogy helyi szinten, hogy tud megvalósulni egy ilyen jellegű kastélyhasznosítás és hogy milyen rövid- illetve hosszútávú hatásai lehetnek az érdekeltekre vonatkozóan.

5.2. Lokális hatásvizsgálat

A kutatás lényeges eleme a lokális hatásvizsgálat, mely során a módszertannál említett egyes változókat elemezzük és megnézzük, hogyan változtak a mutatók a 2010 és 2016 közötti időszakban, a kilenc kommunában. Az elemzés alapját a diverzitás és annak változása adja. A 2010 és 2014 között érkezett menekültek 1000 lakosra jutó számában a világon magasan Svédország vezetett²¹, ennek megfelelően a vizsgált kommunák is több mint 100 embert fogadtak be (a legkevesebbet, 135 főt Dals-Ed, míg a legtöbbet, 2384 főt Linköping). A letelepedőket igyekeztek a törvények szerint a település népességszámához igazítani, ez a törekvés sikeresnek is mondható, hiszen a legmagasabb értéket mutató Skarában is, csak 4,35%-os az újonnan letelepedtek aránya a teljes lakosság számának. A Migrationsverket adataiból is látszik a migrációs hullám erejének változása, a kilenc kommuna 2012-ben még csak 490 főt, 2016-ban viszont már 2102 főt fogadott be.

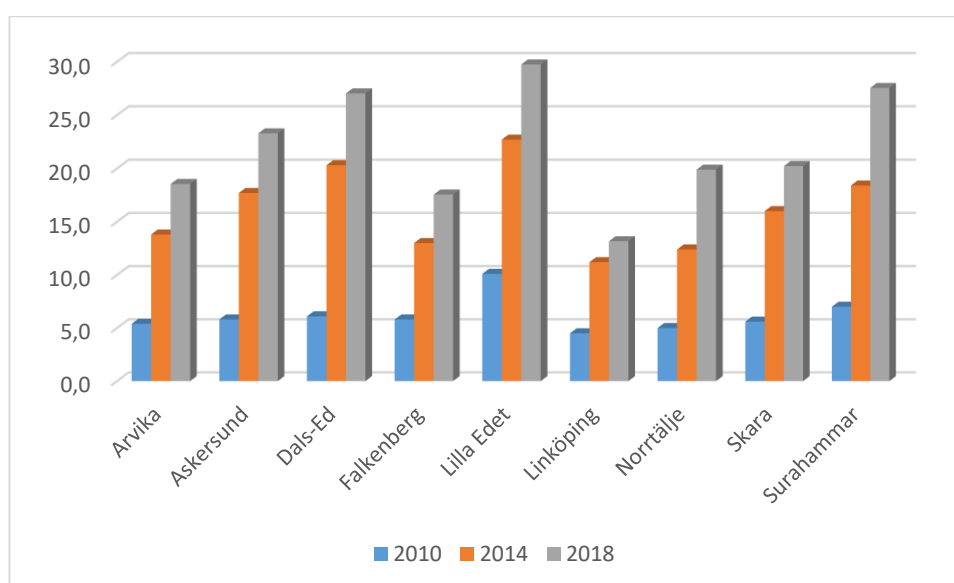
A PHI változása is jól tükrözi a kommunák diverzifikálódását (2. ábra), így általánosságban elmondható, hogy az érték Svédországban szinte minden kommunában növekedett a vizsgált évek alatt, csökkenés egyedül a már korábban is diverz nagyvárosokban figyelhető meg. Az eddigi trendekkel ellentétben most nem közvetlenül a nagyvárosok melletti, hanem tőlük 2-3 kommunával távolabbi településekre érkeztek főleg a bevándorlók. Azok a megyék, ahol eddig nem volt jelentős etno-kulturális diverzitás, hirtelen és gyorsan diverzifikálódtak (Halland, Blekinge, Gävleborg, Östergötland) (Sümeghy D. 2017). A vizsgált kommunák közül a legkisebb változás Surahammarban történt, mivel a 10 ezer fős település 319 menekültet fogadott be, de már 2010-ben is a legheterogénebb volt, így csak 34%-ot növelt az etno-kulturális diverzitás (0,166-ról 0,223-ra). Átlagosan a kilenc kommunában 81%-ot növelt a PHI értéke, a legkiugróbb érték egyértelműen Askersund esetében figyelhető meg, ahol 204%-os növekedés tapasztalható a vizsgált időszakban (0,049-ről 0,15-re), igaz még így is „csak” a második legkevesbé diverz vizsgált kommuna. Ahogy a flyktingslottok jellemzésénél látható, a menekültkastélyok a diverzitás változásért nem egyedüli tényezőként felelnek – a maximális befogadóképességük egyébként is csak 200 fő körüli – de szerepük volt a kommunák etnikai szerkezetének átalakításában.

2. ábra: A PHI változása a vizsgált kilenc kommunában (2019, szerzők szerkesztése)

²¹ <https://www.unhcr.org/551128679.pdf> (Letöltve: 2019.02.05.)

Fontos kérdés, hogy a bevándorlók hogyan integrálódnak a munkaerőpiacra és hogyan hatnak a kommuna gazdasági életére. Ehhez két változót, az átlagjövedelmeket és a foglalkoztatottságot vizsgáltuk meg. 2010-ben az átlagjövedelmek még kiegyenlítették voltak – 200 000 SEK/év körül – 2016-ra azonban már jelentős különbségek alakultak ki. Askersund és Arvika esetében igen jelentős a növekedés, ezeken a helyeken a legkisebb az etnikai diverzitás. Ennek fényében végeztük el a korrelációs elemzést, de nem találtunk szignifikáns kapcsolatot a jövedelmek és a diverzitás változása között. A foglalkoztatottság tekintetében nem történt pozitív változás, inkább a stagnálás jellemző, sőt Dals-Ed kommunában pedig még csökkent is a munkavállalók aránya. Az újonnan érkezők munkába állítása nem egyszerű folyamat. Arvikában a helyi vezetők ki is fejezték véleményüket, hogy nem tudnak majd megfelelő munkát adni a számukra. A PHI és a foglalkoztatottak aránya között még gyengébb korrelációt találtunk, mint a jövedelmeknél. A menekültkastélyokban élők munkaügyi helyzetére vonatkozó adatok vagy bármilyen ide vonatkozó hírforrás nem áll rendelkezésre.

4. ábra: A Svéd Demokraták támogatottságának változása a vizsgált kilenc kommunában (2019, szerzők szerkesztése)

A tanulmány hipotézise szerint egy flyktingslott nagyban radikalizálhatja a település lakosságát és a szélsőjobboldal kihasználhatja a koncentráltan, nagy számban, láthatóan jelenlévő menekülteket a bevándorlásellenes programjuk terjesztésére és új szavazók megnyerésére. Ezt alátámasztandóan a párt a 2018 szeptemberi választásokon átlagosan 19,4%-ot ért el, a menekültek elszállásolására berendezett kastélyokkal rendelkező kommunák közül pedig hat helyen is e fölött szerepelt (3. ábra). Egyedül Linköpingben maradt el jóval a párt ettől a számtól, ám ezt magyarázza, hogy a népesebb kommunákban a párt hagyományosan gyengébben szerepel. A fő szavazóbázist, a kis lélekszámú korábban homogén területek jelentik, mint Lilla Edet vagy Dals-Ed.

A fontos tényezők közé sorolhatók az erős szélsőjobboldal következményeiként megjelenő növekvő xenofóbia és bevándorlásellenesség. Az erre utaló attitűd vizsgálata a Västern SOM felmérést felhasználva, a három Västra Götaland megyében található megvalósult flyktingslottal rendelkező kommunában (Dals-Ed, Lilla Edet, Skara) történt. 2010-ben mind Dals-ed és Skara lakossága is inkább rossz ötletnek tartotta a bevándorlás korlátozását, míg Lilla Edet semleges volt e kérdést illetően. 2016-ban viszont már Lilla Edetben az egyik legerősebb volt a xenofóbia és Dals-Ed lakossága is már inkább korlátozná a további bevándorlást. Mindkét kommuna a megye északnyugati részén fekszik, ahol a környező területeken is igen magas a bevándorlás elutasítóinak aránya.

A másik felhasznált kérdésünk a lakosok kommunával való elégedettségét vizsgálta. Természetesen ezt a tényezőt a bevándorlók és a flyktingslott jelenléte is befolyásolja, de inkább csak a biztonságérzet esetleges csökkenésében. Ugyan mindhárom vizsgált kommunában romlott a lakóhellyel való elégedettség, a megye 49 kommunájából ez az érték csak 19 esetben nőtt, így nem lehet kijelenteni, hogy ez a változás egyértelműen a bevándorlás hatása. Lilla Edet lakossága azonban a megye legkisebb értékével rendelkezik.

5.3. Béke a kastélyban a kastélyért?!

A médiaelemzés során sorba vettük a flyktingslottokról elérhető híreket, interjúkat, videó- és képforrásokat. Negatívumokkal nagyobb számban talákoztunk, ám ezt a témában részletesebb szélsőjobbaldali források magyarázhatják.

Eleve a tulajdonviszonyok tekintetében is megfigyelhetők devianciák. A megvizsgált kastélyok mind magánkézben, vagy vállalkozás (a Ströms AB többet is birtokol) birtokában vannak, és jellemzően mind az elmúlt években a menekültválság kirobbanásakor kerültek megvásárlásra. Az ingatlanok némelyikére pályázatot írtak ki, ugyanis többen is érdeklődtek irántuk, ám az ellenzők szerint ezek elrendezett, előre lefutott versenyek voltak, ugyanis nem nyerhetett más, csak, aki a kastélyt végül megszerezte. Erre jó példa Laholm település esete, ahol a médiában „flyktingslottnak” nevezett, valójában csak egy modern villa található. A pályázatból komoly politikai ügy alakult ki, mert a település jogosulatlan előnyt élvezett a vásárlásnál és nem voltak egyenlők a feltételek²². A lakosok körében sem volt általában pozitív a fogadtatás (ahogy ezt az előzőekben, a bevándorlás-ellenes attitűd változásában is láthattuk). Lilla Edetben a helyi szélsőséges, nacionalista fiatalok szórólapokat osztottak és plakátokat helyeztek ki, tiltakozásra biztatva ezzel a helyieket²³. A kommunák vezetői a Bosättningslagen és a Migrationsverket döntését is megkérdőjelezték néhány esetben. Arvikában a hiányos dialógus, és a lakosság, valamint a hatóságok nem megfelelő tájékoztatása miatt bírálták a svéd Bevándorlási Hivatalt²⁴.

Komoly probléma, hogy ezek a kastélyok a kommuna központjától messze helyezkednek el. Egyrészt ez megnehezíti a munkavállalást – ha egyáltalán van munkalehetőség a számukra – akkor se tudják minden esetben megoldani az utazást. Arvikában egy helyi képviselő kifejezte aggodalmát afelől, hogy nehezen tudják megoldani az iskoláztatást és a szociális ellátást a kastély periférikus helyzete miatt²⁵, másrészt pedig a hivatalos szervek (rendőrség, tűzoltóság, mentők) is lassabban érnek ki. Askersundban verekedés és rendbontás (öt embert elő is állítottak)²⁶, Skarában szintén rendbontás²⁷, Surahammarban pedig – ahol a flyktingslott az LGBT menekültek számára lett kialakítva²⁸ – gyilkossági kísérlet és nemi erőszak miatt kellett a rendőroket értesíteni²⁹. Skarában kilakoltatást is végrehajtottak, mivel a kastély már túl telített lett, így a menekültek egy részének el kellett hagyni az ingatlant, hogy más megüresedett szállásokba költözzenek (igaz nem voltak megelégedve az új lakhellyel, ezért 25-en autóval illegálisan visszamentek a kastélyba³⁰). Bert Karlsson a skarai kastély tulajdonosa azonban úgy ítélte meg, hogy az ő szállása biztonságos, és szerinte három év alatt csak négy vagy öt bűneset történt³¹, máshol viszont ennél is nagyobb a veszély kockázata. Egy askersundi rendőr azt mondta, hogy "egy ideig lázadáshoz hasonló állapot volt. Növeltük a járőrök és a kutyás járőrök számát. Azt rebesgették, hogy a menekültek késekkel

²² <http://www.friatider.se/laholm-mangmiljonsatsar-pa-ensamkommande> (Letöltve: 2019.02.05.)

²³ <https://naste2.nordfront.se/2015/11/23/aktivism-i-trestad/> (Letöltve: 2019.02.05.)

²⁴ <http://www.friatider.se/flyktingslottet-i-glava-oroar-kommunen> (Letöltve: 2019.02.05.)

²⁵ <http://www.friatider.se/varmlandsk-by-kan-fa-rekordstort-flyktingslott> (Letöltve: 2019.02.05.)

²⁶ <http://www.friatider.se/roade-sig-kunligt-pa-flyktingslott> (Letöltve: 2019.02.05.)

²⁷ <http://www.friatider.se/fick-inte-bo-pa-slott-hotar-aka-hem-till-syrien-igen> (Letöltve: 2019.02.05.)

²⁸ <http://www.friatider.se/k-nt-flyktingslott-fick-hbtq-certifierad-bastu> (Letöltve: 2019.02.05.)

²⁹ <https://www.vlt.se/artikel/hallstahammar/valdtoag-13-aring-far-3-ars-fangelse> (Letöltve: 2019.02.05.)

³⁰ <https://www.skaborgslanstidning.se/artikel/59595/forflyttade-mot-sin-vilja/> (Letöltve: 2019.02.05.)

³¹ <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/vmVv7X/stort-brak-pa-bert-karlssons-flyktingboende> (Letöltve: 2019.02.05.)

vannak felfegyverezve és hogy legyünk nagyon óvatosak, amikor odamegyünk. Arról, hogy találtunk-e fegyvereket, nem tudok pontosan nyilatkozni.”³² A néhány erőszakos személy miatt a helyiek biztonságérzete is csökken: „Itt éltem egész életem során, de sosem hallottam még a környéken késelésről, egészen mostanáig. Hallottam, hogy van pár olyan idős személy, aki nem mer bevásárolni menni, mivel a menekültek a szupermarket előtt töltik idejüket.”³³

Érdekes ellentmondás, hogy korábban sok kastély luxusszállónak lett kialakítva, vagy felújításon esett át, ám az ott élő menekültek mégis rengeteget panaszkodnak és némely esetben el is menekültek a kastélyból a rossz körülmények miatt. Askersundban a lakók vonattal hagyták el a települést, őket végül a rendőrség fogta el, és szállította vissza a flyktingslottba³⁴. Az ott élt menekültek idézetei segítenek jobban megérteni a problémákat, így fontosnak tartjuk azokból néhányat a tanulmányban is kiemelni.

“Mi is emberek vagyunk, úgy, mint Önök: Vannak szemünk, kezeink, van szájunk. Mit gondolnak mi vagyunk, majmok? Szerintünk ez egy jó szállás, de a menekültek többsége nem szeret ilyen helyeken élni. Vannak, akik már több mint egy éve laknak Gärdshyttanban.”³⁵

“Ételrel teli tálakkal dobálnak minket. Mi azt a Svédországot kerestük, ami arról híres, hogy humanusan bánik az emberekkel. Nem vagyunk állatok.”³⁶

“Szörnyű itt. A WC-ülőkék el vannak törve és sok ajtón nincs működő zár se. Jelentettünk minden hibás és törött tárgyat, de senki se foglalkozik vele. Segítsenek rajtunk! Kiütéseink vannak a falaktól és az étel is rossz. Saját lakásba szeretnénk költözni.”³⁷

Sok épület nincs megfelelő állapotban és az állaguk egyre csak romlik. Némelyik pedig kifejezetten tűz- és életveszélyes. Ezeket a kastélyokat nem 200 személyre, túlszűfoltásra tervezték, így kiütözik a nem megfelelő használati forma károsító hatása.

Ez leginkább azoknak a magánszemélyeknek, vállalkozásoknak a felelőssége, akik a kastélyokat üzemeltetik. „Berendeztünk minden szobát, kialakítottunk mind a gyermekek, mind a felnőttek igényeinek megfelelő helyiségeket, étkezőt és így tovább. Minden készen áll, amit támogatunk az szállás és étel biztosítása a menekültek számára” Nyilatkozta Magnus Olsson a Ströms AB elnöke a flyktingslottjai megnyitása előtt³⁸. Az ilyen kastélyokból a tulajdonosok komoly üzletet csinálhatnak, ugyanis a befogadott személyek után az állam fizet a birtokosoknak, ami napi 420 svéd koronát (13 000 Forint) is jelenhet emberenként³⁹. A svéd üzletembernek, Bert Karlssonnak több ilyen épülete is van és ebből a cége, a Jokarjo – volt olyan év, amikor – 700 millió svéd millió koronát profitált⁴⁰. (Érdekes, hogy ő még 1991-ben a radikálisan bevándorlásellenes, szélsőjobboldali Új Demokrácia párt egyik vezetője volt.) A nagy probléma, hogy ebből a bevételből önmagában az ellátásra is keveset fordítanak, és a kastély karbantartására és felújítására is csak a szükséges pénzeket fordítják. Bert Karlsson azt nyilatkozta, hogy: “Néhányan vandalizálnak. Külön embert alkalmazok, aki minden nap csak a javításokkal foglalkozik Stora Ekebergben.”⁴¹ Jellemzően az épületek saját konyhával rendelkeznek, hat-hét embert foglalkoztatnak és az is megesik, hogy ezek az alkalmazottak már korábban is a kastélyban dolgoztak. A Skebo kastély esetében a korábbi kertésznek most az ágyak bevetése a feladata⁴². Amennyiben a kastélyban élő menekülteket máshová költöztetik, a tulajdonosoknak megszűnik az

³² <http://www.friatider.se/roade-sig-kungligt-pa-flyktingslott> (Letöltve: 2019.02.05.)

³³ <https://www.flashback.org/t1957478p28> (Letöltve: 2019.02.05.)

³⁴ <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/orebro/gardshyttan-askersund-missnojda-asylosokande-ockuperade-buss> (Letöltve: 2019.02.05.)

³⁵ <https://www.expressen.se/nyheter/de-bor-i-mogel---han-blir-miljonar/> (Letöltve: 2019.02.05.)

³⁶ <https://www.skaraborgslanstidning.se/artikel/59595/forflyttade-mot-sin-vilja/> (Letöltve: 2019.02.05.)

³⁷ <https://www.expressen.se/gt/bert-tjanar-miljoner-pa-sina-flyktingboenden/> (Letöltve: 2019.02.05.)

³⁸ <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=125&artikel=5908596> (Letöltve: 2019.02.05.)

³⁹ <https://www.expressen.se/nyheter/de-bor-i-mogel---han-blir-miljonar/> (Letöltve: 2019.02.05.)

⁴⁰ <https://www.expressen.se/dinapengar/bert-karlsson-tappade-halv-miljard-pa-flyktingar/> (Letöltve: 2019.02.05.)

⁴¹ <https://www.expressen.se/gt/bert-tjanar-miljoner-pa-sina-flyktingboenden/> (Letöltve: 2019.02.05.)

⁴² <https://www.norrteletidning.se/artikel/hallstavik/skebo-herrgard-tillfallig-bostad-for-flyktingar> (Letöltve: 2019.02.05.)

épület fenntartására való törekvése. Lia Hofnak máris új tulajja van, aki 5,2 millió svéd koronáért vásárolta meg⁴³ és hostellé alakítja, a Stora Ekeberg pedig vevőre vár⁴⁴.

Pozitív példák is akadnak azonban. A legjobb példát Arvika esete szolgáltatja, ahol a helyi közösség és az aktivisták jelentősen támogatják a kastélyban élőket. Rendszeresen gyűjtenek adományokat, tartanak közös programokat, mint a karácsony, húsvét és a nyári táborok. A linköpingi kastélyhoz tartozik egy kápolna is, ahol a helyi püstközdista papok foglalkoznak a menekültekkel is, a fiatalok számára pedig az oktatás is biztosított⁴⁵. Linköpingben a kommuna vezetése külön ki is állt a menekültek mellett és támogatta a befogadásukat. Linnea Darell azt mondta, hogy "látjuk, hogy mennyire aggasztó ez a helyzet a világban, és úgy gondoljuk, hogy ez Linköping felelőssége is csakúgy, mint minden kommunának a felelőssége, hogy felajánlja ezt."⁴⁶ A gyermekek elszállásolására és taníttatására különös figyelmet fordítanak, a Lilla Edetben található kastély tulajdonosa szerint a menekült gyermekek nagyon kedvesek a szívüknek, ezért szívesen elszállásolná őket⁴⁷.

6. Összegzés

A tanulmány célja az, hogy bemutassa a svéd kastélyok speciális hasznosítási módját, a menekültkastélyokat, miközben kiemelésre kerülnek a társadalmi, politikai hatások is. Egyértelműen látható, hogy a Svédországba irányuló tömeges bevándorlás a kastélyhasznosítás egy teljesen új formáját alkotta meg. Ezekben a flyktingslottokban az évek során közel 1500 menekültet szállásoltak el. A kutatás kvalitatív és kvantitatív módszerekkel mutat rá a hirtelen megjelenő, koncentráltan élő bevándorlók által megváltozott helyzetre a vizsgált kommunákban. A változások azt eredményezték, hogy jelentősen felborult a főleg kis kommunák etnikai szerkezete, növekedett a bevándorlás ellenesség és a szélsőjobboldal támogatottsága is. Ezen fordulatokat tudják a szélsőjobboldali pártok kihasználni nagyobb támogatottságuk érdekében.

A tanulmány továbbá rámutat arra is, hogy a stakeholderek sokszor teljesen eltérő érdekek mentén döntenek, melyek nemcsak parlamenti és kommuna szintű változásokat eredményeznek, hanem az örökségvédelem elveivel is ellentétesek. A kastélyok idegen funkcióval való felruházása a zsúfoltsággal, a karbantartások elmaradásával és az esetleges vandalizmussal jelentősen csökkenti az épületek szellemi és tárgyi értékét is. Az ingatlanokban bekövetkezett nagyarányú állagromlás miatt, a kastélyok lakói több esetben is elégedetlenek voltak a lakhatási feltételekkel. Ez a fajta elszállásolás a svéd kormánynak több millió koronájába került, ami a kastélyok tulajdonosaihoz vándorolt, akik ebből csak a szükséges összeget fordították a menekültekre, valamint a kastélyokra. A migrációs válság enyhülése és a menekültek tartós letelepítése után a flyktingslott funkció megszűnt. Az örökségvédelem tekintetében pedig mindenképp pozitív, hogy ezen épületek gyorsan új gazdákra találtak és a hozzájuk illő funkciókkal kezdenek újra megtöltődni.

Irodalomjegyzék

- ALESINA, A.–FERRARA, E. (2005): Ethnic Diversity and Economic Performance. *Journal of Economic Literature*, 43(3), pp. 762–800.
- ALLPORT, G. W. (1954): *The nature of prejudice*. Cambridge/Reading, MA: Addison-Wesley, 576 p.
- ANDERSSON, R. (2007): Ethnic Residential Segregation and Integration Processes in Sweden. In: SCHÖNWÄLDER, K. (szerk.): *Residential Segregation and the Integration of Immigrants: Britain, the*

⁴³ <http://www.hn.se/nyheter/falkenberg/lia-hof-k%C3%B6ptes-f%C3%B6r-5-2-miljoner-1.6724129?noAccess=true&aId=1.6724129> (Letöltve: 2019.02.05.)

⁴⁴ <https://www.skovdenyheter.se/article/stora-ekberg-till-salu-igen/> (Letöltve: 2019.02.05.)

⁴⁵ <https://www.dagen.se/bjarka-saby-blir-hem-for-ensamkommande-1.275421?paywall=true> (Letöltve: 2019.02.05.)

⁴⁶ <http://www.corren.se/nyheter/linkoping/bjarka-saby-blir-flyktingboende-7446465.aspx> (Letöltve: 2019.02.05.)

⁴⁷ <http://www.ttela.se/nyheter/lilla-edet/kan-bli-hem-f%C3%B6r-flyktingbarn-1.2778735> (Letöltve: 2019.02.05.)

- Netherlands and Sweden*. Wissenschaftszentrum für Sozialforschung gGmbH, Berlin, pp. 61–90.
- BLALOCK, H. M. (1967): *Toward a theory of minority-group relations*. Wiley, New York, 227 p.
- DAHLSTEDT, M.–HERTZBERG, F. (2007): Democracy the Swedish Way? The exclusion of Immigrants in Swedish Politics. *Scandinavian Political Studies*, 30(2), pp. 175–203.
- DESMET, K.–ORTUÑO–ORTÍN, I.–WEBER, S. (2005): *Peripheral Diversity and Redistribution*. CEPR Discussion Paper No. 5112, 45 p.
- EKBERG, J. (2011): Will Future Immigration to Sweden make it Easier to Finance the Welfare System? *European Journal of Population*, 27(1), pp.103–124.
- ENGLUND, C. (2003): Migrants, minorities and employment in Sweden. *Exclusion, discrimination And anti-discrimination RAXEN 3 Report*, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, Stockholm. 38 p.
- FENNEMA, M. (2005): Populist Parties of the Right Wing. In: RYDGREN, J. (szerk.): *Movement of Exclusion: Radical Right-wing Populism in the Western World*. Nova Science, New York, pp. 1–24.
- GAERTNER, S. L.–DOVIDIO, J. F.–ANASTASIO, P. A.–BACHMAN, B. A.–RUST, M. C. (1993): The common ingroup identity model: Recategorization and the reduction of intergroup bias. *European review of social psychology*, 4(1), pp. 1–26
- GLAESER, E.–LAIBSON, D.–SACERDOTE, B. (2000): *The Economic Approach to Social Capital*. NBER Working Paper 7728. Cambridge, MA: National Bureau for Economic Research. 41 p.
- KELLER T. (2009): *Magyarország helye a világ értéktérképén*. Tárki, Budapest, 32 p.
- KNIGGE, P. (1998): The Ecological Correlates of Right-wing Extremism in Western-Europe. *European Journal of Politican Research*, 34(2), pp. 249–279.
- KOKKONEN, A.–ESAIASSON, P.–GILLJAM, M. (2010): Ethnic Diversity and Democratic Citizenship: Evidence from a Social Laboratory. *Scandinavian Political Studies*, 33(4) pp. 331–355.
- KOOPMANS, R.–STATHAM, P.–GIUGNI, M.–PASSY, F. (2005): *Contested Citizenship: Immigration and Cultural Diversity in Europe*. University of Minnesota Press, Minneapolis. 376 p.
- L. RÉDEI M. (2014): A nemzetközi migráció demográfia és geográfiai aspektusai. In: TARRÓSY, I.–GLIED, V.–VÖRÖS, Z. (szerk.): *Migrációs tendenciák napjainkban*. Publikon Kiadó, Pécs. pp. 29–43.
- LAKATOS M.–SÁNTA J. (2001): A regiszterek felhasználása a svéd népszámlálásban. *Statisztikai Szemle* 79(3), pp. 263–276.
- LÉPHAFT Á.–NÉMETH Á.–REMÉNYI P. (2014): Ethnic diversity and polarization in Vojvodina. *Hungarian Geographical Bulletin*, 63(2), pp. 135–157.
- LUBBERS, M.–GIJSBERTS, M.–SCHEEPERS, P. (2002): Extreme Right-wing Voting in Western Europe. *European Journal of Political Research* 41(3), pp. 345–378.
- MEER, T. V.–TOLSMA, J. (2014): Ethnic Diversity and Its Effects on Social Cohesion. *Annual Review of Sociology*, 40(1), pp. 459–478.
- NÉMETH Á. (2013): Ethnic Diversity and its Spatial Change in Latvia, 1897–2011. *Post-Soviet Affairs*, 29(5) pp. 404–438.
- NÉMETH Á. (2014): *Etnikai homogenizálódás, fragmentálódás és polarizálódás a XX-XXI századi Baltikumban*. PhD disszertáció, Pécs, Pécsi Tudományegyetem
- NÉMETH Á.–SÜMEGHY D. (2018): Migráció és diverzitás. Globális és európai trendek 1990 után. – In: PAP N.–SZALAI G. (szerk.), 2018. *Táj geográfus ecsettél*. Pécs, PTE TTK, pp. 237–249.
- OLZAK, S. (1992): *The Dynamics of Ethnic Competition and Conflict*. Stanford University Press, Stanford, 288 p.
- PETTIGREW, T. F. (1998): Intergroup contact theory. *Annual review of psychology*, 49(1), pp. 65–85.
- PUTNAM, R. D. (2007): E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. *Scandinavian Political Studies*, 30(2), pp. 134–174.
- QUIRICO, M. (2012): *Labour Migration governance in contemporary Europe. The case of Sweden*. FIERI Working Papers, Torino, 64 p.

- REMÉNYI P. (2010): Some aspects of demographic consequences of the breakup of former Yugoslavia. In: TARRÓSY I.–MILFORD, S. (szerk.) 2010. *The Western Balkans : Lessons from the Past and Future Prospects - A View from the Danube Region*. Pécs, Publikon Kiadó, pp. 41–54.
- REMÉNYI P. (2013): A Vajdaság etnikai homogenizációja 1910 és 1931 között. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 7(2), pp. 11–18.
- SCHAEFFER, M. (2014): *Ethnic diversity and social cohesion: Immigration, ethnic fractionalization and potentials for civic action*. Farnham: Ashgate Publishing Ltd, 196 p.
- SÜMEGHY D. (2017): *Az etnikai diverzitás hatása a svéd szélsőjobboldal választási eredményeire (1991-2014)*. XXXIII. OTDK pályamunka.
- SÜMEGHY D.–NÉMETH Á. (2018): Etnikai diverzitás és a szélsőjobboldal megerősödése Svédország-ban 1991 után. In: REMÉNYI P.–VERS R. (szerk.): *Az iszlám és Közép-Európa. Geopolitika és migráció. A X. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia tanulmánykötete*, Pécs, pp. 267–277.
- SWANK, D.–BETZ, H.-G. (2003): Globalization, The Welfare State and Right-Wing Populism in Western Europe. *Socio-Economic Review* 1(2), pp. 215–245.
- VAN DER BRUG, W.–FENNEMA, M.–TILLIE, J. (2005): Why Some Anti-immigrant Parties Fail and Others Succeed. *Comparative Political Studies* 38(5), pp. 537–573.

Internetes források

- AFTONBLADET: Stort bråk på Bert Karlssons flyktingboende;
<https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/vmVy7X/stort-brak-pa-bert-karlssons-flyktingboende> (Letöltve: 2019.02.05.)
- CORREN: Bjärka Säby blir flyktingboende;
<https://www.corren.se/nyheter/linkoping/bjarka-saby-blir-flyktingboende-7446465.aspx> (Letöltve: 2019.02.05.)
- DAGEN: Bjärka-Säby blir hem för ensamkommande;
<https://www.dagen.se/bjarka-saby-blir-hem-for-ensamkommande-1.275421?paywall=true> (Letöltve: 2019.02.05.)
- EXPO: Det stora genombrottet;
<https://expo.se/2016/07/det-stora-genombrottet> (Letöltve: 2019.02.05.)
- EXPRESSEN: Bert Karlsson tappade halv miljard på flyktingar;
<https://www.expressen.se/dinapengar/bert-karlsson-tappade-halv-miljard-pa-flyktingar/> (Letöltve: 2019.02.05.)
- EXPRESSEN: Bert tjänar miljoner på sina flyktingboenden;
<https://www.expressen.se/gt/bert-tjanar-miljoner-pa-sina-flyktingboenden/> (Letöltve: 2019.02.05.)
- EXPRESSEN: De bor i mögel - han blir miljonär;
<https://www.expressen.se/nyheter/de-bor-i-mogel---han-blir-miljonar/> (Letöltve: 2019.02.05.)
- EXPRESSEN: <https://www.expressen.se/> (Letöltve: 2019.02.05.)
- FLASHBACK: 100 flyktingar till lilla Glava - Asylsökare demonstrerar mot spöken och annat;
<https://www.flashback.org/t1957478p28> (Letöltve: 2019.02.05.)
- FRIA TIDER: Anrik herrgård blir pampigt flyktingslott;
<http://www.friatider.se/anrik-herrgard-blir-pampigt-flyktingslott> (Letöltve: 2019.02.05.)
- FRIA TIDER: Fick inte bo på slott – hotar åka hem till Syrien igen;
<http://www.friatider.se/fick-inte-bo-pa-slott-hotar-aka-hem-till-syrien-igen> (Letöltve: 2019.02.05.)
- FRIA TIDER: Flyktingslottet i Glava oroar kommunen;
<http://www.friatider.se/flyktingslottet-i-glava-oroar-kommunen> (Letöltve: 2019.02.05.)

- FRIA TIDER: Känt flyktingslott fick HBTQ-certifierad bastu;
<http://www.friatider.se/k-nt-flyktingslott-fick-hbtq-certifierad-bastu> (Letöltve: 2019.02.05.)
- FRIA TIDER: Laholm köper lyxvilla åt illegala invandrare;
<http://www.friatider.se/laholm-mangmiljonsatsar-pa-ensamkommande> (Letöltve: 2019.02.05.)
- FRIA TIDER: Roade sig kungligt på flyktingslott;
<http://www.friatider.se/roade-sig-kungligt-pa-flyktingslott> (Letöltve: 2019.02.05.)
- FRIA TIDER: Värmländsk by kan få rekordstort flyktingslott;
<http://www.friatider.se/varmlandsk-by-kan-fa-rekordstort-flyktingslott> (Letöltve: 2019.02.05.)
- HALLANDS NYHETER: Lia Hof köptes för 5,2 miljoner;
<http://www.hn.se/nyheter/falkenberg/lia-hof-k%C3%B6ptes-f%C3%B6r-5-2-miljoner-1.6724129?noAccess=true&aId=1.6724129> (Letöltve: 2019.02.05.)
- MIGRATIONSVERKET: Bosättning i en kommun;
<https://www.migrationsverket.se/Andra-aktorer/Kommuner/Om-personer-med-uppehallstillstand/Bosattning-i-en-kommun.html> (Letöltve: 2019.02.05.)
- NORDFRONT: Aktivism i trestad;
<https://naste2.nordfront.se/2015/11/23/aktivism-i-trestad/> (Letöltve: 2019.02.05.)
- NORRTELJE TIDNING: Skebo herrgård tillfällig bostad för flyktingar;
<https://www.norrteljetidning.se/artikel/hallstavik/skebo-herrgard-tillfallig-bostad-for-flyktingar> (Letöltve: 2019.02.05.)
- SKARABORGS LÄNS TIDNING: Förflyttade mot sin vilja;
<https://www.skaraborgslanstidning.se/artikel/59595/forflyttade-mot-sin-vilja/> (Letöltve: 2019.02.05.)
- SKARABORGS LÄNS TIDNING: Stora Ekeberg fylls upp;
<https://www.skaraborgslanstidning.se/article/stora-ekeberg-fylls-upp/> (Letöltve: 2019.02.05.)
- SKÖVDE NYHETER: Stora Ekeberg till salu – igen;
<https://www.skovdenyheter.se/article/stora-ekeberg-till-salu-igen/> (Letöltve: 2019.02.05.)
- SLOTTSGUIDEN: Svenska slott;
<https://slottsguiden.info/slottsverige.asp> (Letöltve: 2019.02.05.)
- STATISTISKA CENTRALBYRÅN: <https://www.scb.se/> (Letöltve: 2019.02.05.)
- SVENSKA HERRGÅRDAR: Definition av ”herrgård”;
<http://www.svenskaherrgardar.se/vad-ar-en-herrgard/definition-av-herrgard> (Letöltve: 2019.02.05.)
- SVERIGES RADIO: Klart att ta emot flyktingar i Dals Ed;
<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=125&artikel=5908596> (Letöltve: 2019.02.05.)
- SVT NYHETER: Ännu en SD-politiker från Halmstad uppmanas lämna
<https://www.svt.se/nyheter/val2018/annu-en-sd-politiker-fran-halmstad-utesluts>
(Letöltve: 2019.02.05.)
- SVT NYHETER: Gärdshyttan/Askersund – Missnöjda asylsökande ockuperade buss;Ű
<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/orebro/gardshyttan-askersund-missnojda-asylsokande-ockuperade-buss> (Letöltve: 2019.02.05.)
- SVT NYHETER: <https://www.svt.se/> (Letöltve: 2019.02.05.)
- SWEDISH NATIONAL DATA SERVICE: <https://snd.gu.se/en> (Letöltve: 2019.02.05.)
- SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD: Att vårda byggnader;
<https://www.raa.se/kulturarv/byggnader/byggnadsvard/att-varda-byggnader/> (Letöltve: 2019. 02. 05.)

- SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD: Byggnadsminnen;
<https://www.raa.se/kulturarv/byggnader/byggnadsminnen/?fbclid=IwAR3W4gOHRDuN7toKxCYBK7IERCUaEY16RtBd1eihQUfGkIBABO9TEPLESck> (2019. 02. 05)
- TTELA: Kan bli hem för flyktingbarn;
<http://www.ttela.se/nyheter/lilla-edet/kan-bli-hem-f%C3%B6r-flyktingbarn-1.2778735>
 (Letöltve: 2019.02.05.)
- UNHCR: Asylum Trends 2014; <https://www.unhcr.org/551128679.pdf> (Letöltve: 2019.02.05.)
- UNIVERSITY OF GOTHENBURG, SOM INSTITUTE (2012). *The Regional Western Sweden SOM Survey 2010*. Swedish National Data Service. Version 1.0. <https://doi.org/10.5878/002378>
- UNIVERSITY OF GOTHENBURG, SOM INSTITUTE (2018): *The Regional Western Sweden SOM Survey 2016*. Swedish National Data Service. Version 1.0. <https://doi.org/10.5878/003007>
- VALMYNDIGHETEN: <https://www.val.se/> (Letöltve: 2019.02.05.)
- VALMYNDIGHETEN: Val till riksdagen – Röster 2018;
<https://data.val.se/val/val2018/slutresultat/R/rike/index.html> (Letöltve: 2019.02.05.)
- VLT: Våldtog 13-åring - får 3 års fängelse;
<https://www.vlt.se/artikel/hallstahammar/valdtog-13-arig-far-3-ars-fangelse> (Letöltve: 2019.02.05.)
- WORLD VALUES SURVEY: World Values Survey wave 6 (2010-2014);
<http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp> (Letöltve: 2019.02.05.)
- STRÖMS (LILLA EDET)
<https://www.stromsslott.se/bilder/slottetstor.jpg> (Letöltve: 2019. 08.06.)
- STORA EKEBERG (SKARA)
https://skaraborgsbygden.se/app/uploads/2016/09/St-Ekeberg_Axvall-2.jpg (Letöltve: 2019. 08.06.)
- BJÄRKA-SÄBY (LINKÖPING)
https://slottsguiden.info/slott/159_2.jpg (Letöltve: 2019. 08.06.)
- SKEBO (NORRTÄLJE)
<http://norrteljenyheter.se/wp-content/uploads/2017/05/Skebobruk.png> (Letöltve: 2019. 08.06.)
- GLAVA (ARVIKA)
<https://imgs.aftonbladet-cdn.se/v2/images/1ed5fe9f-49eb-42a5-bdfb-879b86954eb0?fit=crop&h=800&q=50&w=800&s=4e08980cc9610e1c77e5f91910ae1ad9c651e304> (Letöltve: 2019. 08.06.)
- GÄRDSHYTTAN (ASKERSUND)
<https://files.objektvision.se/Image.aspx?f=/26226/190011787.699c7535c595f2df02731d3df3510c14&hm=619&wm=825&us=0&pad=1&pc=FFEFF1F0> (Letöltve: 2019. 08.06.)
- HOTELL CARL XII (DALS-ED)
https://static-cdn.sr.se/sida/images/125/3509795_2048_1152.jpg (Letöltve: 2019. 08.06.)
- LIA HOF (FALKENBERG)
[https://www.hn.se/image/policy:1.4285648:1494947074/asylboendet_pa_Lia_Hof_002.jpg?f=Rregular&w=1440&\\$p\\$f\\$w=6990df9](https://www.hn.se/image/policy:1.4285648:1494947074/asylboendet_pa_Lia_Hof_002.jpg?f=Rregular&w=1440&pf$w=6990df9) (Letöltve: 2019. 08.06.)
- WESTSURA (SURAHAMMAR)
https://static-cdn.sr.se/sida/images/112/2032299_1200_675.jpg?preset=768x432 (Letöltve: 2019. 08.06.)